

למה לעבוד?

ערך המלאכה, תכליתה ונחיצותה בחיים

הרב ד"ר אורי נויבירט

בתוספת

מערך הדרכה והצעות לפעולה

בתנועות נוער

מאת מדרשת תורה ועבודה

למה לעבוד?

מאת: הרב ד"ר אורי נויבירט

4	הקדמה
5	פתיחה: הגדרת המושגים מלאכה, אומנות ודרך ארץ
	חלק א: העמדה השוללת - המלאכה כעונש
6	א. תיאור
	ב. ביקורת העמדה
7	1. לא המלאכה היא העונש, אלא הצער
7	2. ישנם חכמים הרואים במלאכה אידיאל ומטרה כשלעצמה
8	3. דרך ההתמסרות לתורה אינה מתאימה לרבים
10	4. אין במלאכה משום ביזוי
11	5. הימנעות ממלאכה מביאה לעוני ולהזדקקות לבריות
	חלק ב: עמדת הבדיעבד - המלאכה היא פשרה
12	א. תיאור
13	ב. ביקורת העמדה
	חלק ג: עמדת הלכתחילה - אידיאל של תורה ומלאכה
14	א. תיאור
16	ב. התועלת במלאכה
18	ג. המלאכה כאידיאל
22	מאגדה למעשה
25	שילוב תורה ומלאכה בימינו
27	שילוב מלאכה וחיי משפחה
28	סיכום - ובחרת בחיים

מערך הדרכה והצעות לפעולה בתנועות נוער

מאת: מדרשת תורה ועבודה

30	בין תרבות של צריכה לתרבות של יצירה
39	מה העבודה הזאת לכם
47	מה תעשה כשתהיה גדול
54	הישן יתחדש והחדש יתקדש

© כל הזכויות שמורות
חוברת זו נועדה ליצור דיון ובירור מעמיק של הנושא

כתיבת חוברת התוכן: הרב ד"ר אורי נויבירט
כתיבת מערך ההדרכה: עמרי עמירם, מדרשת תורה ועבודה 050-3231336
צוות היגוי: יוחנן בן יעקב, רחל קרן, נחמיה רפל, שמואל שטח

עיצוב: נרית זליגר - קו הרכס 050-7867827
עריכה: אריאל הורוביץ
הפקה: שמואל שטח

טבת תשע"ה, ינואר 2015, מהדורה ראשונה

להזמנת חוברות: נאמני תורה ועבודה
www.toravoda.org.il | www.kdati.org.il

באדיבות גדי כפיר, חוקר משחקי קופסה של פעם

כתיחה: הגדרת המושגים מלאכה, אומנות ודרך ארץ

והליכות - יגיעה אינה קשורה אליהם, ובנוסף, לא ניתן לראות בהם 'משכחי עוון'.
ממקורות אלו עולה שהביטוי 'דרך ארץ' מקביל להתנהגות הטבעית היסודית של האדם המצוי, והוא מקיף את כל תחומי החיים, הכלכליים והחברתיים, חיי הפרנסה וישובו של עולם, החיים המוסריים וחי"אישות. צירוף הביטוי 'טבעיות החיים' בכל מקום בו מופיע הביטוי 'דרך ארץ' יאיר את משמעותו באור נכון. למעשה, הדבר מתאים מאוד להוראתו המילולית של הביטוי, כלומר: 'דרך ארץ' - **הדרך שהארץ נוהגת**, כאשר מקורותיה של דרך ארץ זו נולדים מתוך המציאות הטבעית וההתנהגות הרגילה של תושבי הארץ⁶ [ההדגשה במקור].

שלושה מושגים מרכזיים ישובו ויעלו בעמודים הבאים, וישמשו אותנו בדיון על השילוב בין תורה ומלאכה: 'מלאכה', 'דרך ארץ' ואומנות. לפני שנצלול אל הסוגיה עצמה, נציג בקצרה את שלושת המושגים הללו ואת פשרם.

בלשון המקרא משמשים המושגים 'עבודה' ו'מלאכה' זה לצד זה באותה משמעות. כך עולה מן הפסוק: "שִׁשִּׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל מְלַאכְתְּךָ" (שמות כ, ט).

גם בלשון חכמים המושג 'עבודה' מצוין לעתים עשיית מלאכה (למשל בבבא בתרא קי, ע"א), אך בספרות חז"ל כמעט ואין משתמשים במושג 'עבודה' לציון יגיע כפיים, אלא במושג 'מלאכה'⁶.

'דרך ארץ' הוא מושג רחב יותר, והוא מצוין את כל הדברים המאפיינים את דרך העולם: מוסר ומידות, נימוסים והליכות, הרגלי חיים, ובכלל זה גם מלאכה.⁷ המלאכה נקראת 'דרך ארץ', משום שדרכו של עולם לעסוק במלאכה.⁸

הרב יובל שרלו ורן חורי כתבים על המושג 'דרך ארץ' בחוברת **חברה שלמה**:

...המשנה הקובעת 'יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ שיגיעת שניהם משכחת עוון' (אבות פרק ב משנה ב) אינה יכולה להתבאר באופן שהכוונה היא לנימוסים

הקדמה

ועבודה, שחרתה על דגלה נאמנות לשני הערכים - תורה ועבודה.

לחיבור זה כמה מטרות. הראשונה שבהן היא להשריש את התודעה שעבודה, כל עבודה המפרנסת ומכבדת את בעליה, היא לכתחילה, ולא בדיעבד. זו דרכם של חז"ל. ננסה לברר את שורש המחלוקת בשאלת ערך המלאכה וההתפרנסות מלימוד תורה, תוך הצגת הדעות השונות. נשאל מדוע חז"ל העריכו במידה כה רבה את המלאכה, עד כדי כך שחלקם החשיבו אותה כמצווה ממש. נעסוק בתכליתה של המלאכה, ברלוונטיות ובחשיבות שלה לחייו של אדם, וביחס בינה לבין תלמוד תורה. מטרה נוספת של חיבור זה היא לחזק אדם דתי העובד במקצועות חופשיים, כגון בתעשיית ההיי-טק, ולהציג תפיסה לפיה גם העבודה הזו היא חלק מציווי דתי, ואין לראות בה צורך כלכלי גרידא. בכך גם ננסה למנוע משבר רוחני שעלול לפקוד בוגרי ישיבות שיוצאים לראשונה אל עולם העבודה. נבקש להטמיע את ההבנה שהאדם העובד עסוק בתיקון עולם ממש, וחובה עליו לעסוק, לכתחילה, במקצועות שונים; נציין את ערכה המיוחד של עבודת האדמה בארץ ישראל, ונבקש לרומם ולהעלות את ערכו הציבורי של האדם העובד.

תקוותנו היא כי החיבור שלפניכם ימתן תפיסות השוללות מכל וכל את המלאכה, ומתייחסות אליה כאל עונש או קללה, ויסייע לאנשים שבחרו, ובוחרים מדי יום, בדרך של תורה ומלאכה; אם מתוך אילוץ או צורך נפשי, ואם מתוך אמונה באידיאל של תורה ומלאכה.

האם שילוב תורה ומלאכה הוא אידיאל? התשובה לשאלה הזו אינה מובנת מאליה, גם במחוזותינו.¹ ניתן להעלות שלוש תשובות אפשריות:

תשובה אחת: שילוב תורה ומלאכה איננו אידיאל; האידיאל היחיד הוא לימוד תורה. העבודה היא עונש, תוצאה של חטא אדם הראשון.

תשובה שנייה: עשיית מלאכה איננה עונש, אך גם איננה אידיאל. המלאכה היא צורך קיומי, אמצעי להתפרנס ולהתקיים. אמנם רוב הציבור הציוני-דתי משלב תורה עם מלאכה, אך עובדה זו לא מעידה כי מדובר בשילוב אידיאלי ורצוי.

תשובה שלישית: אכן, שילוב תורה ומלאכה הוא אידיאל. מאז ומעולם שילבו יהודים בין תורה למלאכה: החל מחסידים הראשונים,² עבור בתנאים ובאמורים וכלה בראשונים ובאחרונים.³ חז"ל כתבים כי כל הנביאים עסקו במלאכה,⁴ וכמוהם גם אדם הראשון.⁵ לא סביר לומר שרוב רובם של גדולי ישראל חיו במציאות דיעבדית. השילוב בין תורה ומלאכה היה חלק אינטגרלי מחייהם של תלמידי חכמים אלו, וכפי שנראה בהמשך, גם חלק משמעותי מן העולם התורני שלהם.

שלוש התשובות הללו משקפות שלוש עמדות עקרוניות, שיידונו בהרחבה בחיבור זה.

התשובה השלישית, הארוכה מן השתיים הקודמות, מייצגת את השקפתי האישית, ואת השקפתה של תנועת 'נאמני תורה

1 כך, למשל, הרב שמואל אליהו כותב בתשובה שפורסמה באתר **כיפה** כי אין אידיאל של 'תורה ועבודה', אלא 'האידיאל הוא תורה בלבד'. ראו: <http://www.kipa.co.il/ask/show/17027>
2 ברכות לב, ע"ב.
3 למשל: ר' יהושע בן חנניה היה 'פחמי', דהיינו עושה פחמים או נפח (ברכות כח, ע"א ורש"י שם); ר' יוסי בן חלפתא היה מעבד עורות (שבת מט, ע"ב ורש"י שם). לרשימת החכמים שעסקו במלאכה, ראו: מאיר אילי, **פועלים ואומנים: מלאכתם ומעמדם בספרות חז"ל**, גבעתיים תשמ"ז, עמ' 143 ואילך; הרב יהושע הגר-לאו, **יגיע כפיר: ערכה של העבודה והמלאכה בישראל**, מרכז שפירא תשע"ג, עמ' 56 ואילך.
4 מדרש תנאים לדברים ה, יד; משנת רבי אלעזר כ, עמ' 366.
5 אבות דרבי נתן (שכטר) נוסח א, יא; נוסח ב, כא.

העמדה השוללת - המלאכה כעונש

א. תיאור

העמדה הראשונה שנעסוק בה שוללת את ערכה של המלאכה. עמדה זו סבורה שאין כל אידיאל בעשיית מלאכה, והאידיאל היחיד - או למצער, העיקרי - הוא לימוד תורה.

לפי עמדה זו מוטב שלא לעסוק במלאכה, שכן העיסוק במלאכה בא על חשבון לימוד תורה. ביטוי לדברים הללו ניתן למצוא בספר בן סירא, אחד מספרי החכמה הכלולים בספרים החיצוניים:

”הוגה בדת אל לא יעסוק במלאכה, ושוחרי תורה לא יגעו בכפם.”

חורש בבוקר איך יחקור? ונוהג במלמד איך ילמד?

(בן סירא לח, כג-כד)

תחילה קובע בן סירא שאין זה מכבודם של חכמי הדת ולומדי התורה לעסוק במלאכה. לאחר מכן הוא מקשה: אם אדם יעסוק במלאכה, כיצד יהיה לו פנאי לעסוק בענייני הרוח?

הדברים הללו מזכירים את טענתו של ר' שמעון בר יוחאי במחלוקתו הידועה עם רבי ישמעאל:

אפשר אדם חורש בשעת חרישה, וזורע בשעת זריעה ... תורה מה תהא עליה?

(ברכות לה, ע"ב)

גם ר' נהוראי, לכאורה, סבר שיש להתמסר באופן טוטאלי לתורה ולא לשלב עמה מלאכה. כך מופיע במשנה:

11 הרב חנוך גבהרד, **שיעורים בהגדות חז"ל**, על מסכת קידושין פב/א, עמ' 151.

12 שם, עמ' 167 נספח 32. אגב, גם הטענה השנייה של הרב גבהרד - שיש "הטועים לחשוב שריבוי עבודה יביא ריבוי פרנסה" - אינה עומדת במבחן הביקורת. שכן למסקנת הגמרא במסכת נדה ע, ע"ב אדם שרוצה להתעשר צריך גם להתפלל על כך וגם להרבות בסחורה. מכאן שריבוי עבודה יכול להביא לריבוי פרנסה.

מניח אני כל אומנות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה.

(משנה קידושין, ד, יד)

בעלי העמדה השוללת נשענים, בין היתר, על הקללה שקולל אדם הראשון אחרי חטא עץ הדעת: "אָרוּךְ הָאָדָמָה בְּעֵבוֹרְךָ בְּעֵצְבוֹן תֹּאכְלֶנָּה כֹּל יְמֵי תְּיִיךָ ... בְּזַעַת אֶפְיֶךָ תֹּאכַל לֶחֶם" (בראשית ג, יז-יט). מהבנה זו משתמע לכאורה שלפני החטא והקללה "בזיעת אפך תאכל לחם", לא היה צורך בעבודה. הצורך לעבוד נולד רק לאחר החטא.

הרב חנוך גבהרד, רב חרדי העומד בראש רשת מדרשות לבעלי תשובה, מבקש להוכיח מן הפסוקים הללו "שהעבודה אינה אלא עונש"¹¹. הוא יוצא נגד אלו שרואים ערך בעבודה:

ישנם תימהונים הרואים בעבודה אידיאל ומטרה כשלעצמה. דעתם של אנשים אלו בטילה מאליה ומיותר להוכיח להם עד כמה נואלת ואווילית היא דרכם ... אך גם בין אלו המבינים שעבודה היא אילוץ, ישנם הטועים לחשוב שריבוי עבודה יביא ריבוי פרנסה.¹²

לסיכום, העמדה השוללת גורסת שאין ערך בעשיית מלאכה. האידיאל היחיד הוא לימוד תורה, והאידיאל של תורה ועבודה, שרבים מבני הצינות הדתית מחזיקים בו, אינו אלא סיסמה ריקה מתוכן, שכן כלל אין אידיאל כזה. המלאכה היא קללה, עונש על חטאו של אדם הראשון. לכתחילה, מוטב לאדם להתמסר לתורה ולא לעסוק במלאכה כלל. אם הדבר לא מתאפשר והאדם מוכרח לעבוד, עליו להבין שמדובר באילוץ, בכורח.

ב. ביקורת העמדה

1. לא המלאכה היא העונש, אלא הצער

העמדה השוללת נשענת על הפסוקים מספר בראשית שציטטנו לעיל, ומבקשת להוכיח מהם שהמלאכה היא עונש שהוטל על האדם.

אך גם עיון לא מדוקדק בפרשה מעלה שלא המלאכה היא העונש שנגזר על אדם הראשון. העונש הוא הצער שבמלאכה: הטורח שבעמל הכפיים, הייסורים שבהשגת המזונות, הקושי להתפרנס בכבוד.

כך עולה בבירור מתוך השוואה בין העונשים של אדם וחווה. לחווה נאמר "בְּעֵצְבָה תֵּלְדֵי בְנֶיהָ" (בראשית ג, טז), ולא יהיה זה נכון לפרש שעונשה של האישה הוא להביא ילדים לעולם. כוונת הדברים היא שעונשה של האישה הוא הצער הכרוך בלידה. כך גם ביחס לעונשו של האדם, "בְּעֵצְבוֹן תֹּאכְלֶנָּה" (שם, יז): לא המלאכה עצמה היא העונש, אלא הצער הכרוך בה.¹³ הטענה שהמלאכה היא עונש כמוה כטענה שהבאת ילדים לעולם היא עונש.

יתר על כן: כיצד ניתן לומר שהמלאכה עצמה היא העונש שבא בעקבות החטא? הרי גם לפני שהאדם חטא, הוא מצטווה לעשות מלאכה בגן עדן, 'לעבדה ולשמרה'. המדרש מחדד את הדברים:

גדולה היא מלאכה שאפילו אדם הראשון לא טעם

כלום אלא עד שעשה מלאכה, שנאמר: 'ויניחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה' (בראשית ב, טו).

(אבות דרבי נתן [שכטר] נוסח ב, כא)

עשיית מלאכה קדמה לחטאו של אדם הראשון, שמשימתו הראשונה, עוד לפני שטעם מעץ הדעת, הייתה 'לעבדה ולשמרה'. המדרש מלמד שיש ערך למלאכה גם במציאות אידיאלית, כפי שהייתה בגן עדן לפני החטא.

2. ישנם חכמים הרואים במלאכה אידיאל ומטרה כשלעצמה

דברי הרב גבהרד על ה"תימהונים הרואים בעבודה אידיאל ומטרה כשלעצמה", מעוררים קשיים. כבר בספרות חז"ל אנו קוראים על חכמים שמת"חסים בחיוב למלאכה, ואף רואים בה אידיאל ומצווה של ממש.

משימתו הראשונה של

אדם הראשון הייתה

'לעבדה ולשמרה'.

המדרש מלמד שיש ערך

למלאכה גם במציאות

אידיאלית, כפי שהייתה

בגן עדן לפני החטא

כך, למשל, על הפסוק "ששת ימים תעבד" (שמות כ, ח) דורש ר' יהודה הנשיא:

'ששת ימים תעבד'. רבי אומר: הרי זו גזירה [=מצווה] אחרת, שכשם שנצטוו ישראל על מצות עשה של שבת, כך נצטוו על המלאכה.

(מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי כ, ט)

לפי ר' יהודה הנשיא, כשם שיש מצווה לשבות בשבת, כך יש מצווה לעבוד בימות החול. ההשוואה בין שמירת השבת לעשיית מלאכה מלמדת כי גם המלאכה היא מצווה, ויש לה ערך בפני עצמה.

13 הסברה המוטעית לפיה העבודה היא בגדר עונש עשויה לכאורה להישען גם על מאמרו של רבי שמעון בן אלעזר: "ראית מימך חיה ועוף שיש להם אומנות? והן מתפרנסין שלא בצער, והלא לא נבראו אלא לשמשני, ואני נבראתי לשמש את קוני, אינו דין שאתפרנס שלא בצער? אלא שהרעותי מעשי וקפחתי את פרנסתי" (משנה קידושין, ד, יד). רשב"א אומר כי אין לחיות אומנות ובכל זאת הן מצליחות להתפרנס 'שלא בצער', ולעומתן יש לאדם אומנות ועדיין פרנסתו כרוכה בקושי ובצער רב. גם בנוגע לדרשה זו יש להדגיש, כי לא המלאכה היא העונש, אלא הצער שבה. ראו גם ח"ז ריינס, **באהלי שם**, ירושלים תשכ"ג, עמ' 75-76.

כדאי לציין כי גם דברי ר' נחוניא, "כל המקבל עליו עול תורה - מעבירין ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ" (אבות ג, ה), אין משמעם שאדם שמקבל על עצמו עול תורה לא יזדקק למלאכה, אלא כוונתם לומר שיוסר ממנו "עמל וטורח הפרנסה, לפי שמלאכתו מתברכת" (לשון ר"ע מבטנורא בפירושו לאבות, שם). חיזוק להבנה זו ניתן להביא מן המסופר על החסידים הראשונים שראו ברכה במלאכתם (ברכות לב, ע"ב).

The screenshot shows the 'ידו זהב' website interface. At the top, there's a search bar with 'חיפוש:' and 'בעלי מלאכה' fields. Below it, a navigation menu includes 'מחירונים', 'דאי לדעת', 'פור מפות', 'zap club', and 'הוסף עסק חדש חינם'. A secondary menu has 'הדפס', 'תצוגה', 'מידע', 'דירוג הגולשים', 'מס' מדריגים', and 'קרב אל'. The main content area is titled 'סנדלרים' and features three profile cards:

- רבי יוחנן הסנדלר**: היה הראשון לכתוב חוות דעת. הכל תחת קורת גג אחת. בואו להיטת ממקצועיות אמיתית וחווית שירותית. כתובת: מירון. הצג טלפון. למידע נוסף.
- רבי יוסי בן חלפתא**: הצג 2 חוות דעת | כתוב. מעבד עורות הטוב ביותר בארץ. מספק עורות מסוגים משובחים, שטיחי פרה וחומרי הגללה. כתובת: ציפורי. הצג טלפון. למידע נוסף.
- רבי יהושע בן חנניה**: היה הראשון לכתוב חוות דעת. כתובת: פקיעין. הצג טלפון. למידע נוסף.

זאת ועוד: לדעת ר' יהודה בן בתירא, גם אם אין לאדם מלאכה לעשות, או שאינו זקוק לפרנסה, עליו לעסוק במלאכה. ואלו דבריו:

רבי יהודה בן בתירא אומר: [אדם] שאין לו מלאכה לעשות מה יעשה? אם יש לו חצר חרבה או שדה חרבה ילך ויתעסק בה, שנאמר: 'ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך' (שמות כ, ח) ... (אבות דרבי נתן [שכטר] נוסח א, יא)

על דרשה זו כותב הרשב"ץ (מגן אבות, על אבות א, י) כי "זהו ענין יותר חזק, שאפילו יש לו במה להתפרנס חייב לעסוק במלאכה".

המקורות הללו מלמדים שהמלאכה איננה אילוץ, משהו שיש לעשותו לצורכי פרנסה בלבד. למלאכה יש ערך בפני עצמה.

3. דרך ההתמסרות לתורה אינה מתאימה לרבים

הזכרנו קודם לכן את המחלוקת הידועה במסכת ברכות (לה, ע"ב) בין ר' ישמעאל, שתמך בשילוב תורה ומלאכה, ובין רבי שמעון בר יוחאי, שתבע התמסרות בלעדית לתורה. בסיכום הדברים מובאת הכרעתו של אביי:

הרבה עשו כרבי ישמעאל - ועלתה בידן, כרבי שמעון בן יוחי - ולא עלתה בידן.¹⁴

לפי אביי, חכמים רבים בחרו לעשות כרשב"י ועסקו בלימוד תורה בלבד, אך גם הלימוד לא עלה בידם. אולם במבט מעמיק יותר נראה שעמדתו של רשב"י מורכבת, וייתכן שדבריו במחלוקת עם ר' ישמעאל - "אפשר אדם חורש... תורה מה תהא עליה?"¹⁵ - סותרים דברים שאמר במסכת מנחות (צט, ע"ב). שם מופיעה עמדתו של רשב"י לפיה ניתן לקיים את מצוות "לא ימוש ספר התורה הזה מפ"ך, מצוות העיסוק בתורה, באמצעות קריאת שמע בלבד:

אפילו לא קרא אדם אלא קרית שמע שחרית וערבית - קיים 'לא ימוש'.

ישנן כמה דרכים ליישב את הסתירה בדבריו של רשב"י, וניתן ללמוד מהן על עמדתו בשאלת תורה ומלאכה.¹⁶ בעולם המחקר מקובל לומר שתביעתו הקיצונית של רשב"י להתמסר לתורה הופנתה בעיקר לחכמים, ואילו האמירה לפיה אדם יוצא ידי חובת לימוד תורה בקריאת שמע של שחרית וערבית, הופנתה להמוני העם. כך כותב למשל פרופ' משה בר:¹⁷ "מכאן [=מהאמרה במנחות] ברור שרשב"י היה מבחין הבחנה ברורה וחד-משמעית בין חובת תלמוד תורה המוטלת על סתם 'אדם' לחובה המוטלת על תלמיד חכם. האחרונים צריכים לדעתו להתמסר לחלוטין לתלמוד תורה". אם כך הם הדברים, ייתכן שגם במסכת ברכות צידד רשב"י בכך שתלמידי חכמים יתמסרו רק לתורה, בעוד אדם מן השורה צריך לעבוד ולהתפרנס.

14 כפי שנאמר גם במסכת אבות: "כל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה" (ב, ב); "אם אין קמת, אין תורה" (ג, יז). בכתב יד מינכן הנוסח של דברי אביי הוא: "הו רבנן דעבדין כר' ישמעאל ואקיים בידיהו ורבנן דעבדין כר' שמעון ולא אקיים בידיהו. כלומר: היו חכמים שעשו כר' ישמעאל והצליחו, וחכמים שעשו כר' שמעון ולא הצליחו (גם ללמוד תורה). יצוין שגרסה זו, הכוללת את המילה 'רבנן', נשמרה ברוב כתבי היד. מגרסה זו עולה שאביי הבין כי דברי התנאים כווננו בראש ובראשונה לשכבת החכמים, ולכן אמר כי יש חכמים שנהגו כר' ישמעאל ועלה בידם ויש שנהגו כרשב"י ולא עלה בידם. מבחן המציאות מראה כי דרכו של ר' ישמעאל, דרך השילוב, היא זו שמתאימה אף לחכמים (ואין צורך לומר שגם להמוני העם).

ע דומוביץ (הרבה עשו... כרבי שמעון בן יוחי ולא עלתה בידן, נטועים ח [תשס"ב], עמ' 87) מציין כי ההבנה שאביי פנה בדבריו לחכמים עולה בקנה אחד עם דברי רבא המובאים מיד לאחר דבריו ומופנים אל 'רבנן' (אמר רבא לחכמים: בבקשה מכם בימי ניסן ובימי תשרי אל תיראו לפני, אלא עסקו במלאכתכם, כדי שלא תהיו טרודים במזונותיכם כל השנה [ברכות לה, ע"ב]). יתרה מכך, מוסיף דומוביץ, קשה לומר שההתלבטות של אביי האם יש להקדיש את כל שעות היום ללימוד תורה הייתה רלוונטית להמוני העם.

15 בהמשך להערה הקודמת, יש לציין שבכתבי היד מינכן ופירנצה הנוסח של דברי רשב"י הוא: 'תורתו מה תהא עליה?'. פרופ' משה בר (תלמוד תורה ודרך ארץ, בר-אילן ב [תשכ"ד], עמ' 146 הערה 69) מעיר בצדק כי גרסה זו (תורתו) ראויה לתשומת לב, "לפי שממנה משתמע שרשב"י מכוון לתלמידי חכמים שתורתם כבר בידם".

16 ראו כמה פירושים - ובהם גם הפירוש שיובא להלן - אצל יוחנן בן עקב, 'תורה ועבודה: פרקי מבווא, בתוך: משנת תורה ועבודה, בהוצאת מדרשת תורה ועבודה (תשע"א), עמ' 25 ואילך. (http://www.kdati.org.il/info/moatzat_chinuch_5773/maamarim/MTA.pdf)

17 משה בר (לעיל הערה 15), עמ' 147.

גם מדברי רבי נהוראי שציטטנו לעיל, "מניח אני כל אומנות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה", לא משתמע בהכרח שחובה על כלל בני האדם ללמד את בניהם רק תורה. רבי נהוראי אינו אומר 'לעולם ילמד אדם את בנו אלא תורה', אלא שאת בנו שלו הוא ילמד רק תורה.¹⁸

מבחינה זו ייתכן שיש הקבלה בין דעתו של רשב"י, לפיה תלמידי החכמים צריכים להתמסר לתורה, ובין דברי ר' נהוראי, על כך שהוא ילמד את בנו - שנועד להיות תלמיד חכם - רק תורה.

אך גם אם תביעתו של רשב"י להתמסר לתורה בלבד הופנתה לכלל העם, הרי שרוב החכמים סבורים שיש לשלב תורה עם מלאכה. **רבי ישמעאל** - במחלוקת הידועה עם רשב"י - אומר: "הנהג בהן (עם דברי תורה - רש"י) מנהג דרך ארץ" (ברכות לה, ע"ב); **רבי יהודה בר אילעאי** אומר: "כל שאין מלמד את בנו אומנות - מלמדו ליסטות" (תוספתא קידושין א, יא); **רבי יהודה הנשיא** אומר: "קנה לך אומנות עם התורה" (קהלת רבה ט, ט); **רבן גמליאל** (בנו של רבי יהודה הנשיא) אומר: "יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ שיגיעת שניהם משכחת עון, וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וגוררת עון" (אבות ב, ב); **שמעיה** אומר: "אהוב את המלאכה" (אבות א, י); **רבי אלעזר בן עזריה** אומר: "אם אין תורה אין דרך ארץ, אם אין דרך ארץ אין תורה... אם אין קמח אין תורה, אם אין תורה אין קמח" (אבות ג, יז). קבוצה גדולה של חכמים מתייחסת בחיוב לעיסוק במלאכה, ומאמינה שיש לשלב אותה עם לימוד תורה.

18 כך כותב הרב הגר-לאו (לעיל הערה 3): "המעין היטב במאמר [של ר' נהוראי - א"ן] יבין שאין בו הדרכה לציבור לעשות כן, אלא 'איני מלמד את בני...', היינו בחירה אישית מותאמת לבנו, ולא כנוסחו של ר' מאיר: 'לעולם ילמד אדם את בנו אומנות נקיה וקלה, שהיא הדרכה כללית'.

19 העובדה שלרשב"י מיוחסות שתי אמרות המדברות בשבח המלאכה (ראו: נדרים מט, ע"ב; מכילתא דרשב"י, כ, ט) עשויה גם היא להצביע על כך שרשב"י הבחין בין כלל העם לבין שכבת החכמים. דבריו בשבח המלאכה (הגדולה מלאכה) כוונו אפוא אל הראשונים, ומתלמידי החכמים ציפה שיתמסרו לתורה.

20 ראו גם ח"ז ריינס (לעיל הערה 13), עמ' 179.

4. אין במלאכה משום ביזוי

ראינו לעיל (חלק א סעיף א) את דברי בן סירא על כך שיש במלאכה משום ביזוי, ולכן לא ראוי לחכם לעסוק בה. בשונה מתפיסה זו, חז"ל סברו שאין כל גנאי בעשיית מלאכה, ולהיפך - ר' יהודה ורשב"י אמרו ש'גדולה מלאכה',¹⁹ שכן זו 'מכבדת את בעליה' (נדרים מט, ע"ב).²⁰

המדרש יוצא מפורשות נגד התפיסה שיש במלאכה משום ביזוי:

ושמא יאמר אדם: הריני בן אבות העולם ממשפחה גדולה איני ראוי לעשות מלאכה ולהתבזות. אמור לו: שוטה כבר קדמך יוצרך, שנאמר: 'בראשית ברא אלוהים את השמים ואת הארץ, והוא עשה מלאכה קודם שבאת לעולם... שנאמר: 'מכל מלאכתו אשר ברא אלוהים לעשות'.

(מדרש נעלם, זוהר חדש כרך א, בראשית ט, ע"א-ע"ב)

ממדרש זה עולה כי לא רק שאין גנאי בעשיית מלאכה, אלא אדרבה, יש בכך הליכה בדרכי הבורא. כשם שהקב"ה עשה 'מלאכה' במשך שישה ימים וביום השביעי 'שבת מכל מלאכתו' (בראשית ב, ג), כך גם ראוי לאדם לעבוד בימות החול ולנוח בשבת.

זאת ועוד: חכמי יבנה אף הזהירו את אלו שעוסקים בתורה לבל יזלזלו באדם העובד, ואמרו כי אף שהתלמיד החכם מרבה ללמוד תורה

והעובד בשדה ממעט ללמוד, שניהם שווים בערכם, אם הם מכוונים את לבם לשמים (ברכות יז, ע"א).

העובד בשדה מוצג כמי שעוסק ביישובו של עולם (במושג זה נעסוק עוד להלן), וממילא גם הוא "מן הישוב" (על פי משנה קידושין, א, י), וראוי לכבדו ולהוקירו על תרומתו לפיתוח העולם ולתיקונו.

5. הימנעות ממלאכה לעוני ולהזדקקות לבריות

הביקורת שהובאה עד כה עסקה בעיקר בביאור המקורות והדעות השונות. אך ישנה ביקורת מהותית יותר על העמדה השוללת. ראיית המלאכה כאילוץ ושלילת ערכה וחשיבותה עשויות ליצור מגמה של הימנעות ממלאכה, ועיסוק בלעדי - או עיקרי - בלימוד תורה.

מגמה זו מסוכנת מכמה בחינות. ראשית, הימנעות ממלאכה עלולה להוביל לגזל (בכך עוד נרחיב להלן). נציין, במאמר מוסגר, כי 'גזל' איננו רק לקיחת חפץ מבעליו בכוח הזרוע. גם מעשי שחיתות ועוולה אחרים, כגון עבודה ללא תשלום מס או דיווחים כוזבים למוסדות המדינה, הם מעשים של גזל ואונאה.

שנית, גם אם אדם אינו גוזל, הימנעות ממלאכה מולידה עוני והזדקקות לבריות. חז"ל רואים את העוני כמצב קשה מנשוא, פיזית ונפשית, עד כדי כך שאמרו כי עני "חשוב כמת" (נדרים סד, ע"ב); ועוד אמרו: "אילו נתקבצו כל יסורין לצד אחד והעניות לצד אחד,

העניות מכרעת לכולן" (שמות רבה לא, יד). חז"ל מבקרים גם את ההזדקקות לבריות: הם אומרים כי הנצרך לבריות "חיי אינו חיים" (ביצה לב, ע"ב); ושוטב לאדם לעבוד בעבודה "שזרה לו", דהיינו שבזויה בעיניו או שאינה מתאימה לו, ובלבד שלא יצטרך לבריות (בבא בתרא קי, ע"א). כחיזוק לתפיסה זו מביאה הגמרא את דברי רב לרב כהנא: "הפשט עורה של נבלה בשוק וטול שכר, ואל תאמר: אדם גדול אני ובזוי לי הדבר".²¹

מדברי הגמרא עולה כי עדיף לעבוד בכל עבודה 'כשרה' (היינו, עבודה שאין בה איסור) - אף אם היא נתפסת כבזויה או שאינה הולמת את כישוריו של העובד - מאשר לא לעבוד כלל ולהזדקק לבריות. זאת משום שהתלות באחרים מסבה לאדם עגמת נפש ובושה, ובנוסף - אין כל גנאי בעשיית מלאכה כדי להתפרנס.

הימנעות ממלאכה עלולה גם להביא למצב שבו אדם לא יוכל לפרנס את ילדיו, ובמציאות כזו יש מידה רבה של אכזריות. כפי שביטאו זאת מספר חכמים:

כשהיו באים [הורים המשתמטים מכלכלת בניהם] לפני רב יהודה, אמר להם: התנין הוליד ועל בני העיר הטיל [את פרנסת ילדיו; התנין מוחזק כיצור אכזר]! כשהיו באים לפני רב חסדא, אמר להם: כפו לו מדוכה ברבים ויעמוד ויאמר: העורב מבקש בנים ואותו האיש אינו מבקש בנים [כלומר שהוא אכזר אף מהעורב]... כשהיה בא לפני רבא, אמר לו: נוח לך שיתפרנסו בניך מן הצדקה?

(כתובות מט, ע"ב; בתרגום חופשי)

מן האמור כאן ניתן להיווכח שהעמדה השוללת נתקלת בקשיים רבים, הן ממקורות היהדות שמעלים על נס את ערך המלאכה, והן ממציאות החיים שמלמדת על ההשלכות הקשות שעלולות להיגרם בעקבות הימנעות ממנה.

21 מאיר אילי (וההתייחסות הערכית למלאכה בספרות חז"ל, מחקרי ירושלים במחשבת ישראל, ד [תשמ"ב], עמ' 34) כותב כי "סביר לומר שמימרות מסוג זה, וכגון מה שאמר ר' עקיבא... 'עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות', נאמרו כהתרסה כנגד אנשים, בהם גם תלמידי חכמים (ולא תימא גברא רבא אנא), שהעדיפו להזדקק לצדקה ולהיות סמוכים על שולחנם של אחרים, מאשר לעסוק בעבודת כפיים, ובעבודה בזויה לא כל שכן".

עמדת הבדיעבד - המלאכה היא פשרה

א. תיאור

עמדת הבדיעבד נמצאת בתווך שבין העמדה השוללת את המלאכה לבין העמדה הדוגלת בעיסוק במלאכה לכתחילה. מחד גיסא, בעלי עמדה זו לא יתארו את המלאכה במונחים של עונש או קללה, כדרכם של בעלי העמדה השוללת, אך מאידך גיסא, הם לא יתייחסו אל המלאכה במונחים של ערך או אידיאל. עמדת הבדיעבד גורסת שיש להשלים עם השילוב בין תורה ומלאכה, ולראות במלאכה צורך, הכרח בלבד.

המלאכה, לפי עמדה זו, איננה אלא אמצעי לפרנסה, ועל כן ראוי למעט בה ככל האפשר. כך עולה מדברי ר' מאיר:

רבי מאיר אומר: הוי ממעט בעסק ועסוק בתורה.

(משנה אבות, ד, י')

רבי מאיר אומר: לעולם לא ילמד אדם את בנו אלא מכל מקום שאדם מתפרנס, אשרי מי שלמד אומנות קטנה להיות מתפרנס ממנה ורוח הבריות נוחה ממנה.

(משנה קידושין, ד, יד²²)

'אומנות קטנה' היא אומנות שאינה מצריכה שעות עבודה רבות, אך עם זאת ניתן להתפרנס ולהתקיים ממנה. לדעת ר' מאיר, על האדם לעשות את המינימום הנדרש כדי להתפרנס ('אומנות קטנה להיות מתפרנס ממנה'), ואת יתר

הזמן להקדיש ללימוד תורה.²³

עמדת הבדיעבד איננה סבורה בהכרח שיש למעט במלאכה, אך היא תיצור חלוקה בין מקצועות שאינם אידיאליסטיים לכאורה - כמו מקצועות ההיי-טק - ובין מקצועות אידיאליסטיים, כמו הוראה או רפואה. עמדת הבדיעבד תעודד עבודה מן הסוג השני. ניתן למצוא ביטוי לכך בשאלה שנשאלה באתר **כיפה**:

אני מתלבטת באיזה מקצוע לבחור לעיסוק בעתיד (אני אחרי שירות לאומי). יש מעין מוסכמה חברתית שכזו, מסר סמוי בחברה הדתית-לאומית שלהיות מחנכים ומחנכות, מורים ומורות זה 'הדבר', כלומר, זה המקצוע החשוב ביותר, התורם ביותר, מקצוע שמממש את האידיאלים שלנו בתור אנשים דתיים ... שאלתי היא האם חובת ההוראה, חינוך הדור הבא, מוטלת על כתפיו של כל אחד ואחד מאיתנו? האם עיסוק באדריכלות, הנהלת חשבונות או כל מקצוע אחר משמעו בריחה מאחריות לאומית, חברתית ואישית של דאגה לעיצוב פני הדור הבא?

שאלה זו מניחה שתי הנחות, המאפיינות את עמדת הבדיעבד. ההנחה הראשונה היא שצריך לבחור מקצוע לחיים, ואין להקל ראש באבחירה זו. ההנחה השנייה היא שיש להבחין בין מקצועות אידיאליסטיים יותר, כגון חינוך, רפואה ועבודה סוציאלית, לבין מקצועות שאינם כאלה. הצורך לעבוד מחד גיסא, והרצון לבחור במקצוע ערכי מאידך גיסא, יוצרים את

22 כך הנוסח בכתב יד קאופמן. על-פי נוסח הדפוס ממליץ ר' מאיר לאב ללמד את בנו 'אומנות נקיה וקלה'.

23 יודגש כי ר' מאיר לא התנגד למלאכה; אדרבה - הוא עסק בה (הוא היה לבלר), ואף דיבר בשבחה (בא וראה כמה גדול כח של מלאכה, שור שביטלו ממלאכתו - חמשה, שה שלא ביטלו ממלאכתו - ארבעה", בבא קמא עט, ע"ב). אלא שלדיו ראו למעט במלאכה, כך שרוב הזמן יהיה מוקדש ללימוד תורה. משה אונג כותב כי "יחסו של ר' מאיר לתפקידים החומריים אינו שלילי בהחלט. ברם, דרישתו היא שהחיים החומריים צריכים להצטמצם לטובת החיים הרוחניים. מקומו של העסק אינו שווה במעלה עם העיסוק בתורה". ראו: משה אונג, 'דרכים ביהדות', בתוך: **הקהילה החדשה - עיונים במשנת הקבוצה הדתית**, תל אביב תשמ"ה, עמ' 22.

השאלה האם ראוי בכלל לעבוד במקצועות כמו אדריכלות, היי-טק והנהלת חשבונות, או שיש לעבוד רק בחינוך וכדומה.

לסיכום, עמדת הבדיעבד אמנם מכירה בכך שיש צורך לעבוד, והיא אינה מתייחסת אל המלאכה כאל קללה או עונש. עם זאת, היא גורסת שאין למלאכה ערך בפני עצמו. על כן ראוי למעט בה ככל האפשר, "שיעשה רק כדי פרנסתו, והעיקר ללמוד תורה" (לשון הבאר היטב, סימן קנו, ס"ק ב), או לבחור במקצוע ערכי.

ב. ביקורת העמדה

עמדת הבדיעבד מנוגדת לאידיאה של 'דרך ארץ', שרואה בחיוב את ההתפרנסות מעמל כפיים והעיסוק ביישובו של עולם.²⁴ לא רק ש'דרך ארץ' צריכה להיות משולבת עם התורה (אבות ב, ב), היא אף קדמה לתורה ב'עשרים וששה דורות' (ויקרא רבה ט, ג). אדם הראשון החל לעסוק בדרך ארץ ("לעבדה ולשמרה") עשרים ושישה דורות לפני שניתנה התורה לעם ישראל.

יתרה מכך: עמדת הבדיעבד מסוכנת לא פחות מן העמדה הראשונה, שרואה את המלאכה כעונש.

המסר שמתקבל מעמדת הבדיעבד הוא שרוב בני האדם חיים במציאות קלוקלת. עמדה שרואה את אחד היסודות המרכזיים והמהותיים בחיינו כפשרה, עלולה לגרום נזק רב. אדם החי בתודעה שדרך חיו היא דרך של בדיעבד, ואיננה עומדת בקריטריונים של התורה, כפי שהם מוצגים לפניו, עלול לסבול ממתח רב ומתסכול, ולהרגיש ניכור כלפי התורה, שדרכיה מנוגדות, להבנתו, לדרך הארץ הטבעית.²⁵

יתר על כן: ההבחנה בין מקצועות אידיאליסטיים למקצועות שאינם אידיאליסטיים חוטאת לאמת. זאת מכמה סיבות. ראשית, בכל מסגרת של עבודה ניתן לעסוק בערכים טובים ונעלים, כגון עזרה לזולת, קידוש השם והתנהלות ביושר ובהגינות. השאלה הראשונה שאדם נשאל בשעה שנכנס

24 עניין זה נדון בפתח החוברת.

25 השוה הרב יובל שרלו ורן חורי (לעיל הערה 9), עמ' 23-24.

לבית דין של מעלה היא "נשאת ונתת באמונה?", כלומר: האם התנהלותך העסקית נעשתה ביושר, ולא האם עסקת בחינוך או בעבודה סוציאלית.

שנית, ערכה של עבודה נגזר גם ממניעיו הפנימיים של העובד. כך, למשל, יכול אדם לעסוק בצורכי ציבור, כאשר מטרתו העיקרית היא לפאר ולהאדיר את שמו (על פי אבות ב, ב). בדומה לכך, יכול אדם לבחור במקצוע ההוראה בגלל השעות הנוחות והחופשות המרובות. לעומת זאת, יכול אדם לעבוד בהיי-טק, כאשר מטרתו העיקרית היא לעזור לאחרים.

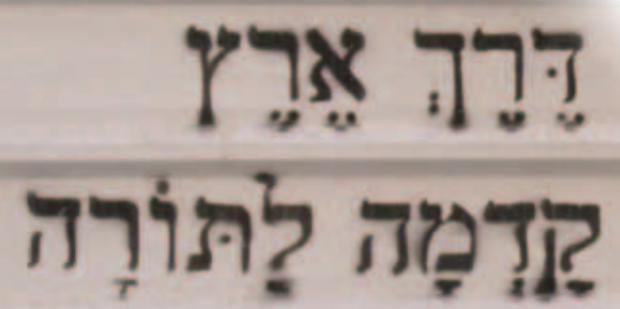
העבודה עצמה היא האידיאל, ללא קשר לאופייה ולמהותה. בכל עבודה יכול אדם לבטא את עולם הרוח שלו, להגשים את ייעודו ולפעול למען 'צרכי העולם ותיקונו' (זוהר חדש כרך א, בראשית ט, ע"ב).

העבודה עצמה היא האידיאל, ללא קשר לאופייה ולמהותה. בכל עבודה יכול אדם לבטא את עולם הרוח שלו, להגשים את ייעודו ולפעול למען 'צרכי העולם ותיקונו' (זוהר חדש כרך א, בראשית ט, ע"ב).

ולפעול למען 'צרכי העולם ותיקונו'

שלישית, העבודה עצמה היא האידיאל, ללא קשר לאופייה ולמהותה. בכל עבודה יכול אדם לבטא את עולם הרוח שלו, להגשים את ייעודו ולפעול למען 'צרכי העולם ותיקונו' (זוהר חדש כרך א, בראשית ט, ע"ב).

ראוי להדגיש כי יש ערך רב בעבודה גם כאשר התועלת שבה נראית דלה, וגם כאשר היא נחוות כיומיומית ובנאלית. מי שעוסק במלאכה, ומביא בכך לרווחת משפחתו, ובאופן עקיף גם לרווחתם של יצרנים וצרכנים הנהנים מעמלו, ראוי לשכר גם בעולם הבא. ואכן ביחס למי שמתפרנס מיגיע כפיו נאמר (ברכות ח, ע"א): "אשריך וטוב לך - אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא".

עמדת הלכתחילה - אידיאל של תורה ומלאכה

א. תיאור

עמדת הלכתחילה סבורה שהמלאכה איננה רק אמצעי לפרנסה, ויש לה ערך בפני עצמו. בעלי עמדה זו רואים במלאכה אידיאל, ואף מצווה של ממש. בסעיף זה נראה כי רבים מחכמי התלמוד החזיקו בעמדה זו, וקראו לשלב תורה עם מלאכה.

כך אומר, למשל, ר' יהודה הנשיא:

ששת ימים תעבד (שמות כ, ח). רבי אומר: הרי זו גזירה [=מצווה] אחרת, שכשם שנצטוו ישראל על מצות עשה של שבת, כך נצטוו על המלאכה. (מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי, כ, ט)

במקום אחר קובע רבי שאדם חייב לעסוק במלאכה:

אהוב את המלאכה, חייב אדם להיות אוהב את המלאכה ועוסק במלאכה ... רבי אומר: גדולה היא מלאכה שאפילו [יש] לאדם חצר או גינה [חרבים] ילך ויעסוק בהם כדי שיהא עסוק במלאכה. (אבות דרבי נתן [שכטר] נוסח ב, כא)²⁶

ההיסטוריון גדליה אלון מציין ארבעה נימוקים שעולים ממקורות חז"ל הרואים את המלאכה כמצווה:

א) גורם סוציאלי: חייב אדם להעמיד את הישוב. כלומר, להשתתף בבניינה של החברה. ומי שאינו

מתעסק במלאכה - אינו מן הישוב ומסייע לתקלתו. (ב) גורם מוסרי-איש: המפנה עצמו לבטלה, משחית את נפשו, שכן הוא עושה אותה למפגע לכל מיני יצרים רעים ... העבודה מייצבת את נפשו של אדם ומגינה עליו מפני ערעורים ומשברים. (ג) גורם אידיאולוגי: העבודה - זכותה בעצמה ומתוכה. 'מפני חיבתה' ניתנה לאדם, והאדם כשהוא עובד הריהו עושה את תפקידו האנושי, הקובע את ייחודו בעולם. (ד) העבודה היא גם מכשיר לעלויו הרוחני של האדם ואמצעי להידבקות עם אלוהים...²⁷

גישתו החיובית של רבי כלפי המלאכה משתקפת גם בציטוט שהוא מביא בשם חברי 'עדה קדושה'. עדה זו הייתה מורכבת מקבוצת תנאים, תלמידי ר' מאיר - בהם ר' יוסי בן משולם ור' שמעון בן מנסיא²⁸ - שקידשה את השילוב של תורה ומלאכה. המלאכה הייתה חלק חשוב מסדר יומם של חברי 'עדה קדושה', שכלל תורה, תפילה ומלאכה.²⁹ כך מצטט בשם רבי יהודה הנשיא:

'ראה חיים עם אשה אשר אהבת'. אמר רבי משום עדה קדושה: קנה לך אומנות עם התורה, מה טעמא? ראה חיים עם אשה. למה הוא קורא אותן עדה קדושה? ששם היה רבי יוסי בן משולם ורבי שמעון בן מנסיא, שהיו משלשין את היום שלישי לתורה, שלישי לתפלה, שלישי למלאכה. ויש אומרים: שהיו יגעין בתורה בימות החורף ובמלאכה בימות הקיץ. (מדרש זוטא - קהלת [בבב] ט, ט)

26 הרב מ"מ כשר (תורה שלמה טז, שמות כ, 'מילואים', עמ' 245) כותב בצדק שרבי הולך כאן לשיטתו. 'שהקרא' ששת ימים תעבד' הוא מצווה גם כפשוטו, לכן אמר שאפילו אין לו מה לעשות צריך להשתדל שלא לשבת בטל רק לעשות מלאכה".

27 גדליה אלון, תולדות היהודים בארץ ישראל בתקופת המשנה והתלמוד, א, תל אביב תשי"ט, עמ' 107.

28 ירושלמי מעשר שני, פרק ב הלכה ד.

29 מאיר אילי (לעיל הערה 21) מציין בעמ' 27 במאמרו כי במדרש הנדון על 'עדה קדושה' מרומז בצורה ברורה, שלמלאכה ניתן טעם של קדושה, והיא עומדת במדרגה אחת עם התורה ועם התפילה בשילוש היום".

בבסיסה של הדרשה ניצב פסוק מספר קהלת (ט, ט): "ראה חיים עם אשה". רבי לומד מפסוק זה שיש לשלב תורה, המכונה 'אשה', יחד עם אומנות, המכונה 'חיים',³⁰ כפי שעשו חברי 'עדה קדושה'.

גם רבי ישמעאל בדרשתו מפרש את המילה 'חיים' כאומנות:

"ובחרת בחיים' - זו אומנות" (ירושלמי פאה, פרק א הלכה א, טו ע"ג ומקבילות). רכישת אומנות היא בחירה בחיים, שכן בזכותה יכול אדם להתפרנס ולחיות.

פירוש המילה 'חיים' כאומנות הוא משמעותי ביותר, שכן ניתן היה לצפות כי המילה 'חיים' תיוחס דווקא לתורה, שכן "התורה נקראת חיים" (אבות דרבי נתן נ"ב, מג), בשל היותה "נותנת חיים לעושיה בעולם הזה ובעולם הבא" (אבות ז, ז).

סביר להניח שהחכמים שקוראים לאומנות 'חיים', כמו ר' ישמעאל,

מוצאים בה ערך ממשי ודוגלים בשילוב שלה עם התורה. ואכן, במחלוקתו הידועה עם רשב"י סבור ר' ישמעאל שיש לשלב תורה עם מלאכה (ברכות לה, ע"ב).

גם רבן גמליאל, בנו של רבי יהודה הנשיא, הלך בדרכי אביו ואמר כי "יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ" (אבות ב, ב).

השילוב של תורה עם דרך ארץ, כך קובע רבן גמליאל, הוא שילוב 'יפה', וראוי לכתחילה לבחור בו.

גם בדורות האחרונים כתבו לא מעט תלמידי חכמים והוגים דברים בשבח שילוב תורה ומלאכה. הרב אברהם יצחק הכהן קוק כותב כי "עיקר המעלה על פי האידיאל התורי להיות עוסק בתורה ובדרך ארץ".³¹ הרב אלימלך בר-שאוול, במאמר שכתב על ערך המלאכה, כתב בין היתר:

חז"ל בהרבה מקומות ספרו בשבחה של מלאכה ... צוו חכמים: "אהוב את המלאכה" (אבות א, י) ופירש המהר"ל: "והבן איך הפליגו חכמים באהבת המלאכה, בפרט: כאשר אוהב לעשות מלאכה...". חביבה המלאכה, כי זכות היא לאדם. ואם כך הוא ערכה של מלאכה, הרי שהאדם צריך להרגיש זאת ... וטועם במלאכתו טעם מצוה (המאירי, לאבות שם) ... חזק ואמץ, ידידי, גם בתורה וגם במלאכה. כי הלא שני אלה הם מן הדברים הצריכים תמיד חיזוק. כך אמרו חכמים: "ארבעה צריכין חיזוק,³²

ואלו הן: תורה, ומעשים טובים, תפילה ודרך ארץ".³³ היה מאושר בתורתך, והיה שמח במלאכתך - שגם היא מלאכת שמים.³⁴

ניתן לסכם ולומר כי עמדת הלכתחילה רואה את השילוב של תורה ומלאכה כשילוב אידיאלי ורצוי. לפי עמדה זו,

30 כדאי לציין כי המילה 'חיים' נדרשת על אומנות גם במקור הבא: "ללמדו אומנות. מנלן [מהיכן לומדים זאת]? אמר חזקיה, דאמר קרא: 'ראה חיים עם אשה אשר אהבת' (קהלת ט, ט), אם אשה ממש היא - כשם שחייב להשיאו אשה, כך חייב ללמדו אומנות, אם תורה היא - כשם שחייב ללמדו אומנות" (קידושין ל, ע"ב). אחת מן החובות של האב כלפי בנו היא 'ללמדו אומנות' (תוספתא קידושין א, יא). על-פי הגמרא למדים זאת מהפסוק מקהלת, 'ראה חיים עם אשה וכו', כאשר המילה 'חיים' מוסבת על אומנות והמילה 'אשה' מוסבת על אישה ממש או על התורה. בכל אופן קובעת הגמרא שחובת האב ללמד את בנו אומנות שוות ערך בחשיבותה לחובותיו האחרות כלפיו: להשיאו וללמדו תורה.

31 הרב אברהם יצחק הכהן קוק, אגרות הראיה ג, ירושלים תשמ"ה, עמ' צא.

32 רש"י (על ברכות לב, ע"ב): 'צריכין חזוק' - שיתחזק אדם בהם תמיד בכל כחו".

33 'דרך ארץ' היינו מלאכה, או כפי שמפרט רש"י (שם): 'דרך ארץ' - אם אומן הוא - לאומנותו, אם סוחר הוא - לסחורתו, אם איש מלחמה הוא - למלחמתו".

34 הרב אלימלך בר-שאוול, מערכי לב, תל אביב תשכ"ו, מאמר 'זיו מלאכה', עמ' 188-192.

על האדם להיות "מעורב בדעת עם הבריות", "להתהלך עם החיים"³⁵ ולהיות שותף בבניינה של החברה. המלאכה איננה רק אמצעי לפרנסה, אלא יש לה ערך בפני עצמו, ועל כן צריך אדם לעסוק בה גם אם אין לו מלאכה לעשות או שאינו זקוק לפרנסה.

ב. התועלת במלאכה

רוב התנאים והאמורים מייחסים חשיבות למלאכה, ומנמקים זאת בנימוקים דתיים וערכיים שונים, הפרוסים על פני כל ספרות חז"ל.

רוב הנימוקים הם תועלתיים, כלומר, הם רואים את המלאכה כמגינה מפני סכנת שונות, או כמסייעת בהשגת מטרות חשובות. בסעיף זה נעסוק בחמישה נימוקים תועלתיים שחז"ל ייחסו למלאכה: הצלה מעוני ומהזדקקות לבריות; הצלה מן הגזל; הצלה מן הבטלה; הצלה מחטא ומהרהור עבירה; הצלה מחשד ומרכילות.

1. הצלה מעוני: תועלת המלאכה במישור החומרי

רבי אומר: גדולה היא מלאכה שכל מי שהוא עוסק במלאכה אין ידו חסרה פרוטה לעולם.

(אבות דרבי נתן [שכטר] נוסח ב, כא)

מסביר מאיר אילי:³⁶ "ללא אידיאליזציה יתירה, אם רוצה אדם שתהא לו 'פרוטה'... חייב הוא לעבוד, ואין מנוס מזה אפילו אם העבודה עול קשה היא עליו".

35 על-פי הרב אברהם יצחק הכהן קוק, **אגרות הראיה**, א. ירושלים תשכ"ה, עמ' קכ, קע.
36 מאיר אילי (לעיל הערה 3), עמ' 87-88.

37 הגמרא (קידושין כט, ע"א) ממתנת את קביעתו הנוקבת של ר' יהודה ומסבירה כי מי שאינו מלמד את בנו אומנות **כאילו** מלמדו ליסטות".

38 המשל של רבן גמליאל אינו ברור דיו. מובן שהמשל מדבר בשבח האומנות, ומתוכנו עולה כי האומנות יוצרת חיץ בין האדם לחברה. אך לא ברור האם כוונת המשל היא שהאומנות היא גדר מפני גזל (כפי שאומר ר' יהודה) ופגיעה בחברה, או שהאומנות היא גדר מפני פלישה לפרטיות (שכן "כל מי שאינו עוסק במלאכה בני אדם משיחין בו", כפי שנראה להלן) ופגיעה באדם. הדיון כאן הוא אפוא בפשר המשל, אך ברור כי הימנעות ממלאכה עתידה לפגוע באדם ובחברה כאחד.

39 ההנחה לפיה יש קשר בין הימנעות ממלאכה לבין גזל, כלומר שאדם שאינו עובד (וממילא אינו מרוויח כסף) עלול להיכשל בגזל, עולה ממקורות נוספים, כגון: "גדולה מלאכה שלא חרב דור המבול אלא (עד) מפני הגזל..." (ירושלמי מעשרות, פרק ב הלכה ד). על הקשר בין הימנעות ממלאכה לבין גזל, ראו עוד במאמרי באתר **כיפה**: מדוע גדולה מלאכה? <http://www.kipa.co.il/jew/pash/36/53632.html>

העיסוק במלאכה חיוני בראש ובראשונה כדי שאדם יוכל להתקיים. המלאכה, כפי שהסברנו, היא 'חיים' - היא מאפשרת לאדם לחיות, ואף מצילה אותו מהזדקקות לבריות, שמפניה הזהירו חכמים ואמרו: "עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות" (שבת קיח, ע"א); "מכור עצמך לעבודה שהיא זרה לך ואל תצטרך לבריות" (ירושלמי ברכות ט, ב, יג ע"ד).

2. הצלה מן הגזל: תועלת המלאכה במישור המוסרי

אי זו היא מצות האב על הבן: למולו, ולפדותו, וללמדו תורה, וללמדו אומנות, ולהשיאו אשה; ויש אומרים: אף להשיטו בנהר [=ללמדו לשחות]. ר' יהודה אומר: כל שאין מלמד את בנו אומנות מלמדו ליסטות.³⁷ רבן גמליאל אומר: כל שיש בידו אומנות למה הוא דומה? לכרם [שמוקף גדרו לחריץ שמוקף סייג; וכל שאין בידו אומנות למה הוא דומה? לכרם] שאין מוקף גדרו ולחריץ שאין מוקף סייג...³⁸

(תוספתא קידושין [ליברמן] א, יא)

המלאכה מחייבת את האדם לקחת אחריות על גורלו ופרנסתו, ומרחיקה אותו מגזל ומשאר מעשי עוולה ושחיתות

אחת מן החובות של האב כלפי בנו היא 'ללמדו אומנות'. ניתן לראות כי מתוך חמש או שש המצוות שנמנו בתוספתא, רק מצוות האב ללמד את בנו אומנות זכתה לביאור ולהרחבה; זאת אולי בשל הנטייה להקל ראש בחובה זו.

ר' יהודה מנמק את חובת האב 'ללמדו אומנות' בכך שאם הבן לא ילמד אומנות, הוא לא יוכל להתפרנס, וממילא, בליט ברירה, יאלץ לגזול מן הבריות כדי להתקיים.³⁹ המלאכה מחייבת את האדם לקחת אחריות על גורלו ופרנסתו, ומרחיקה אותו מגזל ומשאר מעשי עוולה ושחיתות.

3. הצלה מן הבטלה: תועלת המלאכה במישור הנפשי

רבי יהודה אומר: גדולה מלאכה, שאין אדם מת אלא מתוך הבטלה. באי זה צד [=כיצד]? עלה לראש הגג ונפל ומת, הא לא מת זה אלא מתוך הבטלה... אמר להם לא שנו חכמים ד'ל אלא שאם חלה שנים או שלשה ימים הא לא מת זה אלא מתוך הבטלה.

(אבות דרבי נתן [שכטר] נוסח ב, פרק כא)

דבריו של רבי יהודה חד-משמעיים: יש חשיבות למלאכה, כיוון שבלעדיה, במצב של בטלה, אדם מת. הסיבה למותו של המתבטל אינה ברורה דיה. ייתכן שהבטלה גורמת חולשה גופנית⁴⁰ וחולי שסופו מיתה,⁴¹ ייתכן שהבטלה גוררת אחריה עונש מוות,⁴² וייתכן שהבטלה מובילה לדיכאון ולנטיות אובדניות.⁴³

בין כך ובין כך, מן הדברים הללו עולה בבירור שהמלאכה עומדת כתריס בפני הבטלה המגונה, שבכוחה להזיק לבריאות הנפש והגוף.⁴⁴

הבטלה אף עלולה להוביל להידרדרות רוחנית ומוסרית, להביא "לידי זימה"⁴⁵ או "לידי שיעמום",⁴⁶ שפירושו דיכאון או שיגעון.⁴⁷

לעומת הנזק הנפשי שבבטלה, המלאכה מביאה לאדם

רווחה נפשית, וגורמת לו להרגיש חשוב ובעל ערך:

רבי אלעזר בן עזריה אומר: גדולה היא מלאכה שכל אומן ואומן יוצא ומשתבח [=ומתגאה] באומנותו...הצבע יוצא והאירא [=המכחול] על אזנו ומשתבח באומנותו. הלביר [=סופר] יוצא והקולמוס [=עט] באזנו ומשתבח באומנותו.

(אבות דרבי נתן [שכטר] נוסח ב, כא)

4. הצלה מן החטא: תועלת המלאכה במישור הרוחני

רבן גמליאל בנו של רבי יהודה הנשיא אומר: יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ שיגיעת שניהם משכחת עון, וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וגוררת עון.

(אבות ב, ב)

למלאכה, כפי שעולה מדברי רבן גמליאל, יש גם תועלת רוחנית. חיים של תורה עם דרך ארץ 'משכחים עון'. המלאכה לא רק מגינה מפני החטא,⁴⁸ אלא היא 'משכחת' את העון - מסיחה את הדעת ממחשבות חטא.

הרש"ר הירש כותב כי "התנא ביקש לומר בכך, שרק עיסוק המוקדש גם לתלמוד תורה וגם להמצאת צרכי מחיית הגוף, מצריך ומבלה כל כך הרבה זמן, עד שלא נותרת שעת פנאי להרהר בדברים המרוחקים והמרחיקים את דעתו של האדם מטוהר ייעודו".⁴⁹

40 וכן להיפך - העבודה יכולה להועיל לבריאות הגוף ולחיוזקו. כך נלמד מהמקור הבא: "רב יוסף איעסק בריחא [=היה עוסק בטיחנה בריחיים]. רב ששת איעסק בכשורי [=היה עוסק בנשיאת קורות], אמר: גדולה מלאכה שמחממת את בעליה" (גיטין סז, ע"ב).

41 כך מובן מסוף הדרשה: "שאם חלה שניים וכו'".

42 כך עולה ממכילתא דרשב"י (כ, ט): "ר' יוסי הגלילי אומר: גדולה מלאכה, שלא קנס המקום מיתה על אדם אלא מתוך בטילה..."

43 כך משתמע מן הסיפור בקהלת רבה (ב, טז), על האדם שלא היה לו מה לאכול ולכן "עלה לראש הגג ונפל ומת, וקרא אנפשיה [=על עצמו] ושנאתי את החיים".

44 ראו גם: אילי (לעיל הערה 3), עמ' 90; ריינס (לעיל הערה 13), עמ' 77-78. ריינס מעיר שם כי מסיבה זו "אנשים זקנים מוסיפים לעבוד אף שאינם צריכים לזה לשם פרנסה, לפי שבבטלה נחלשים הכוחות הגופניים והרוחניים".

45 כפי שאומר ר' אליעזר: "...שהבטלה מביאה לידי זימה" (משנה כתובות, ה, ה).

46 כפי שאומר רשב"ג: "המדיר את אשתו מלעשות מלאכה - יוציא ויתן כתובה, שהבטלה מביאה לידי שיעמום" (שם).

47 כך מפרש רש"י על כתובות נט, ע"ב. דומה כי אל מול נזקי הבטלה, המתבטאים בפגיעה רוחנית ('זימה') או נפשית (שיעמום), קובע רבי יהודה בן בתירא כי גם אם אין לאדם מלאכה לעשות - או שאינו נצרך לפרנסה - עליו לעסוק בה.

48 המדרש (אוצר המדרשים [אייזנשטיין] גדול וגדולה, עמ' 80) מפרט מאילו עבירות המלאכה מצילה: "גדול השמח בחלקו והמתפרנס ממלאכתו, שבמדה הטובה הזאת ניצול מכה עבירות: מן הקנאה והחמוד ומן הגנבה והגזל".

49 הרב שמשון רפאל הירש, עטרת צבי - פירוש למסכת אבות, בתוך: **כתבי רבי שמשון רפאל הירש**, בני ברק תשל"ה, עמ' 35.

5. הצלה מרכילות ומחשד: תועלת המלאכה במישור החברתי

רבי אומר: גדולה היא מלאכה שכל מי שאינו עוסק במלאכה בני אדם משיחין בו [=מרכילים עליו], מנין איש פלוני אוכל? מנין הוא שותה? משל למה הדבר דומה? לאשה שאין לה בעל והיא מתקשטת (עצמה) ויוצאה לשוק ובני אדם משיחין בה. כך כל מי שאינו עוסק במלאכה בני אדם משיחין בו.

(אבות דרבי נתן [שכטר] נוסח ב, כא)

בלית ברירה, לידי גזל ושאר מעשי עוול ושחיתות.

- **במישור הנפשי:** המלאכה שומרת על בריאות הנפש. בזכותה האדם מרגיש סיפוק וערך, וחש שיש טעם "לקום בבוקר". לעומת זאת, אדם מחוסר עבודה עלול להגיע לידי שעמום ודיכאון.
- **במישור הרוחני:** המלאכה מגינה מפני כמה עבירות, ומסיחה את הדעת מהרהורי עבירה (משכחת עוון). הבטלה, מנגד, עלולה להוביל לזימה ולחטא.

- **במישור החברתי:** המלאכה היא ערובה לקיומה של חברה בריאה. הבטלה עלולה לגרום למצב שבו לא רק האדם פוגע בחברה (באמצעות גזל, למשל), אלא גם החברה פוגעת באדם, ופולשת לחייו הפרטיים.

לפי דרשה זו, אדם שאין לו מלאכה חשוף לפגיעה מצד החברה, בהיותו מושא למבטים חשדניים, לרינונים ולרכילות: מנין פלוני אוכל? שמא הוא גוזל? וכן הלאה.⁵⁰ ראינו לעיל שהאומנות שומרת מפני גזל ופגיעה בחברה. כעת אנו רואים שהאומנות גם שומרת על האדם מפלישה לפרטיותו ומפגיעה בו. בכך היא משמשת ערובה לתקינות החברה.

לסיכום, ראינו כמה תועלות במלאכה:

- **במישור החומרי:** בהעדר מלאכה, האדם אינו יכול לספק לעצמו ולמשפחתו את צרכי הקיום הבסיסיים ביותר (אוכל, מלבוש), וממילא חייו אינם חיים.
- **במישור המוסרי:** בהעדר מלאכה עלול האדם להגיע,

50 השו"ל לדברי שאול ליברמן (תוספתא כפשוטה, קידושין, ירושלים תשנ"ג, עמ' 927): "מי שיש בידו אומנות אין הבריות נכנסים לתוך ענייניו לדעת מהיכן ירק זה חי, ושמא הוא מלסטם את הבריות...".

51 כדאי להעיר כי התפיסה לפיה יש למלאכה ערך ומשמעות דתית מצויה הן בספרות התנאית (למשל, מכילתא דרשב"י, כ, ט) והן בספרות חז"ל המאוחרת (למשל, אבות דרבי נתן נוסח ב, כא).

1. אידיאל של קיום מצווה

רבי אליעזר אומר: גדולה היא מלאכה, שכשם שנצטוו ישראל על השבת, כך נצטוו על המלאכה, שנאמר: 'ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך' (שמות כ, ח).

(אבות דרבי נתן [שכטר] נוסח ב, כא)

בדומה לאמרה של ר' יהודה הנשיא שנדונה לעיל, גם ר' אליעזר בן הורקנוס סבור שכשם שיש מצווה לשבות בשבת, כך יש מצווה לעבוד בימות החול. קביעה זו נשענת על דברי הפסוק: 'ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך' (שמות כ, ח).

יש לציין כי זו איננה קריאה מחייבת של הפסוק. אין הכרח לומר כי דברי הפסוק - 'ששת ימים תעבוד' - הם ציווי לעבוד, וניתן לפרש שהם היתר לעבוד. כלומר, אפשר להבין מהפסוק שבימות החול מותר לעבוד, בשונה משבת שבה אסור לעבוד.⁵²

אולם האמירה הברורה של התנא שהמלאכה היא בגדר מצווה, ובחירתו לומר זאת מתוך השוואה בינה ובין מצוות שמירת השבת, מציבה את המלאכה כבעלת ערך דתי גבוה.

מדרש נוסף מלמד על ערכה הדתי של המלאכה:

'אהוב את המלאכה, כיצד? מלמד שיהא אדם אוהב את המלאכה ואל יהיה [אדם] שונא את המלאכה. שכשם שהתורה [שהשבת] נתנה בברית, כך המלאכה נתנה בברית, שנאמר: 'ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך ויום השביעי שבת לה' אלוהיך' (שמות כ, ח-ט).

(אבות דרבי נתן [שכטר] נוסח א, יא)

הקביעה 'המלאכה ניתנה בברית' אינה ברורה דיה. המושג 'ברית' מציין בדרך כלל את הקשר הייחודי בין הקב"ה לעם ישראל (ואכן כך הוא ביחס לברית השבת - 'ביני וביני בני ישראל'), ואילו המלאכה היא עניין משותף לכלל בני האדם,⁵³ ואינה ייחודית דווקא לעם ישראל.

נראה כי השימוש במילה 'ברית' מלמד שגם המלאכה היא מצווה, כפי שמפרש המאירי (בפירושו לאבות א, י): "כך המלאכה ניתנה בברית, רוצה לומר: שהיא בכלל מצווה". העיסוק במלאכה הוא חלק מן הברית בינינו ובין אבינו שבשמים.⁵⁴

2. אידיאל של דבקות בה' גדולי ישראל - בהם

יעקב, משה ודוד - עסקו

במלאכה, אף שבוודאי

היו יכולים להקדיש את

עיקר זמנם לעיסוק

בתורה וברוח

ניתן היה לחשוב, בטעות, שהמלאכה נועדה לאנשים שאינם מסוגלים להקדיש את זמנם ללימוד תורה. מן המדרש הבא אנו לומדים שגדולי ישראל - בהם יעקב, משה ודוד - עסקו במלאכה, אף שבוודאי היו יכולים להקדיש את עיקר זמנם לעיסוק בתורה וברוח:

חביבה היא המלאכה, שכל הנביאים נתעסקו בה, ביעקב אבינו הוא אומר: 'אשובה ארעה צאנך אשומר' (בראשית ל, לא). במשה הוא אומר: 'ומשה היה רעה' (שמות ג, א). בדוד הוא אומר: 'ויקחהו ממכלאות צאן' (תהלים עח, ע). בעמוס הוא אומר: 'כי בוקר אנכי וכולס שקמים. ויקחני ה' מאחרי הצאן' (עמוס ז, יד-טו).

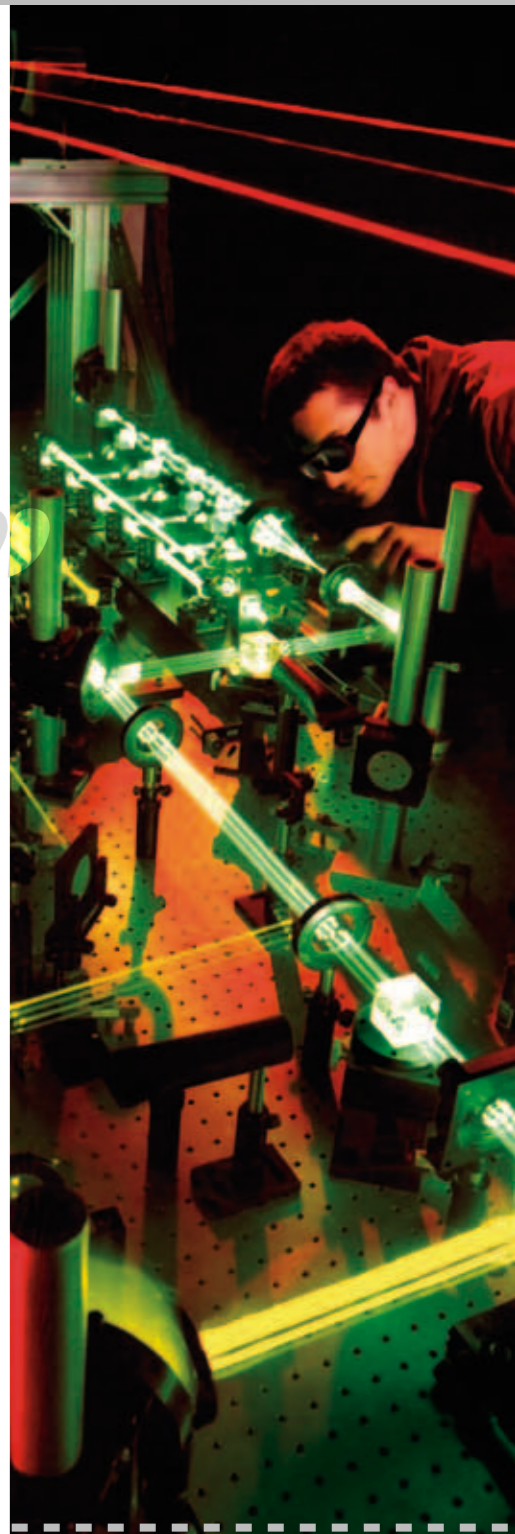
חביבה היא המלאכה, שלא שרת רוח הקדש על אלישע בן שפט אלא מתוך המלאכה, שנאמר: 'וילך ימצא את אלישע בן שפט והוא חורש' (מלכים א יט, יט). ומה אליהו אומר לו: 'לך שוב כי מה עשיתי לך' (שם, כ), שלא לבטלך [מן המלאכה - א"נ].

(מדרש תנאים לדברים ה, יד)

52 כפי שהבין למשל אבן עזרא (בפירושו לשמות כ, ח): "ששת ימים תעבוד - מותר לך לעבוד ואינו מצוה".

53 מסיבה זו נקראת המלאכה 'דרך ארץ', שכן דרך העולם לעסוק במלאכה.

54 ניתן לומר כי המלאכה היא חלק מן הברית בין הקב"ה לכלל בני האדם, כלומר, שהמלאכה ניתנה לבני האדם בלבד, ולא ליתר הברואים. כך מלמדת הדרשה הבאה: "חביבה היא המלאכה, שהרי כל הבריות שברא הקב"ה בעולמו לא מסר להן מלאכה אלא לבני האדם בלבד. וכן היה ר' מאיר אומר: ראית מימך ארי סבל, צבי קיין, שעל כורם, או אחד מן החיות עושה מלאכה, הרי אינו עושין מלאכה והרי הן מתפרנסין בלא מלאכה, ובני אדם אינם מתפרנסין אלא מן המלאכה לא מפני שהן קלים מן החיות, אלא שהמלאכה חביבה" (מדרש תנאים לדברים ה, יד). הדרשה קובעת כי העובדה שבני האדם צריכים לעבוד כדי להתפרנס - להבדיל מן החיות, שמתקיימות בלי לעשות מלאכה - אינה מצביעה על חיסרון של בני האדם, אלא על חביבותה וחשיבותה של המלאכה.

אנו רואים שאבות האומה עסקו גם הם במלאכה; ויותר מכך - המלאכה היא "מכשיר לעילוי הרוחני של האדם ואמצעי להידבקות עם אלוהים"⁵⁵, שכן בזכותה שרתה רוח הקודש על הנביא אלישע.⁵⁶

הדבר מלמד שכאשר המלאכה נעשית מתוך שלמות והזדהות, וכאשר היא מביאה לידי סיפוק והגשמה עצמית, יש בכוחה לעורר השראה רוחנית ולהביא להתעלות דתית. כך כותב הרב אלימלך בר-שואל:

ההנאה מעצם העבודה יש בה משום אהבת העבודה ומשום אהבת הבורא ... הנאה כזאת ודאי שהיא מרוממת את רוח העובד העושה במלאכתו ולבו שופע אמונה. אם כך ירגיש האדם, הרי הוא עולה עם העבודה - והיא מתעלה עמו. הוא רואה עצמו שותף למעשי יצירה של היוצר ברוך הוא המחפש בכל יום תמיד מעשי בראשית. בעבודתו הוא מוסיף יצירה בעולם - כפי כוחו. הרי כאן רגש של דבקות בבורא. הרי כאן הנאה מזיו השכינה.⁵⁷

בסעיף זה דנו במושג 'דבקות בה' במשמעות של חוויה רוחנית והנאה מזיו השכינה. למושג זה יש, כידוע, משמעות נוספת, והיא דבקות במידותיו של הבורא, כנלמד מהציווי "והלכת בדרכיו". במשמעות זו נעסוק בסעיף הבא.

3. אידיאל של תיקון עולם

כך מופיע במדרש:

חייב אדם להיות אוהב את המלאכה ועוסק במלאכה. והלא דברים קל וחומר: ומה אם הקב"ה שלו עולם ומלואו לא ברא אותו אלא בדבר, שנאמר: 'בדבר ה' שמים נעשו' (תהלים לג, ו), והוא כתיב שעשה מלאכה, שנאמר: 'מלאכתו אשר עשה' (בראשית ב, ב), בני אדם על אחת כמה וכמה.

(אבות דרבי נתן [שכטר] נוסח ב, כא).

דרשה זו מלמדת כי כשם שהקב"ה עשה מלאכה בבריאת העולם,⁵⁸ כך גם האדם צריך לעסוק במלאכה.⁵⁹

במקור אחר אף נאמר במפורש כי עבודת האדמה בעת הכניסה לארץ היא הליכה בדרכיו של הקב"ה:

ר' יהודה בר' סימון פתח: 'אחרי ה' אלוהיכם תלכו' (דברים יג, ה) ... וכי איפשר לבשר ודם להלוך אחרי הקב"ה? ... 'ובו תדבקו' (שם), וכי איפשר לבשר ודם לעלות בשמים ולהדבק באש? ... אלא מתחילת ברייתו שלעולם לא נתעסק אלא במטע תחילה, הדא הוא דכתיב: 'ויטע

ה' אלוהים גן בעדן' (בראשית ב, ח), אף אתם כשאתם נכנסין לארץ ישראל לא תתעסקו אלא במטע תחילה, 'כי תבאו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל' (ויקרא יט, כג). (ויקרא רבה [מרגליות] כה, ג)

יתרה מזאת: בעשיית מלאכה נעשה האדם שותף לקב"ה בבריאה. הקב"ה לא השלים את כל מה שברא בששת ימי הבריאה, והטיל על האדם לתרום לאיכות החיים ולשכלל את העולם; בכך הופך האדם לשותף בבריאת העולם.⁶⁰ כך נלמד מן הדרשה הבאה:

אמר ר' יוחנן: בא וראה למה ברא הקב"ה את האדם אחרון לכל הנבראים, אלא ללמדך שעשה בכל יום ויום מלאכתו, וברא העולם וכל צבאם, וביום הששי שהוא אחרון למלאכתו ברא בו את האדם, אמר לו לאדם: **עד כאן הייתי אני משתדל במלאכה, מכאן ואילך אתה תשתדל בה**, וזהו 'בראשית ברא אלוהים' קודם שיבא אדם לעולם ... 'ויברא אלוהים את האדם בצלמו' (בראשית א, כז), לעשות כל צרכי העולם ותיקוניו כאשר הוא עשה בתחילה. (מדרש נעלם, זוהר חדש כרך א, בראשית ט, ע"א-ע"ב)

דרשה זו מלמדת כי לאחר שהקב"ה ברא את העולם, הוא הפקיד ביד האדם את המשימה לעסוק ביישובו של עולם. זוהי משמעות בריאת האדם בצלם אלוהים: גם האדם יכול וצריך לעשות כל צרכי העולם ותיקוניו, כפי שעשה הקב"ה בבריאה.

האדם ממשיך את עבודתו של אלוהים בארץ, ועוסק ביישובו של עולם. מעניין לציין כי על-פי המשנה, "המשחק בקוביא", אדם שמהמר כדי לזכות בכסף, פסול לעדות (סנהדרין ג, ג). רב ששת מנמק את הפסול הזה בכך שהמשחקים בקובייה "אין עוסקין ביישובו של עולם" (סנהדרין כד, ע"ב). הגמרא מסיקה כי לדעת רב ששת, אם יש להם אומנות אחרת מלבד ההימורים, והם מביאים תועלת לעולם ועוסקים ביישובו, אזי הם כשרים לעדות. תכליתה העיקרית של המלאכה היא לעסוק ביישובו של עולם, בתיקונו ובקידומו.

60 ראו גם אלכסנדר קליין, 'העבודה כערך', סיני כקג (תשרי-חשוון תשנ"ט), עמ' עז-עח.
61 הרב מרדכי פירון, 'ישובו של עולם', בנתיבי אגדות חז"ל, תל אביב תשל"ג, עמ' 78-79.

ראויים בעניין זה דבריו של הרב מרדכי פירון, הרב הצבאי הראשי לשעבר:

האידיאה של השותפות בין אדם לבורא, עיקרה בתביעה כלפי האדם להמשיך בהליכי היצירה והפיתוח בהם החל הקב"ה עצמו. לפסוק המסיים את תיאור בריאת העולם ... 'אשר ברא אלוקים לעשות', העירו חכמים: אמר לו הקב"ה לאדם: 'עד כאן הייתי אני משתדל במלאכה, מכאן ואילך אתה תשתדל בה'. מלאכת היצירה לא הופסקה עם תום הבריאה. אדרבה, העולם הובא בידי ה' עד לשלב מסוים של פיתוח ושלמות, ומעתה חייב כל אדם ליצור, לעבוד ולעמול כדי להעלות את היקום כולו, הנמסר כאילו להשגחתו והנמצא בתחום אחריותו, לרמות גבוהות עוד יותר של התפתחות בכל תחומי החיים ... העשייה לתיקונה של החברה ולפיתוחו של העולם בכל המישורים הינה ביטוי מוחשי לשיתוף הפעולה בין ה' לאדם.⁶¹

אידיאל השותפות במעשה הבריאה ובבניין החברה מחייב את האדם להיות מעורב, מלכתחילה, בחיי המעשה ובמלאכות השונות; כל אדם לפי כישוריו, יכולותיו ונטיית לבו.

בפרק זה נוכחנו כי המלאכה אינה מהווה רק גדר מפני מידות שליליות, אלא יש לה ערך חיובי העומד בפני עצמו.

בעשיית מלאכה מגשים האדם כמה אידאליים: הוא מקיים את הציווי של 'ששת ימים תעבוד', דבק במידותיו של הקב"ה, והחשוב מכול - עוסק בצרכי העולם ובתיקונו. בכך מממש האדם את התפקיד שהוטל עליו לאחר שנברא, וכפי שאמר לו הקב"ה: "עד כאן הייתי אני משתדל במלאכה, מכאן ואילך אתה תשתדל בה".

Marie Balian

מאגדה למעשה

א. 'כל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וגוררת עון'

הרמב"ם, שעבד למחייטו כרופא, התנגד נחרצות להתפרנסות מלימוד תורה,⁶² וכך כתב:

כל המשים על לבו שיעסוק בתורה, ולא יעשה מלאכה, ויתפרנס מן הצדקה - הרי זה חלל את השם, ובזה את התורה, וכבה מאור הדת, וגרם רעה לעצמו, ונטל חיי מן העולם הבא. לפי שאסור ליהנות מדברי תורה בעולם הזה, אמרו חכמים: כל הנהנה מדברי תורה נטל חיי מן העולם. ועוד צונו ואמרו: אל תעשם עטרה להתגדל בהן ולא קרדום לחפור בהן. ועוד צונו ואמרו: אהוב את המלאכה ושנא את הרבנות. וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטילה וגוררת עון וסוף אדם זה שיהא מלסטם את הבריות.⁶³

מעלה גדולה היא למי שהוא מתפרנס ממעשה ידיו, ומדת חסידים הראשונים היא, ובזה זוכה לכל כבוד

וטובה שבעולם הזה ולעולם הבא, שנאמר: 'גיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך - אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא, שכולו טוב

(רמב"ם, הלכות תלמוד תורה ג, י-יא).⁶⁴

גם הפוסקים שחלקו על הרמב"ם (ראו למשל בית יוסף יורה דעה, סימן רמז) חלקו רק על היבט אחד של התפרנסות מלימוד תורה: לדידם, אין פסול בקבלת תמיכה עבור לימוד תורה.⁶⁵ אך גם הם הסכימו עם הרמב"ם כי חובה על האדם להתפרנס מיגיע כפיו. כך נפסק במפורש בשולחן ערוך:

אח"כ [=אחרי התפילה] ילך לעסקיו, דכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וגוררת עון, כי העוני יעבירו על דעת קונו.

(שו"ע, אורח חיים הלכות בית הכנסת סימן קנו)

ב. 'הרבה עשו כרשב"י ולא עלתה בידן'

לאור קביעתו של אב"י כי הרבה עשו כרשב"י - התמסרו

62 ידועה הסתירה לכאורה בין דברי הרמב"ם בהלכות תלמוד תורה לבין דבריו בהלכות שמיטה ויובל (יג, יב-ג) על שבת לוי "שהובדל לעבוד את ה', לשרתו ולהורות דרכיו הישרים ומשפטי הצדיקים לרבים". הרדב"ז (על הרמב"ם, שם) מפרש שאין כוונת הרמב"ם בהלכות שמיטה להתייר להתפרנס מן הצדקה או להישען על תמיכה ציבורית: כוונתו היא שמי שהובדל לעבוד את ה' ולשרתו - הקב"ה ידאג לספק לו את צרכיו. עוד יש להעיר כי הרמב"ם בהלכות שמיטה כלל אינו מזכיר את המושגים 'לימוד תורה' ו'מלאכה', וממילא אין כל הכרח לומר שיש סתירה בין דבריו בהלכות תלמוד תורה לדבריו בהלכות שמיטה.

63 השו"ע לדברי הרמב"ם בפירושו לאבות ב, ב: "וגוררת עון - כמו שבארנו במקום אחר, אמרו: סופו שהוא מלסטם את הבריות".

64 פסיקת הרמב"ם נשענת על המיסרות הבאות (להלן לפי סדר הופעתן בהלכות): "אל תעשם עטרה להתגדל בהם ולא קרדום לחפור בהם ... הא למדת כל הנהנה מדברי תורה נטל חיי מן העולם" (משנה אבות ד, ה); "אהוב את המלאכה ושנא את הרבנות" (שם א, י); "יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ שיגיעת שניהם משכחת עון וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וגוררת עון" (שם ב, ב); "גדול הנהנה מיגיעו יותר מירא שמים ... כתיב: 'גיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך - אשריך בעולם הזה, וטוב לך לעולם הבא' (ברכות ח, ע"א).

65 לפי פוסקים אלו יש לומר כי קבלת תמיכה כלכלית עבור לימוד תורה לא בהכרח הופכת את הלימוד ללימוד שלא לשמו. רק כאשר אדם לומד תורה כדי לקבל כסף, כלומר שמטרת לימודו היא לקבל כסף, אזי יש בלימודו משום לימוד שלא לשם התורה, ועשיית קרדום מדברי תורה (על פי אבות ד, ה).

לחלוטין ללימוד תורה - וגם הלימוד לא עלה בידם, כתב בעל המשנה ברורה:

סופה בטלה וגוררת עון - כתבו הספרים שזהו נאמר לכלל העולם שאין כולם יכולים לזכות לעלות למדרגה רמה זו, להיות עסקם רק בתורה לבדה, אבל **אנשים יחידים** יוכל להימצא בכל עת באופן זה. וזהו שאמרו בברכות ל"ו ע"ב 'הרבה עשו כרשב"י ולא עלתה בידן', רוצה לומר: דווקא הרבה.

(ביאור הלכה, על שו"ע שם).

גם מי שהתיר להתפרנס מלימוד תורה, לא התיר זאת אלא לבודדים שמתאימים וראויים לכך. בוודאי שאין כאן התוויית דרך לרבים או לציבור שלם.⁶⁶

ג. 'ששת ימים תעבוד'

ראינו קודם לכן כי רבי יהודה הנשיא לומד מן הפסוק 'ששת ימים תעבוד' שהמלאכה היא מצווה. בפירושו לחומש כתב הרב מנחם כשר כי מדובר בדרשה בעלת היבט

הלכתי: הרמ"א מביא את פסיקתו של רבינו תם, לפיה ניתן להפליג בספינה לצורך מסחר אף בערב שבת, מכיוון ש:

כל מקום שאדם הולך לסחורה ... חשוב הכל דבר מצווה,⁶⁷ ואינו חשוב דבר הרשות, רק כשהולך לטייל.

(רמ"א, אורח חיים הלכות שבת סימן רמח)

לאור פסיקה זו כתב הרב כשר:

לדעתי נראה שיש יסוד נאמן לשיטת ר"ת בדברי רבי ... שבעצם העבודה בששת ימי השבוע מקיים מצוה מן התורה 'ששת ימים תעבוד', ואם אומנתו היא לסחור והוא עוסק במלאכתו בצדק ובאמונה מקרי [=נקרא] עוסק במצווה ... ואין הכוונה שיש כאן מצות עשה חיובית לעבוד, ומי שאינו עובד עובר על מצות עשה, אלא כלשון המכילתא דרשב"י 'זו גזרה אחרת', כלומר שכן נתן הבורא בטבע רוב בני אדם ובסדר העולם שאדם יעבוד ששת ימים.⁶⁸

העבודה בששת ימות השבוע, כך עולה מן הדברים הללו, היא מצווה שקיבלה ביטוי מעשי בהלכה.

גם מי שהתיר להתפרנס

מלימוד תורה, לא התיר

זאת אלא לבודדים

שמתאימים וראויים

לכך. בוודאי שאין כאן

התוויית דרך לרבים או

לציבור שלם

ד. 'כי תבואו אל הארץ ונטעתם'

גם פוסקים שלא החשיבו באופן כללי את עשיית המלאכה כמצווה קבעו כי עבודת אדמה ושאר מלאכות שנוגעות ליישוב ארץ ישראל, הן בכלל מצווה. כך כתב למשל

החת"ם סופר:

העבודה בקרקע גופה מצווה משום שיש ארץ ישראל ולהוציא פירותיה הקדושים, ועל זה ציונה התורה 'ואספת דגנך' ... וכאלו תאמר: לא אניח תפילין מפני שאני עוסק בתורה. הכי נמי [=כך גם

66 לכאורה ניתן להביא סימוכין לדרך ההתמסרות לתורה מן המקורות המתארים מציאות של שיתוף בעניין תורה ופרנסה, כגון השותפות הידועה בין יששכר לזבולון (בראשית רבה [תיאודור-אלבק] פרשת ויחי פרשה צז ועוד). ברם, דומה כי אין במקורות אלו משום הצדקה למציאות שבה חלק גדול מהעם יקבל תמיכה כלכלית כדי שיוכל להתמסר לתורה. ראשית, משום שמודל שיתופי בעניין תורה ופרנסה מצריך את הסכמת שני הצדדים; מתוך מגמה לחלוק לא רק בשכר בעולם הזה, אלא גם בשכר בעולם הבא (ראו בבראשית רבה, שם). שנית, המודל השיתופי במקורותינו מתייחס בעיקרו לבודדים (לאח שמקבל תמיכה מאחיו, לרב שמקבל תמיכה מבית הנשיא [סוטה כא, ע"א]), ואין בו כדי לשמש אב-טיפוס לרוב בני האדם. גם בתוך שבת יששכר מסתבר שהיו אנשים שעסקו במלאכה, וכן מפורש באחד המדרשים: "שבת יששכר ... מקצתם עוסקין בתורה, ומקצתם יוצאין לעבוד את האדמה" (שכל טוב [בבב] בראשית, ויחי מט). על נושא יששכר וזבולון ראו עוד במאמרו של משה בר, "יששכר וזבולון, בר-אילן ו (תשכ"ח), עמ' 167-180.

67 הראב"ה (חלק א - מסכת שבת סימן קצח) מביא סימוכין לשיטת רבינו תם, ש"כל סחורות שלנו דבר מצווה", משני מקורות בהם המילה אומנות מכונה "חיים": (א) מחובת האב ללמד את בנו אומנות, זאת נלמד בגמרא (קידושין ל, ע"ב) מהפסוק "ראה חיים עם אשה וכו'"; (ב) מדברי הגמרא (בבא מציעא ל, ע"ב): "הודעת להם - זה בית חיים" (דהיינו שיידע במה לחיות). וראו עוד בשו"ת **ציץ אליעזר** (חלק ה סימן ז) שמביא רשימה של פוסקים שמסכימים לדעתו של רבינו תם, ובין היתר הביא בשם השבלי הלקט ש"כבר פירשו רבותינו כולם דל כי מה שאדם יוצא לסיפוק מזונותיו דבר מצווה הוא חשוב".

68 הרב מ"ם כשר, **תורה שלמה** טז (שמות כ), 'מילואים, עמ' 244.

שילוב תורה ומלאכה בימינו

בד בבד, חשוב להטעים ש'גיעת **שניהם** משכחת עוון, וכשם שיפה תלמוד תורה עם דרך ארץ, כך יפה גם דרך ארץ עם תורה. יש להיזהר מהדגשה יתרה של המלאכה, באופן שיביא להזנחת העיסוק בתורה.

על כן, למרות הקשיים האובייקטיביים והסובייקטיביים של האדם העובד לפנות זמן ללימוד תורה, לכתחילה ודאי שיש להשתדל להקדיש ולו מעט זמן ללימוד תורה.

ראוי לציין כי על-פי ר' יהושע, כאשר אדם לומד שתי הלכות בבוקר ובערב, "ועוסק במלאכתו כל היום, מעלין עליו כאלו קיים כל התורה כולה" (מכילתא דרבי ישמעאל בשלח - מסכתא דויסע פרשה ב).

התנא נסמך כנראה על הפסוק הידוע "והגית בו יומם ולילה", תוך שהוא מפרש כי די ללמוד מעט ביום ומעט בלילה כדי לקיים את מצוות "לא ימוש ספר התורה הזה מפריך" (השווה מנחות צט, ע"ב).

מיותר לציין כי אדם שלומד מעט בבוקר ובערב וביתר היום מתבטל - אזי בוודאי שאין זה כאילו קיים את כל התורה. דווקא כאשר אין לאדם פנאי, כאשר הוא עוסק "במלאכתו כל היום", ובכל זאת הוא מוצא זמן גם ללימוד תורה - אזי "מעלין עליו כאלו קיים כל התורה כולה".

כיצד ניתן לשלב תורה ומלאכה בימינו? במקומות עבודה רבים נדרש אדם לעבוד רוב שעות היום, מהבוקר עד הערב. מבקריה של דרך תורה ומלאכה עשויים להצביע על העובדה הזו ולטעון כי בפועל, לא ניתן לקיים שילוב של תורה ומלאכה, וכי דינו של שילוב כזה להיכשל. למעשה, יטענו המבקרים, מדובר בדרך של מלאכה בלבד, והתורה נדחקה לקרן זוית. בסעיף זה נראה כיצד בכל זאת ניתן לקיים את השילוב הזה בדרך הטובה ביותר.

א. הקדשת זמן לתורה

בתקופת המשנה והתלמוד הצליחו רבים וטובים לחלק את סדר יומם, ולהקדיש את חלקו לתורה ואת חלקו למלאכה. כיום, לעומת זאת, קשה מאוד להקדיש חצי או שליש מיום העבודה ללימוד תורה.

יחד עם זאת, גם בעבר נודעו חלוקות זמן נוספות. כך, למשל, רבא הורה לתלמידיו לעסוק בעבודה חקלאית במשך חודשיים בשנה, כדי שלא יהיו טרודים במזונות לאורך כל השנה. כמו-כן, יש אומרים שחברי 'עדה קדושה' עסקו בתורה בימות החורף ובמלאכה בימות הקיץ.

גם בימינו יש תקופות שבהן אדם מתמסר יותר לעבודה, ונותר לו מעט זמן ללימוד תורה. לצד תקופות שבהן הוא יכול להקדיש זמן רב יותר ללימוד תורה; בפרט בזמן שלפני הכניסה לעולם העבודה ואחרי היציאה לפנסיה.

היצירה החומרית והרוחנית שמתחייבת משיבתו לארצו כעם שאינו תלוי בחסדי הגוים"⁶⁹.

ברוח דברים אלו כתב משה אונא, ממנהיגי הקיבוץ הדתי:

כיצד מצא בכל זאת האידיאל של רשב"י מקום בתוך כותלי היהדות? ... נדמה לנו כי עצם הופעתו של האידיאל הזה בתקופות הסבל והירידה,⁷⁰ היא היא התשובה לשאלתנו ... "העם ההולך בחושך" מוצא לו את דרכו הרוחנית המתאימה לגלות ולגטו, לחיים שאינם שלמים ושאינם יכולים להיות שלמים, בכדי להחזיק מעמד גם בתנאים אלה ... אולם היא הנותנת! מפני שזה האידיאל של היהודי בגלותו, לא ייתכן שיהיה זה נר לרגליו בשובו אל ארצו לחיות חיי חופש ושלמות.⁷¹

זוהי עת שבה צריך עם ישראל להיות עם עובד בארצו, עם החי בזכות עצמו ומעמלו, משולב במכלול היצירה החומרית והרוחנית שמתחייבת משיבתו לארצו כעם שאינו תלוי בחסדי הגוים"

בסיום חלק זה ראוי להביא את דברי הרב קוק, המתארים את בניין הארץ בכלל, ואת החקלאות בפרט, כעבודת קודש:

בניו הארץ, היסוד הראשי, החקלאות, הלא היא אצל כל העמים רק גורם כלכלי חיוני פשוט. אבל העם אשר הנושא שלו כולו הוא קודש קדשים, וארצו ושפתו וכל ערכיו כולם קודש הם ... - הרי גם חקלאותו כולה היא ספוגת קודש.⁷²

כאן] לא יאמר: לא אאסוף דגני מפני עסק התורה; ואפשר אפילו שארי אומנויות שיש בהן ישוב העולם הכל בכלל מצוה.

(חת"ם סופר על סוכה לו, ע"א)⁶⁹

החת"ם סופר משווה בין מצוות עבודת האדמה בארץ ישראל לבין מצוות תפילין, וקובע כי שתיהן אינן נדחות מפני לימוד תורה.

התפיסה לפיה עבודת אדמה בארץ ישראל היא מצווה נתמכת גם בדברי הפסוק: "וְכִי תָבֹאוּ אֶל הָאָרֶץ וְנִטְעַמְתֶּם כָּל יַעַץ מֵאֶקֶל" (ויקרא יט, כג), ובלשון המדרש: "כשאתם נכנסין לארץ ישראל לא תתעסקון אלא במטע תחילה" (ויקרא רבה כה, ג'⁷⁰).

מקורות אלו ואחרים מעלים אפוא על נס את ערכה המיוחד של עבודת האדמה בארץ ישראל.⁷¹

הדברים מקבלים משנה תוקף בימינו, עם הקמת מדינת ישראל ומימוש חזון התנועה הציונית. גם אם ניתן לקיים את תפיסתו של רשב"י - התובעת התמסרות מוחלטת לתורה - בתקופת גלות, כדי להבטיח הישרדות רוחנית ולהישמר מהשפעות זרות,⁷² הרי שעם השיבה לארץ ישראל,

ראוי לנהוג אחרת. זוהי עת שבה צריך "עם ישראל להיות עם עובד בארצו, עם החי בזכות עצמו ומעמלו, משולב במכלול

69 לאור דברי החת"ם סופר כותב הרב י"ש טייטל (אם הבנים שמחה, פרק ג, לב): "והדברים מבהילים כל רעיון, עד כמה הוקיר רבינו מלאכת ישוב ארץ ישראל ... שבארץ ישראל אסור לעשות כר' נהוראי וכרשב"י, ללמוד רק תורה ולנטוש את הארץ, אלא החיוב לעשות כר' ישמעאל, לעסוק ביישוב הארץ מפני שזה גופו מצוה".

70 המדרש במלואו מצוטט לעיל בעמ' 20-21.

71 ראו גם את המדרש על אברהם בבראשית רבה (תיאודור-אלבק) פרשת לך לך לט.

72 שזו, אגב, אחת הסיבות לכך שגם כיום יש שבחרים לאמץ את עמדתו של רשב"י.

73 לישונו של יוחנן בן יעקב (לעיל הערה 16), עמ' 24; http://www.kdati.org.il/info/moatzat_chinuch_5773/maamarim/MTA.pdf

74 כלומר, שהאידיאל של התמסרות מוחלטת לתורה הופיע בתקופות השמד או בתקופות שבהן עם ישראל היה משועבד תחת עמים אחרים.

75 משה אונא (לעיל הערה 23), עמ' 22.

76 הרב אברהם יצחק הכהן קוק, מאמרי הראיה, ירושלים תשמ"ו, עמ' 179. על חשיבותה של עבודת האדמה לעם ישראל ראו עוד בספרו ארץ חפץ, כפר הרא"ה תשמ"ו, פרק ג פסקה ז.

שילוב מלאכה וחיי משפחה

לארץ ישראל, הם ביקשו ממשה רבנו לבנות את ביתם בעבר הירדן, שבו היה מקום מרעה גדול: "וַיֵּשְׁבוּ אֵלָיו וַיֹּאמְרוּ גְדֹרֹת צֶאֱן נִבְנָה לְמִקְנֵנוּ פֹה וְעָרִים לְטַפְנוּ". (במדבר לב, טז). יש לשים לב לסדר: (א) מכלאות לצאן (ב) בתים למשפחות. משה רבנו הסכים לבקשה, אך הציג להם את סדר החשיבות הנכון: "בְּנֵי לְכֶם עָרִים לְטַפְכֶם וְגְדֹרֹת לְצֹאֲנְכֶם וְהֵיכָא מִפִּיכֶם תִּעֲשׂוּ". (במדבר לב, כד). הסדר הוא אחר: קודם ערים לטף ולמשפחות, ואחר כך מכלאות לצאן.

יש לשאוף לאזן בין הרצון להשפיע על הסביבה והחברה לבין חיי הבית, וכן לעשות סדרי קדימות וחשיבות בין קריירה, עושר ומעמד לבין ניהול חיי משפחה טובים, חינוך ילדים, לימוד תורה ועשיית חסד. איש משפחה, גם אם הוא עסוק מאוד בפיתוח העולם, צריך להשתדל להיות עם ילדיו בצמתים החשובים: להתחיל אתם את היום ולסגור אותו יחדיו, לדאוג לכמה ארוחות משותפות בשבוע, להגיע לאספות הורים ולקבוע עתים לחוויה משותפת עם הילדים. בדומה לכך, גם במישור הזוגי חשוב להבחין בין עיקר לטפל. 'העולם' שאותו אנו שואפים לתקן הוא קודם כל זה שבביתנו פנימה, וכמו שכבר העירו, את 'ואהבת לרעך' ראוי לקיים קודם כל כלפי בן הזוג.

יום השבת הוא יתרון לאדם העובד, שכן ביום זה ניתן להקדיש זמן רב יותר לתורה ולמשפחה. לעתים עלול להיווצר מתח בין הרצון להקדיש זמן לצורכי הבית והמשפחה לבין הרצון של כל אחד מבני הזוג להתפתח בתחומו. במקרים שבהם עולה דילמה או קונפליקט, ואולי אף רגע קודם לכן, כדאי ומומלץ להיעזר באנשי מקצוע לניסוח התנהלות מוסכמת במרחבי העשייה השונים. אתגר השילוב מצריך תכנון זמן ועבודה רבה על המידות, הגורמות לכך שלעתים שעות הפנאי מוקדשות לעיסוק בדברים בטלים. איש תורה ועבודה צריך לשאוף לכלכל נכונה את זמנו, ולהקדיש זמן ראוי לכל אחת מחובותיו.

כידוע, יש מקרים שבהם אדם מצוי במצוקה כלכלית קיומית, ועל כן הוא נזקק לשעות עבודה מרובות כדי לפרנס את משפחתו.

כמו כן, במציאות ימינו יש עבודות המחייבות שעות עבודה רבות, כך, למשל, מציאות של קצינים בקבע נפוצה במדינתנו. במקרה הזה, עבודת הקצין היא שליחות המחייבת היעדרויות רבות וארוכות מהבית.

מקרים אלו עשויים להמחיש את תפיסתנו כי כל עבודה חשובה ומכבדת את בעליה; גם כזו הדורשת זמן שבא לעתים על חשבון זמן עם המשפחה.

יחד עם זאת, כולנו מבינים שראוי לעשות הכול כדי לשמר את האיזון הנכון והמתאים לכל אחד מאתנו, בין מסירות אינסופית ומבורכת למילוי משימות האומה והחברה, לבין קביעת עתים לתורה והקדשת זמן איכות למשפחה, שאף הן משימות מהמעלה הראשונה בחשיבותה.

פרנסה טובה ויציבות כלכלית מעניקות נוחות ורוגע, ומפנות מקום לבניין עמוק וטוב יותר של התא המשפחתי ושל האדם בפרט. בנוסף, הן מאפשרות את היכולת לתרום ולעשות למען החברה והכלל.

אולם רדיפה ללא גבולות אחר פרנסה ועושר - גם כאשר הדבר אינו מחויב המציאות - עלולה לפגוע בחיי המשפחה. רדיפה זו עלולה לגרום לכך שאדם ישכח את עובדת היותו חלק מזוג והורה לילדים, וכן שיש ערכים חשובים נוספים בחייו.

יש צורך קבוע לנסות לשמור על איזון בין השאיפה והרצון להשיג עוד ועוד מבחינה כלכלית ומעמדית ואף לתקן את העולם, לבין המשימות המשפחתיות והערכיות האחרות. על האיזון הנדרש ניתן ללמוד מדברי הכתוב על בני גד ובני ראובן. לשבטים הללו היה מקנה רב. לקראת הכניסה

תפילת שחרית עם תפילין, קורא קריאת שמע בבוקר ובערב (ובכך יוצא בדיעבד ידי חובת לימוד תורה אליבא דרשב"י, במנחות שם⁷⁸), ומצפה להגיע ליום שבו יהיה לו פנאי לעסוק בתורה - הרי זה כאילו יגע בתורה יומם ולילה.

ניתן לסכם ולומר, כי לכתחילה צריך האדם להקדיש זמן הן לתורה והן למלאכה. שני הערכים הללו צריכים להיות חשובים בעיניו, זאת ללא תלות בכמות הזמן שהוא מקדיש להם.

בדיעבד, אם לא הצליח למצוא פנאי ללימוד תורה, יכול האדם למלא את חובת הלימוד באמצעות קריאת שמע, ובפרט כאשר נלווה לכך גם רצון כן ואמתי לעסוק בתורה.

ב. ייחוס חשיבות לתורה

שילוב תורה ומלאכה מתבטא לא רק בחלוקת זמן לשתייה, אלא גם בייחוס חשיבות לשני הערכים, באופן שבו גם התורה וגם המלאכה תהיינה חשובות בעיני האדם.

יש לציין, כי אין בהכרח חפיפה בין כמות הזמן שהאדם משקיע בדבר מסוים לבין חשיבותו בעיניו. יכול אדם לעסוק במלאכה רוב שעות היום, ובכל זאת, הזמן המועט שבו הוא עוסק בתורה יהיה העיקר בעיניו.

ברוח זו מסביר הרב קוק את המושגים 'קבע' ו'ארעי' שנאמרו בעניין תורה ומלאכה (בהתאמה):

ועיקר שם עראי וקבע אין תלוי כל כך בזמן, כמו בהסכמת הדעת, שהדבר שמחזיק האדם לעיקר הוא קבע, גם שמסיבות יעסוק בה מעט זמן.⁷⁷

מדברים אלו ניתן ללמוד שהאדם יכול לעשות את תורתו 'קבע' גם אם בפועל יעסוק בה מעט זמן.

ג. רצון ללמוד תורה

גם אם אדם כלל לא מצליח להקדיש זמן לתורה, אך הוא רוצה באמת ללמוד תורה ומצפה ליום שבו ירד ממנו העומס של העבודה, והוא יוכל לעסוק בתורה - ניתן לומר כי הרצון הזה מקנה לו את הזכות כאילו עסק בתורה. ברוח זו נאמר במדרש תהלים (א, יז):

אמרו ישראל לפני הקב"ה: רבוננו של עולם אנו רוצים להיות יגיעים בתורה יומם ולילה, אבל אין לנו פנאי, אמר להם הקדוש ברוך הוא קיימו מצות תפילין, ומעלה אני עליכם כאילו אתם יגיעים לילה ויום.

אם מי שמקיים את מצוות תפילין "מעלים עליו" כאילו יגע בתורה יומם ולילה, על אחת כמה וכמה שמי שמתפלל

77 הרב קוק, עין איה, ברכות ב, סוף פסקה יא, עמ' 175. בדרך זו מסביר גם הרב אהרן ליכטנשטיין את ההוראה של שמאי באבות (א, טו): "עשה תורתך קבע, וכך כתב בין היתר: "עשה את התורה לגורם קובע וחשוב, לציר שעליו סובב היום. כמה בפועל תוכל ללמוד, זה כבר תלוי בנסיבות: איפה אתה נמצא, על מה עוד אתה אחראי, וכן הלאה. אולם מבחינת היחס הנפשי, מחויבותך לתורה איננה כסלע; היא המסגרת שדרכה אתה מתבונן בחייך". הציטוט לקוח מתוך בית המדרש הווירטואלי של ישיבת הר עציון: etzion.org.il/vbm/archives/11-lioro/08light.rtf

78 על השיטות השונות בעניין חובת לימוד תורה, שנדונה בסוגיה במנחות, ראו בהרחבה אצל: חנה פרידמן, למען תשכיל: היחס ללימודי חול ולהשכלה כלכלית במציאות זמננו, הוצאת נאמני תורה ועבודה והקיבוץ הדתי, עמ' 6-8.

סיכום - ובחרת בחיים

דומה כי אם נבקש למצוא מוטיב שחוזר על עצמו לאורך החיבור, ניתן יהיה להצביע על המוטיב של חיים ומוות. ביחס לפסוק מקהלת (ט, ט) 'ראה חיים עם אשה אשר אהבת', המילה 'חיים' נדרשת על אומנות (קידושין ל, ע"ב; וכן בקהלת רבה ט, ט⁹).

לעומת זאת, העני 'חשוב כמת' (נדרים סד, ע"ב); ובדומה לכך הנצרך לבריות 'חיו אינם חיים' (ביצה לב, ע"ב). ביחס לאדם שלא היה לו מה לאכול מסופר כי בשעה ששם קץ לחייו, קרא על עצמו את הפסוק 'ושנאתי את החיים' (קהלת רבה ב, טז).

מעל כל אלה ניצבת קביעתו של ר' ישמעאל, כי הבחירה ללמוד אומנות ולעסוק בה היא בחירה בחיים: 'ובחרת בחיים - זו אומנות'. אדם שאינו עובד לא יוכל להתפרנס ולחיות, וגם אם יצליח לשרוד מבחינה פיזית, מבחינה נפשית חיו אינם חיים.

דומה שניתן לקבוע באופן חד משמעי כי האידיאל של תורה ומלאכה אינו חידוש של 'בני עקיבא' או של 'נאמני תורה ועבודה'. מדובר בתפיסה עתיקה שעוצבה בדברי חז"ל, ויושמה במלוא תפארתה בדרך חייהם של התנאים שהשתייכו ל'עדה קדושה'. עדה זו נקראה קדושה לא למרות השילוב של תורה ומלאכה, אלא דווקא בגללו.

הלוואי שנזכה ללכת בדרכה של 'עדה קדושה', ולהיות נאמנים לשני הערכים - לתורה ולמלאכה.

בחיבור זה נדונו שלוש עמדות תורניות ביחס למלאכה. האחת גורסת כי המלאכה היא עונש, ומוטב להימנע ממנה. השנייה סבורה כי אמנם צריך לעבוד, אך העבודה איננה אידיאל. לעומתן, הצגנו עמדה שלישית לפיה המלאכה כשלעצמה היא ערך, ואף מצווה ממש.

ראינו כי תפיסת המלאכה כאילוץ ושלילת הערך שלה עלולה להוליד שתי מגמות מסוכנות:

האחת היא בחירה שלא לעבוד כלל, והקדשת רוב שעות היום ללימוד תורה. סכנותיה העיקריות של מגמה זו הן סיכויי ההידרדרות לגזל, לעוני ולהזדקקות לבריות. חז"ל תופסים את העוני כמצב קשה ואכזרי (בפרט כאשר הנזקקים הם ילדים), ואת ההזדקקות לבריות הם רואים כמידה מגונה ביותר.

המגמה המסוכנת השנייה - בעייתית לא פחות מן הראשונה - היא לעבוד מתוך תפיסה כי העבודה היא אילוץ או פשרה,

שכן צריך להתפרנס כדי לחיות. אנשים שאינם מוצאים כל ערך בעבודה ובכל זאת נאלצים, לתפיסתם, לעבוד כדי לפרנס את משפחותיהם, עלולים לסבול ממתח רב ולהרגיש תחושת החמצה ותסכול, נוכח המחשבה שהם חיים במציאות קלוקלת ושדרכם היא דרך של בדיעבד.

תפיסתם של ר' יהודה הנשיא ושל חכמים נוספים, לפיה המלאכה היא מצווה וחיוב מלכתחילה, שהיא הדרך ארץ שמפני חיבתה ניתנה דווקא לבני האדם, בכוחה לחזק את האדם העובד ולהעניק לו תחושה שהוא עוסק בדבר ערכי, שנחוץ ליישובו של עולם.

79 בקידושין הדרשה על הפסוק - 'ראה חיים עם אשה' - היא: "אם אשה ממש היא - כשם שחייב להשיאו אשה, כך חייב ללמדו אומנות [חיים]. אם תורה היא - כשם שחייב ללמדו תורה, כך חייב ללמדו אומנות". ובקהלת רבה הדרשה היא "קנה לך אומנות עם התורה". ייחוס המושג 'חיים' לאומנות מצוי גם בפרוש רש"י לגמרא (בבא מציעא ל, ע"ב): "והודעת להם - זה בית חיהם" (ללמוד להם אומנות להתפרנס בו - רש"י).

מערך הדרכה והצעות לפעולה בתנועות נוער

מאת מדרשת תורה ועבודה

המערכים נוסחו בלשון זכר, אך מכוונים לגברים ולנשים כאחד

בין תרבות של צריכה לתרבות של יצירה

יחידה זו עוסקת בתרבות הצריכה שבה אנו חיים היום, ובהיפוכה - תרבות של יצירה. כבר משחר ההיסטוריה הייתה הצריכה חלק אינטגרלי מקיומו של האדם. האדם צרך מזון, ביגוד, משאבים, חינוך ודברים נוספים שהיו חלק בסיסי מן היום-יום שלו. בעידן המודרני חרגה הצריכה מגבולות הקיום הבסיסיים, וקיבלה משמעויות נרחבות אחרות: המוני אנשים קונים בגדים, הנעלה, מזון, חומרי קוסמטיקה ועוד מוצרים מן השפע וההיצע הבלתי נדלים. לעתים נראה כי ישנם יותר מוצרים לקנייה מאשר בני אדם שיקנו אותם. פעולות הקנייה והצריכה הפכו לעניין שבשגרה. אנו מגלים מדי יום מה חסר לנו, מחליטים אילו מוצרים עלינו לרכוש כדי למלא את החסר, משתמשים בהם ונפטרים מהם מהר מאוד. הצריכה איננה רק צורך פונקציונלי שבא למלא מחסור מסוים, אלא הפכה למטרה בפני עצמה. אנחנו קונים יותר וביוקר, מפני שבחברות מודרניות רבות, בני אדם נמדדים ברכושם יותר מאשר באיכותם ובאנושיותם.

התרבות המודרנית יצרה עולם של ניכור כלפי החברה והכלל, ובכך פגמה ביכולות התקשורת הבין-אישית של האדם. על רקע הניכור הזה צמחו הפרסומות, שמלבד שיווק המוצר, מנסות לשווק לצרכן גם חום, אהבה, שייכות, מיצוי חלומות ושאפיות, ועוד רגשות רבים החורגים מגבולות המוצר ומדברים אל לבו ונפשו של הצרכן. תרבות הצריכה מנסה לשכנע אותנו שאפשר למלא צרכים רוחניים ונפשיים באמצעות מוצרים חומריים. היא מולידה ציפיות מוגזמות לאושר ולשלמות נפשית, אם רק נשיג את המוצר הבא. נוצרת אשליה שהצריכה היא תשובה לכל בעיה.

הניכור לא מתבטא רק ברובד החברתי של 'בין אדם לחברו', אלא גם ברובד הסביבתי, במערכת היחסים של 'בין אדם לטבע'. בתרבות שבה הפירות והירקות 'גדלים' על מדפי הסופר, ומוצרי הלבוש וההנעלה מיוצרים במפעלים מרוחקים במזרח אסיה, האדם מתנתק ומתנכר גם לתהליכי הייצור של המוצרים המספקים לו את צרכיו. לניכור הזה יש השלכות חמורות: הוא יוצר תחושה של זרות וריחוק מן הטבע, שעלולה להתבטא באפתיות להרס הטבע המתרחש מול עינינו, ואף בזיהום אקטיבי של הסביבה. תחושת ניכור ביחס לתהליך הייצור גוררת גם ניכור כלפי עובדי המפעל והחקלאים הלוקחים חלק בתהליך זה, ואדישות כלפי פגיעה בזכויות אדם וניצול עובדים.

לתרבות הצריכה יש השפעה גדולה על סדר יומו של האדם המערבי. היא גורמת לו לשעבד את חייו למרוץ בלתי נגמר אחרי הכסף, כסף שיקנה לו - לכאורה - אושר ומעמד חברתי. הרדיפה המתמדת אחר הצריכה והמותגים מעלה על נס את החומרנות והחמדנות, ודוחקת לשוליים את הרעיונות הנעלים והערכים המוסריים של האדם. היא מקטלגת באופן גס בין מעמדות חברתיים, ומנציחה את הפערים החברתיים. היא מודדת את האדם לא על פי תכונותיו, אלא על פי ההון שיש לו או שאין לו.

בפעולה זו נבקש לעודד את החניכים להתבונן באופן ביקורתי על התרבות שבה הם חיים, להבין את מאפייניה והשלכותיה ולבחון אותם בדקדקנות.

מטרת הפעולה:

החניך ילמד על תרבות הצריכה וינסה להבין את ביטוייה המעשיים ואת השלכותיה על היחיד והחברה.

מהלך הפעולה:

לפני הפעולה, נקטט את החדר בסממנות ובכרזות מפרסומות. לצד הסממנות והכרזות נתלה גם סממנות שלא מעולם הפרסום. ברקע נשמיע ג'ינגלים, ובמידת האפשר גם נקרין את הסרטונים המצורפים. אלה הסממנות:

- אתה צמא ליותר, ספרייט
- טעם החיים - קוקה קולה
- עשן סיגריה של גבר
- מי שאוכל לבד אוכל יותר
- nokia - connecting people
- נביעות - לגוף ולנשמה

פאנטה - בטירוף שלך

נשמע מצוין - נשמע אורנג'

אם אין אני לי מי לי

קח פסק זמן - רגע גדול של עלית

לפום צערא אגרא [=לפי הצער, השכר]

אדם נמדד בכוסו, בכיסו ובכעסו

מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת

כבד את אביך ואת אמך למען יאריך ימך

איסתרא בלגינא קיש קיש קריא [=מטבע בכד ריק מרעיש יותר מכד מלא מטבעות; משמעות הביטוי היא שאדם ריק, טיפש, מבליט את עצמו יותר מאדם פיקח]

פרסומת לקוטג'

פרסומת לנייק

פרסומת לפלאפון

1. אוהב או לא אוהב

נחלק לחניכים מדבקות "like/dislike":
נבקש מהחניכים להדביק את אחת המדבקות מתחת לכל סומה.
רצוי לתת לחניכים גם לכתוב תגובות מתחת לסמאות.

דין ?

- לאחר כמה דקות נשב עם החניכים במעגל ונדון בשאלות הבאות:
- איילו רגשות הפרסומות מנסות לעורר?
- האם הפרסומות מתמקדות במוצר, או שהמוצר הוא רק סמל למשהו גדול יותר?
- איזה חוסר או צורך הפרסומות הללו מבקשות למלא בחיים שלנו?
- איזה סטטוס קיבל הכי הרבה לייקים?
- האם אנחנו מזדהים עם סולם הערכים שהפרסומות מייצגות?

נסכם את המסקנות מן הדיון ונאמר לחניכים:

ראינו שהפרסומות לא נועדו רק לשווק את המוצר עצמו, מפני שלרוב הן לא מדברות רק על טיבו וערכו של המוצר, אלא גם ובעיקר על החסכים שהוא ממלא אצלנו, ועל הרגשות והשאיפות שהוא מציף בנו (אם תשתה משקה מסוים - תשתפר הרגשותך פלאים; אם תעשן - תהיה יותר גבר, וכן הלאה). בכך יוצרות הפרסומות חיבור רגשי לא-מודע אל המוצר, ומעודדות אותנו לקנות אותו לא רק כדי למלא צורך חומרי, אלא גם כדי למלא צורך רוחני-נפשי (למשל: אם חסרה לך אהבה של בית, קנה קוטג' תנובה). הצריכה, אם כן, הופכת מדבר פונקציונלי, לדבר שיש לו ערך בפני עצמו. את התרבות הזו אנו חיים יום יום: אנו חשופים לפרסומות, מסתובבים בקניונים ובמרכזי קניות ורוכשים מותגים ומוצרים אחרים שאנחנו לא באמת צריכים. אם נפשפש בסל הקניות שלנו נראה שרובנו, מי יותר ומי פחות, נתונים להשפעותיה של תרבות הצריכה (ניתן לחדד את הנקודה הזו באמצעות השאלה הפשוטה: כמה חולצות יש לכם בארון?).

2. אני רוצה גם

נקריא או נשמיע את שירו של יהודה פוליקר 'אני רוצה גם':

אני רוצה גם / יהודה פוליקר

גם אני רוצה לצאת, לשנות, לרקוד, לבגוד, לשדוד
גם אני רוצה לדפוק שמחת חיים ברמקולים של אוטו עם כבוד.
גם אני רוצה לחטוף, לאכול, לטרוף, לזלול, להקיא את הכל
לרמוס את כל מי שעומד בדרכי, לעמוד על שלי בלי ליפול.
גם אני רוצה אקדח קטן שפותח דלתות וסוגר עניין
אני רוצה לשלם במזומן מתחת לשולחן לאיזה עבד נאמן פודלמן.
גם אני רוצה לשלוח מהשרוול, לצחוק בביטול ולהגיד בזלזול:
קניתי, מכרתי, פתחתי, סגרתי, כיוונתי, יריתי, פגעתי בול.

אני רוצה הכי גדול, הכי מהר, הכי יפה.
אני רוצה הכל הכי טוב, הכי הרבה.
אני רואה את זה מולי, צבעוני, טבעי, על המסך שלי.
אני רוצה להיות שם, אני רוצה להיות שם,
אני רוצה גם, אני רוצה גם...

גם אני רוצה לקנות לי קבוצת כדורגל או כדורסל
אני רוצה על הקיר את מונה ליזה אורגינל.
אני רוצה להיות ידיד בין ידידי המוזיאון
גם אני רוצה סלון עם חלון, במגדל שמשקיף לים התיכון.

גם אני רוצה חבר בכנסת ובמס ההכנסה
גם אני רוצה להריץ ולהקפיץ, להפיל את הבורסה
גם אני רוצה שומר ראש נהג צמוד ולימוזינה גדולה
גם אני רוצה מקום בהנהלה של מפלגה, שתיקח אותי אצלה.

אני רוצה הכי גדול...

אבל איפה אני,
ואיפה כולם?
איפה אני,
איפה כל העולם?

מה אני יושב כאן סתם,
הכל כללי כמו הים,
אני רוצה גם, אני רוצה גם,
אני רוצה גם, אני רוצה גם...

אני רוצה הכי גדול, הכי מהר, הכי יפה,
אני רוצה את הכל הכי טוב, הכי הרבה.
אני רוצה להיות מוקף עיניים, שפתיים, רגליים וזרועות.
אני רוצה להיות הבן של כל האימהות.

דין - נשאל את החניכים:

- האם השיר הזה קשור לתרבות הצריכה?
- האם אתם חושבים שהאדם המתואר בשיר ידע שובע בסוף?
- עד כמה אתם מזדהים עם השיר? האם גם אתם רוצים הרבה דברים?
- מהי המילה המנחה בשיר? מה נמצא במרכז השיר?
- מהן לדעתכם ההשפעות של התרכזות גדולה כל כך ב'אני' (חשיפה לפגיעות, התעלמות מהכלל, ניכור חברתי...)?
- האם אתם רואים את ההשפעות הללו בחיי היום-יום שלכם?
- האם אתם חושבים שהאדם המתואר בשיר יהיה מאושר בסוף?
- האם הרבה נכסים יביאו לאדם אושר?

3. הנסיכה והרב

נספר לחניכים את הסיפור הבא:

מעשה בְּנִסְיָהּ, בתוֹ שֶׁל קִיסָר,
וּפְגִישָׁה שֶׁהֵיְתָה לָהּ עִם רַב דִּי סָפָר.
הָרַב לֹא יָפָה אֶךְ חָכָם וְרַגוּעַ,
כִּזָּה הוּא רַבְּנִי, רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ.
רַב מַעֲלֹת, רַב חֲכָמָה, רַב שְׁנִים,
רַב עִם הַרְבֵּה תַלְמִידִים עֶקְשָׁנִים,
וּמוֹלוֹ הַנְּסִיָּהּ, עַל הַכֶּסֶּס הִיא יוֹשֶׁבֶת.
אֶךְ פְּנֵי שֶׁל הָרַבִּי עוֹשִׂים לָהּ צַרְבָת.

"אֵיךְ יִתְכַן שְׁחַכְמֵת יִשְׁרָאֵל
תְּהִיָּה בְּמוֹחוֹ שֶׁל פְּרָצוֹף גְּרָגְמֵל?
מִכְרִיזָה אֲנִי כָּאֵן, כְּבַתּוֹ שֶׁל קִיסָר,
אִין חֲכָמָה מִפְּאָרְתּ בְּכָלִי מִכְעָר!
אֲנִי בְּמִקְוָמוֹ כְּבָר הֵייתִי רוֹמָת,
אֶךְ הָרַבִּי שֶׁלְנוֹ טַפּוּס שְׂמָת,
"אִמְרִי נָא לִי זֹאת, נְסִיָּהּ חֲדַת עֵין,
בְּאִילוֹ כְּלִים שׁוֹמְרִים אֲתָם יִין?"

"יִין? עוֹנָה הִיא, מַלִּים לָהּ כְּמוֹ אָרֶס,
"יִין שׁוֹמְרִים אֲנוּ רַב בְּכָלִי חֲרָס."
"הַחֲרָס פְּשׁוּט," מִתְפַּלֵּא אִזְ הָרַב,
"לֹא עֲדִיף לְאַפְסוֹ בְּכָלִים שֶׁל זָהָב?"

וּבַת הַקִּיסָר, הִיפָּה בְּנָשִׂים,
בְּשַׁעַר אֲדָמוֹי וְהַמוֹן נִמְשִׂים,
מִרְגִּישָׁה כְּמוֹ יְלָדָה שֶׁגִּלְתָּה לְמַפְרָע,
שָׁמָּה שֶׁבְּלַעָה עַד הַיּוֹם הוּא צַפְרָדְעַ!
"נִפְצָא אֵת כָּל הַכְּלִים הַפְּשׁוּטִים!"
הִיא צוֹעֶקֶת מִיָּד עַל רַב הַמְּשַׁרְתִּים,
וְעוֹד מוֹסִיפָה בְּשַׁעַר וְקָצֵף:
"הֵינִי יָטָמָן מַעֲתָה בְּכָלִי כְּסָף?"

בְּכָל הָאֲרָמוֹן פְּשֻטָּה הַשְּׂמוּעָה
עַל הַצָּה פּוֹזֵר, הַדְרִישָׁה הַתְּמוּהָה.
אִנִּי הַמְּרַתֵּף, כְּדָרְבִּין שֶׁל הָרַב,
הוֹרֵדוּ לִי הַכֶּסֶּף וְכָלִי הַזָּהָב.

הַחֲרָס גִּפָּא, הַתְּפִשֵׁט לוֹ הָרִים
כְּאִילוֹ הִיָּה הָאֲרָמוֹן בֵּית מְרָזֵם,
וְכֵךְ, כְּרֹאוֹי לְאַרְמוֹן קִיסָרִים,
הֵינִי אֲפָסָן בְּכָלִים יְקָרִים.

כֵּךְ חוֹלְף לוֹ הַזְּמַן עַל מֵי מְנוּחוֹת,
הֶאֱכַל מִגֵּשׁ עַל אוֹתוֹ צִלְחוֹת,
אִין שְׁנוֹי בְּמַפְרִיט שְׂאוּכָל הַקִּיסָר,
רַב לֵינִי מִשׁוּם מָה יֵשׁ טַעַם מוֹזָר.
לֹא מִרְגֵּשׁ בְּתַחֲלָה, מִיָּן עֶקְצוֹץ בְּלִטוֹן,
כְּאִילוֹ נִמְהַל בְּמִימֵי הַפִּישׁוֹן,
רַב בְּתָם חֲדָשׁ צוֹעֵק הָעָרִיא:
"מָה זֶה קוֹרָה פֶּה? הֵינִי הַחֲמִיץ!"

כְּשֶׁהָבִין הַשְּׁלִיט מַסְדִּיו שֶׁל הַחֲרָס,
שֶׁהִבַּת שְׁחִנְךְ נִפְצָה כָּל כְּלֵי חֲרָס,
כֵּרָא לָהּ מִיָּד לְשִׁימַת הַבְּהָרָה,
וְנִסָּה לְהַסְבִּיר אֵת מְקוֹר הַצָּרָה.
"בְּחֲרָס הֵינִי טוֹב וְטַעִים,
נִשְׁמָר לְזָמַן רַב מִצָּרוֹת וּפְגָעִים,
אֲבָל בְּכָלִי כְּסָף אוֹ כְּלֵי שֶׁל זָהָב,
הֵינִי מְחַמֵּץ וְהוֹפֵךְ מִסָּאָב."

הָאָב מְדַבֵּר בְּשִׁלְוָה וּבְנַחַת,
וּבְכָל זֹאת בְּתוֹ בְּקוֹל מְתִיפָת:
"זוֹ לֹא אֲשַׁמְתִּי, אֲבִי הַמְּפָאָר,
אֵת הֵינִי חֲרָס הָרַב הַמְּכַעָר!"

חוֹזֵר לְאַרְמוֹן יְהוֹשֻׁעַ הָרַב,
וְעֶשְׂרוֹת תַּלְמִידִים הוֹלְכִים אַחֲרָיו.
אִפּוֹ דִּי גְדוֹל וּבְגָדוֹ דִּי פְּשׁוּט,
וְכֵךְ נִעְמַד הוּא מוֹל כֶּסֶּס הַמְּלָכוֹת.
"אֲמַר נָא לִי, רַבִּי," מוֹרָה הַשְּׁלִיט,
"מָהוּ הַטַּעַם וְמָה הַתְּכַלִּית
לְנִקֵּט תְּכַסִּים כָּל כֵּךְ מִסְבָּךְ
שֶׁעָלָה לִי בֵינִי מִשְׁשׁ מִשְׁבָּח?"

"יִסְלַח לִי, קִיסָר," כֵּךְ עוֹנָה לוֹ הָרַב,
וְחֲדָר הַכֶּסֶּס מְהַדְּד אֵת דְּבָרָיו,
"לֹא הֵיְתָה לִי שׁוּם כְּוָנָה לְהַזִּיק,
רַב לְקַח מוֹסָר אֲחַד לְהַפִּיק:
בְּתַךְ טַעֲנָה שְׂאֵי אֲפִשֵׁר
חֲכָמָה מִפְּאָרְתּ בְּכָלִי מִכְעָר,
וְאֲנִי רַב עֲנִיתִי, וְנָא לֹא לְכַעַס,
שִׁיפִי יְכוֹל גַּם פְּשׁוּט לְהָרֵס."

מְקַשֵּׁב הַקִּיסָר לְדָבָרֵי הַלְמַדוֹ,
חוֹכֵךְ בְּיָדוֹ וּמְגַרְד בְּזָקוֹ,
"הֲלֵקַח חָשׁוּב וְכֹאוֹי לְשִׁמוּעַ,
אֶךְ עֲנָה נָא לִי זֹאת, רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ,
אִם הַחֲכָמָה מְתַגְלָה בְּבִרּוֹר
דְּזָקָא בְּמֵי שְׁבוּלֵט בּוֹ כְּעוֹר -
אֵיךְ אֲצַלְקָם, בִּין לומְדֵי הַתּוֹרָה,
יֵשׁ תַּלְמִידִים שְׁנָרְאִים כְּלָל לֹא רַע?"

"אִמַּר לָךְ כֵּךְ, הוֹד מְלַכּוֹתְךָ,
וְלֹא אֲצַטְעֵר אִם תִּשְׁמַע גַּם בְּתַךְ,
יֵשׁ בִּישִׁיבָה תַּלְמִידִים נְבוֹנִים,
יָפִים מְבוֹחוֹץ וְטוֹבִים מְבַפְּנִים,
אֲבָל חֲכָמָה אֲמַתִּית, מְפַלְאָה,
אִי אֲפִשֵׁר לְמַצָּא בְּמִרְאָה,
הֵם הֵי מְגִיעִים אֶף לְבֵית הַקִּיסָר,
לוֹ הִיָּה פְּרָצוֹפָם קָצַת יוֹתֵר מִכְעָר?"

נעיבוד של גדי ויסברט לסיפור התלמודי ממסכת מגילה דף ז ע"א, מתוך אתר "ספר האגדה לילדים" של עמותת סנונית וקרן אבי חי, <http://agadastories.org.il/node/259>

דין ?

- ← מהו המסר של הסיפור?
- ← האם אתם מסכימים ש"יפי יכול גם פשוט להרוס"?
- ← האם לדעתכם תרבות הצריכה מעדיפה את החומר על פני הרוח?

חשוב לומר לחניכים שאין כאן שלילה מוחלטת של עולם החומר. ברור שאנו זקוקים לעולם החומר ותלויים בו כדי לפתח תרבות רוח עשירה, כי אם אין קמח אין תורה. אולם הרדיפה הבלתי-פוסקת אחרי החומר יוצרת תרבות ענייה ברוחה, מפני שהחברה מקנה מעמד גבוה יותר לעתירי הממון מאשר לאנשי המעשה והרוח.

כדי להמחיש את הדברים, ניתן לשאול את החניכים:

- ← מי משתכר יותר: הטייקון המצליח ביותר או המהנדס המוצלח ביותר?
- ← מי זוכה ליותר הערכה ופרסום: שחקן הכדורגל, או החקלאי שהמציא שיטת השקיה בעלת שם עולמי?

במובן מסוים, אלה קריטריונים טובים כדי לבחון מיהן דמויות המופת של החברה, וממילא, אילו ערכים היא מעלה על נס ומוקירה.

4. צריכה מול יצירה

נפזר בחדר את הדפים המצורפים וניתן לכל חניך מדבקות (רצוי לתת לכל חניך מדבקה בצבע אחר). נבקש מן החניכים להדביק את המדבקה לפי דעתם בשאלות הרלוונטיות. לדוגמה: בשאלה האם אתה מעדיף לקבל מתנת יום הולדת שחבר שלך הכין בעצמו, או לקבל מתנת יום הולדת שחבר שלך קנה: אם החניך מעדיף לקבל מתנה קנויה, עליו להדביק את המדבקה בצד הימני הקיצוני. אם הוא מעדיף לקבל מתנה שהוכנה במיוחד עבורו, עליו להדביק את המדבקה בצד השמאלי הקיצוני. אם אין לו העדפה ברורה, עליו להדביק את המדבקה בדיוק במרכז הטבלה.

המדבקות נועדו להציג את דעתם של רוב החניכים - האם הם חיים יותר את תרבות הצריכה, או שהם מחוברים יותר לערך היצירה. כדאי לא לתת את הרושם שיש תשובה חד-משמעית לשאלה. יש יתרונות לצריכה כשם שיש יתרונות ליצירה. המטרה היא להראות עד כמה הזנחנו את היצירה, ועד כמה אנו מסתמכים בהרבה מובנים רק על צריכה, על כל ההשלכות של הסתמכות זו.

לאחר כמה דקות, נשב חזרה במעגל וננתח את תוצאות הפעילות:

דין ?

- ← מה לדעתכם המדבקות הללו מייצגות?
- ← מהן תוצאות הסקר? האם התוצאות משקפות העדפה מרכזית אחת, או שהתוצאות מגוונות?
- ← אם הכף נוטה לכיוון העדפת הצריכה על פני היצירה, מדוע לדעתכם אנו מעדיפים צריכה על פני יצירה? (חיסכון בזמן / חיסכון בכסף / מוצר יותר טוב וכו').
- ← אם הכף נוטה לצד הצריכה, משמעות הדבר היא שאנו כמעט לא מייצרים שום דבר, ודאי שלא דברים שאנו צורכים לאחר מכן. האם אתם יכולים לחשוב על ההשלכות של התופעה הזו? (ניכור מן הסביבה ומן הטבע, העדר קשר בינינו לבין הידיים השקופות שעובדות מאחורי הקלעים, דבר שעלול להוביל לאדישות כלפי ניצול ורמיסת זכויותיו של העובד).¹
- ← אם הכף נוטה לכיוון היצירה, מדוע אתם מעדיפים ליצור ולא לצרוך? מתי יש חיבור גדול יותר בין האדם לבין המוצר שבבעלותו - כאשר הוא צורך אותו, או כאשר הוא יוצר אותו בעצמו?

1 לעתים קרובות הצריכה מעוררת תחרות מחירים, שבה אנו מעוניינים לקנות כמה שיותר מוצרים בכמה שפחות כסף. במצב שבו הצרכנים כלל לא מכירים את היוצר - החקלאים בשדה ועובדי המפעל - קל יותר להגיע למצב של ניצול העובדים כתוצאה ממגמתו של המעסיק למקסם את רווחיו, ולהוות מתחרה ראוי בשוק החופשי.

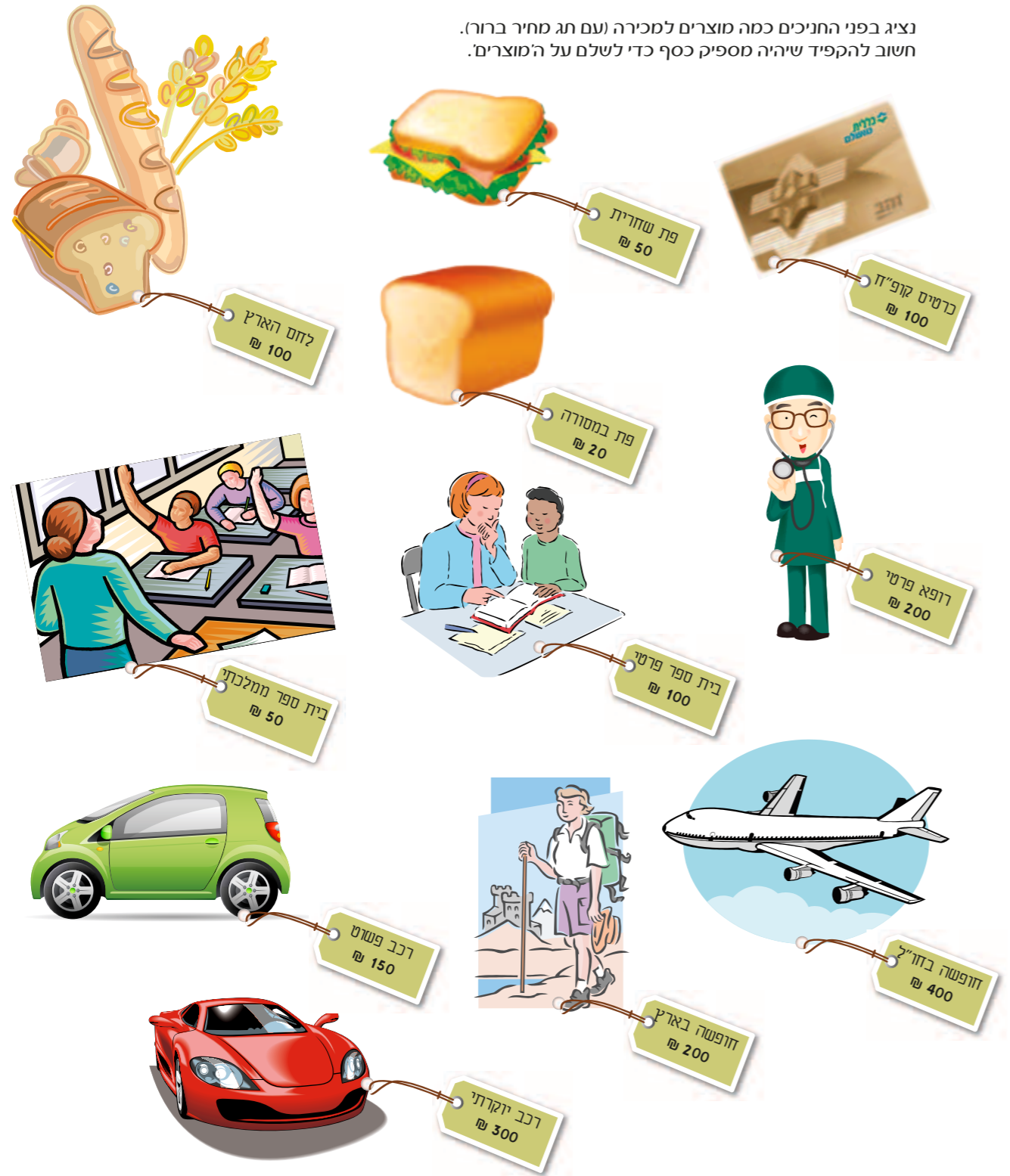
להכין מתנה לחבר			לקנות מתנה לחבר	
לעצב ולשפץ לעצמך את הבגד			לקנות בגד בחנות	
להקליט שיר שכתבת או הלחנת			לקנות תקליטור מוסיקה בחנות	
לגדל גן ירק בחצר האחורית			לקנות ירקות בסופר	
לבשל ביחד עם החברה			להזמין פיצה עם החברה	
להכין בעצמך קישוט לחדר			לקנות קישוט לחדר	
להלחין בעצמך שיר ל'פזמונסניף'			לכתוב שיר ל'פזמונסניף' על בסיס שיר קיים	
להכין בעצמך כרטיס ברכה לאמא			לקנות לאמא כרטיס ברכה מוכן	

5. סופרמרקט של חיים

בעידן הקפיטליסטי, כאמור לעיל, אנו צורכים לא רק כדי למלא את הצרכים החומריים שלנו, אלא גם כדי למלא בתוכנו חסכים רוחניים ונפשיים, ולזכות במעמד חברתי. לכן אנו צורכים בצורה מאסיבית יותר ומייצרים פחות מוצרים, כי הייצור לא משתלם. נפזר ברחבי החדר כסף מדומה:

נציג בפני החניכים כמה מוצרים למכירה (עם תג מחיר ברור). חשוב להקפיד שיהיה מספיק כסף כדי לשלם על המוצרים.

קעת נשחק משחק בשני סבבים:

בסבב הראשון נבקש מן החניכים לאסוף כסף כפי יכולתם. ככל שייצברו יותר כסף, כך יוכלו לקנות יותר.

דין ?

נשאל את החניכים:

- ↔ האם לכולכם יש אותה כמות של כסף ביד, או שיש חלוקה בין החניכים הזריזים יותר לבין החניכים הזריזים פחות?
- ↔ כיצד חוויתם את המרדף אחרי הכסף? האם המרדף התנהל ברוגע ובשלווה, או באלימות ובדאגה?
- ↔ האם החלוקה שנוצרה היא חלוקה הוגנת? האם נשארנו בקבוצה חניכים הרעבים לפת לחם?

בסבב השני נפזר שוב את הכסף בחדר ונבקש מן החניכים לאסוף אותו, אך הפעם בצורה שונה מכפי שהיה בפעם הקודמת - מתוך הסכמה וחלוקה הוגנת בין כל החניכים.

דין ?

- ↔ איזו התנהלות כלכלית אתם מעדיפים?
- ↔ במידה מסוימת, יש כאן ויתור על רכוש ומעמד לטובת שלווה וחלוקה שוויונית. האם הווייתור הזה מוצדק מבחינתכם? באיזו דרך הייתם מעדיפים לחיות? מהי מבחינתכם איכות חיים?

סיכום

עסקנו רבות בפעולה בתרבות הצריכה ובהשלכותיה. זהו, כמובן, פתח לדיונים רחבים יותר, כמו: מהו אושר? עד כמה אנו תלויים בכסף ובנכסים שלנו כדי להיות מאושרים? מהי איכות חיים? מהן ההשלכות החברתיות והתרבותיות בחברה חומרית שבה כבר לא 'משתלם' להיות איש רוח ואיש אשכולות?

כל אחת מן השאלות הללו מזמינה דיון שלם, וקצרה היריעה מלדון בהן לעומק, אך ניתן בכל זאת לומר כי תרבות הצריכה יצרה מצב שבו המרדף שלנו אחרי החומר מנתק אותנו ממהות היצירה של אותו חומר, וכך נבנית חברה לא בריאה מבחינה מוסרית, חברה שמקדשת את הדברים הפחות חשובים; חברה שהופכת את הכסף לחזות הכול, חברה שנוצרת בה חלוקה מעוותת למעמדות, ושלא תוכל להתקיים בכוחות עצמה לאורך זמן.

מה העבודה הזאת לכם?

לפני כשני דורות בלבד, ייחסה התנועה הציונית ובכללה גם הציונות הדתית חשיבות רבה למושג העבודה, וראתה בו ערך דתי ויהודי¹. בדור האחרון נראה שמעמדו של הערך הזה ירד ודעך. מטרתה של הפעולה הזו היא להיכנס לעובי הקורה של מושג העבודה. האם העבודה היא בסך הכול צורך פונקציונלי, שמאפשר לאדם העובד להביא אוכל על שולחנו, או שמא יש לעבודה ערך בפני עצמו? לפי הגישה הראשונה, העבודה היא תוצאה של חטא אדם הראשון בגן עדן. אנו שואפים לעבוד כמה שפחות ולהרוויח כמה שיותר, ואין להתעקש על עבודה עברית דווקא. לפי הגישה השנייה, לעבודה יש ערך חשוב מאוד בפיתוח האדם. העבודה היא 'מותר האדם מן הבהמה'², והיא אידיאל לפרט ולחברה. יש ערך גדול בעבודה עברית, כיוון שעבודתנו היא חלק מן התרבות שלנו.

מטרת הפעולה:

החניך יבין כי לעבודה יש ערך עבור האדם והיא מפתחת אותו, ואיננה רק אמצעי להתפרנס.

מהלך הפעולה:

1. העולם האידיאלי

נביא עיתונים, דפים, צבעים ומספרים, ונבקש מכל אחד מן החניכים לצייר את תמונת גן העדן שלו, המבטאת את העולם האידיאלי שבו היה רוצה לחיות. ברקע נשמיע מוזיקה רגועה, ונאפשר לחניכים לעבוד כמה דקות על 'יצירתם'. אפשר גם לתת לחניכים לעבוד בקבוצות קטנות.

דין ?

- ↔ כיצד נראה גן העדן שלכם?
- ↔ איזה סולם ערכים אתם יכולים לגזור מן הציור שלכם? (מה בראש סדר העדיפויות: הלימוד, ההנאות, האהבה?)
- ↔ האם העבודה היא חלק מגן העדן שלכם?
- ↔ מה יש בעולם הזה שמפריע לו להיות גן העדן המושלם, העולם הבא?

1 על צורותיהן השונות שאת חותמן ניתן לראות עד היום בסממנה 'תורה ועבודה'.
 2 כפי שאמר מרקס: "האדם נבדל מן החיה בעבודתו".

נציג בפני החניכים את תמונת המציאות, על פי כתבה בעיתון 'כלכליסט'. על פיה, חלק נכבד מחיינו הבוגרים מוקדש לעבודה, זאת יחסית למדינות האחרות בעולם:

דין ?

- ← האם אנו תופסים עבודה כערך או כנטל?
- ← האם הדבר נכון לכל עבודה, או שניתן להפריד בין סוגי עבודה שונים? (עבודה ששכרה בצדה לעומת עבודה שאין שכרה בצדה; עבודת כפיים לעומת עבודה משרדית וכו').
- ← האם אנו עובדים בשביל הצורך הקיומי שלנו, כדי לפרנס את עצמנו, או שמא היינו עובדים גם ללא קשר לעול הפרנסה?

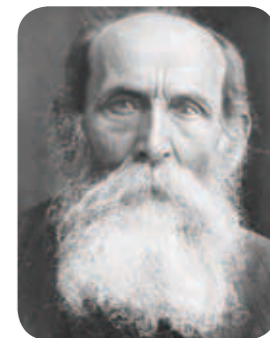
2. ראש בראש - גורדון או גבהרד?

קעת נחלק את החניכים לשתי קבוצות:

- קבוצה א' תקבל את הפריטים הבאים:
- זקן לבן ארוך
 - סולם
 - מקור 1:

ישנם תימהונים הרואים בעבודה אידיאל ומטרה כשלעצמה, דעתם של אנשים אלו בטילה מאליה ומיותר להוכיח להם עד כמה נואלת ואווילית היא דרכם... אך גם בין אלו המבינים שעבודה היא אילוץ, ישנם הטועים לחשוב שריבוי עבודה יביא ריבוי פרנסה.

הרב חנוך גבהרד, **שיעורים בהגדות חז"ל**, על מסכת קידושין פב, א

שעות נוספות

שיעור האזרחים שעובדים יותר מ-50 שעות בשבוע

בראש הרשימה: (עובדים פחות)	ישראל	הולנד
	22.7%	0.62%
	23.7%	1.24%
	45.3%	1.85%

על פי דה מרקר

- קבוצה ב' תקבל את הפריטים הבאים:
- כובע סמבל
 - קלשון / מעדר / כלי עבודה אחר
 - מקור 2:

אנחנו לקינו בעבודה [...] ובעבודה נכפא

מענה צריך להיות האידיאל הראשי שלנו - העבודה. אנחנו לקינו בעבודה (אינני אומר "חטאנו" - כי לא באשמתנו באנו לידי כך), ובעבודה נכפא. את העבודה צריכים אנחנו להעמיד במרכז כל שאיפותינו, לייסד עליה את כל בנינו. אם רק נעשה את העבודה כשהיא לעצמה לאידיאל, יותר נכון, אם רק נביא לידי גילוי את האידיאל של העבודה, נוכל להרפא מהנגע אשר דבק בנו, נוכל לאחות את הקרע, שנקרענו מעל הטבע. העבודה היא אידיאל אנושי גדול, אידיאל של העתיד - ואידיאל גדול הוא במובן זה שמש מרפא. אם אמנם אין ההיסטוריה מכוונת ללמד, להרביץ תורה, אבל מי שענינו בראשו יכול וצריך לקחת תורה מפיה. ואנחנו יכולים ללמוד מכל מצבנו בעבר ובהווה, כי אנחנו צריכים להיות הראשונים בדבר הזה. אנחנו צריכים לעבוד כולנו.

'העבודה', הפועל הצעיר, אלול תרע"א

כל קבוצה תמחזק קטע קצר שבו היא מציגה את המקור שקיבלה. לאחר הצגת הדברים, נספר לחניכים שאת הקטע השני כתב א"ד גורדון. כדאי גם להרחיב בכמה מילים על דמותו:

אהרן דוד גורדון היה פעיל בתנועה הציונית. חלוץ ופועל חקלאי, הוגה ומורה-דרך לחלוצים וחלוצות בתקופת העלייה השנייה והעלייה השלישית. מייסד השקפת עולם שבחייו ולאחר מותו נקראה 'דת העבודה'.

לאחר-מכן נקיים דיון עם החניכים:

דין ?

- ← כיצד מוצגת העבודה בכל אחד מן הקטעים? האם הם סותרים אחד את השני?
- ← האם יש הבדל בין עבודת כפיים לעבודה שאינה כרוכה במאמץ פיסי?
- ← מה מחשיב גורדון כ'תרבות'? האם הוא עושה חלוקה פנימית בהגדרה זו?
- ← כיצד תופס גורדון את מושג העבודה?

ראינו שתי תפיסות עולם. קעת נבחן את ערך העבודה לפי כל אחת מהגישות באמצעות 'תמונות מספרות'.

3. תרבות ישראלית - תפיסה לאומית-תרבותית

נציג בפני החניכים שתי תמונות. שתי התמונות כמעט זהות, ודווקא בגלל זה הן מבטאות שינוי תרבותי גדול:

תמונה א:

על שטרות הכסף המונפקים כיום בישראל מונצחות דמויות מופת בצ'בוריות הישראלית. בעבר לא הונצחו על השטרות דמויות של אנשי ציבור, אלא איורים שביטאו את עולם הערכים של התנועה הציונית. שינוי זה מעיד במשהו על התמורות שחלו בחברה הישראלית. בשטר הזה, שהודפס בשנות החמישים, מוטבעת דמותו של איש האדמה, החקלאי.

תמונה ב:

עטיפת תקליטור של פרויקט מוזיקלי רחב-היקף משנת 1998, במסגרתו מבצעים אמנים ישראלים גרסאות כיסוי לשירים ישנים או יוצרים אלבומים המוקדשים לזמר ישראלי או לסוגה מוזיקלית. הפרויקט נקרא 'עבודה עברית', מכיוון שהוא עוסק בזמר עברי.

קעת נהלו דיון עם החניכים בעזרת השאלות הבאות:

דין ?

- ← איזו סמליות יש בשימוש באותה תמונה לשתי מטרות שונות?
- ← מהי העבודה' המשתקפת מן השטר ומהי העבודה' המשתקפת מעטיפת התקליטור?
- ← האם שתי התמונות מבטאות שינוי שחל בחברה הישראלית? מהו?

בעמק, בסוף הקיץ / בארי צימרמן

בוקר אחד קמתי ונסעתי אל ידידי פ. אשר בקיבוץ ל. הוותיק שבעמק. ידידי זה היה נוהג לשגר אלי הזמנות טלפוניות לביקור כל אימת שחשב כי אירוע מסוים בקיבוץ ראוי לכיסי עיתונאי כלשהו. תוצאתו השגרתית של ביקור מעין זה הייתה לרוב ידיעה קצרה, ממוסגרת, בעיתון בו עבדתי, שסיפרה על יבול שיא של תפוחי עץ, אירוע תרבותי יוצא-דופן, או כל מעשה שיש בו כדי להעיד על המתרחש בקיבוץ בזמנו זה. הפעם, לשמע קולו של ידידי בטלפון, ניחשתי כי מדובר במשהו יוצא-דופן באמת, כמעט סנסציוני. ניסיתי לדובבו בטלפון, אך הוא סרב לענות, ורק אמר: בוא ותשמע בעצמך. כיוון שכך לא היססתי הרבה, לקחתי מזוודה ונסעתי. בימים של סוף הקיץ אין טוב מלנסוע אל העמק, בייחוד כשאתה מגיע לשם אחרי הצהריים, כשהרוח מתחילה לגלוש מן ההרים, הצל מתקדם ומכסה את השדות, והחום מפנה מקומו לצינה רעננה שכבר רומזת על סתיו מחכה בפתח. ידידי פ. ישב על כסא נוח לפני חדרו, ומיד כשהגעתי, לאחר ששתיתי ואכלתי דבר מה, הביט בי וצחק באמרו: - הסקרנות אוכלת אותך, מה? לא הכחשתי. איך יכולתי להכחיש, אם משך כל הנסיעה באוטובוס לא פסקתי מניחושם אבסורדיים לגבי המצפה לי בקיבוץ ל: הגזבר מעל, המזכיר ברח לחוץ-לארץ עם גרושתו של מרכז המשק, ילדי כיתה ב' פתחו בשביתת רעב וכו' וכו'.

בסופו של דבר, החליט ידידי כי התעניינתי די, ופתח בסיפורו. לא היה זה סיפור כה סנסציוני, אך יש לציין שהיה מאלף מאוד, ואני מביאו כאן כלשונו וכנתניתו.

אולי זכור לך - פתח ידידי ואמר - שמו של ראלף קרמר. זהו בוגר האולפן הראשון של הקיבוץ, יליד קנדה, שנשאר בקיבוץ לאחר סיום האולפן - זה היה לפני 15 שנה - התחתן עם חנה, בת הקיבוץ, והפך לקיבוצניק לכל דבר. נכון שלא היה פעיל בוועדות או בשטחים ציבוריים אחרים, אבל כאלה יש הרבה. עד השבועות האחרונים הכל היה

בסדר, או כמעט הכל, לפחות. אחרי כמה שנים בקיבוץ - הוא עבד ברפת והצלח מאד - ביקש לצאת וללמוד פילוסופיה. ניסו להשפיע עליו שילמד בכיוון של הוראה, אך הוא סירב, טען שאינו מתאים לכך, ובסופו של דבר אישרו לו לימודים לשלוש שנים - לתואר ראשון.

מפה לשם - המשיך ידידי בסיפורו - ראלף הנ"ל גמר את לימודי התואר הראשון, ולא סתם גמר, אלא בהצטיינות. ספקני הקיבוץ נדו, כמובן, בראשם, וטענו כי זה - לרפת כבר לא יחזור. אבל ראלף עשה זאת - הוא חזר לרפת, והמשיך לנקות, לחלוב ולהאכיל, כאילו זה מה שלמד בכתבי אפלטון ושפינוזה. עברו עוד כמה שנים ואז הגיעה בקשה ללימודים לתואר שני. לבקשה צורף מכתב מטעם דיקאן הפקולטה לפילוסופיה באוניברסיטה, שסיפר לכל המעוניין כי ראלף שלנו הוא גאון בתחומו, וכי פשע יהיה זה למנוע ממנו להמשיך בלימודיו. בפני המלצה כזאת לא יכלו לעמוד אף הציניקנים הגדולים ביותר שלנו, וראלף נשלח ע"י הקיבוץ ללימודי התואר השני. כשהיה חוזר הביתה מן הלימודים, היו החברים עוקבים אחרי התנהגותו כדי לראות אם השתנה משהו. סוף סוף אין גאון פילוסופי כסתם פלח משלנו. אבל ראלף המשיך להתנהג כבן-אדם מן היישוב. סיים את התואר השני - בהצטיינות רבה, כמובן - ושב אל הרפת!

בשלב זה הפסקתי את ידידי ואמרתי: אם אתה מתכוון להציע לי לכתוב על "פילוסוף ברפת", הרי שהחמצת את ההזדמנות. רק לפני שבוע כתבתי על "פסיכולוג בלול" וזה כבר לא כל-כך מעניין את הקוראים. ידידי חייך ואמר: חכה, עוד לא הגענו אל העניין. נשענתי אחרנית בכיסא הנוח ואמרתי: נו, אז תמשיך. וידידי המשיך.

לפני שבועיים התפרסם מאמר מדעי של ראלף באחד הרבעונים המפורסמים לפילוסופיה היוצאים לאור בארצות-הברית. במאמר זה פיתח תיאוריה מרחיקת לכת לגבי הקשר המפרה שבין עבודה פיזית לבין פיתוח יכולת אינטלקטואלית. אל תשאל אותי מה בדיוק היה כתוב שם, כי לא קראתי. כל מה שאני יודע זה שהמאמר עורר רעש רב, ותגובות קיצוניות לחיוב או לשלילה. התגובה השלילית הקולנית ביותר הייתה של אחד

בשם פרופסור ריצ'מונד. שבוע לאחר פרסום המאמר נתקבל אצלנו מברק מארה"ב שאמר בערך כך: "ראלף קרמר, קיבוץ ל., ישראל. מוכן לשלם לך 10,000 דולר לחודש עבור בטלה מוחלטת. שליח עם חוזה לחמש שנים נמצא בדרך. פרטים אצלו. פרופ' ריצ'מונד".

עוד לפני שהספיק משהו בקיבוץ לדון במברק, וכבר התייצב במזכירות איזה דוקטור מכופתר עם מזוודה, וביקש להראות לו איפה גר "מיסטר ראלף קרמר". הובילו אותו אל הרפת - ראלף היה באמצע חליבה - ולאחר שנפגשו הלכו אל חדרו של ראלף, והסתגרו שם.

השמועות הסתובבו בקיבוץ כאחוזות תזזית. מה שהתקבל לאחר ניפוי היה בערך זה: ראלף בנה חלק גדול ממאמרו על ניסיונו האישי. הפרופסור טען כי זו הנקודה החלשה בתיאוריה, וכי אם יצליח להוכיח כי ראלף שומר על יכולתו האינטלקטואלית גם לאחר 5 שנים של בטלה מוחלטת, תהיה זו מפלה מוחצת וסופית לתיאוריה של ראלף. בשלב זה הפסיק

ידידי את סיפורו, הביט בי, ושאל: אתה מסוגל לתאר לעצמך, מה קרה עכשיו! חשבתי קצת ואמרתי: ודאי כינסו אסיפה מיוחדת של הקיבוץ. נכון מאוד, אמר ידידי, בשבת האחרונה הייתה אסיפת חברים מיוחדת לדיון בעניין זה. ו...? - שאלתי. או, אמר ידידי, עכשיו הגענו אל העניין. אז תמשיך, אמרתי לו.

המזכיר פתח ואמר שראלף עצמו אינו יודע בדיוק כיצד להגיב על ההצעה. לאחר מכן הציג את הבעיה. הוא הדגיש כי אמנם בקיבוץ חובה על כולם לעבוד, אך

זהו מקרה מיוחד בו משולם כסף על בטלה. לסיים פירט המזכיר בדיוק מה על ראלף לעשות במידה והוא מחליט לקבל את ההצעה, או יותר נכון - מה אין עליו לעשות. קודם כל, אסור לו לעבוד עבודה פיזית. בזה נכללות גם עבודות כמו הוראה, הנהלת חשבונות וכדו'. בקיצור - אסור לו לעבוד. מותר לו לטייל, לקרוא, לראות סרטים, הצגות, טלוויזיה. אסור לו להתעסק בכל מה שקשור בעבודה - ישיבות ענפים, ועדות, וכו'. תמורת כל זאת יקבל 10,000 דולר לחודש, שפירושו כמאה אלף לירות ישראליות שיוכנסו לקיבוץ. בתום חמש שנים יהיה על ראלף לנסוע למבדקים בארה"ב.

אחרי פתיחה קצרה זו ניתנה רשות הדיבור לחברים. ראשון דיבר מרכז המשק. הוא ציין את מצבו הכלכלי הירוד של הקיבוץ, ואמר, שאם איזה מטומטם אמריקאי מוכן לשלם לנו כל כך הרבה כסף בשביל כלום, לא אכפת לו שום דבר, והוא מציע לראלף לקבל את ההצעה. אחריו דיבר אחד החברים הוותיקים. תמצית דבריו הייתה שלהתבטל ולקבל בעד זה כסף זה דבר-מה שמנוגד לדרך החיים של הקיבוץ. אבל, כך אמר, מכיוון שכל העניין נעשה בשביל להוכיח תיאוריה מדעית, ניתן לראות גם בעצם הבטלה מעין עבודה מדעית, ולכן הוא תומך במקרה זה (כאילו שיהיו לנו עוד מקרים מסוג זה... העיר ידידי) בחתימה על החוזה.

אחרי-כן דיברו עוד כמה חברים. כולם תיארו בצבעים יפים מה שיהיה אפשר לעשות עם הכסף (מאה אלף בחודש) וחזרו על מה שאמר החבר הוותיק, שבעצם זה ניסיון מדעי ועל-כן גם הבטלה היא עבודה וזה לא מנוגד לקיבוץ וכו' וכו'. ראלף ישב כל הזמן בפנים חתומות, ורק רשם לעצמו מדי פעם רשימות קטנות בפנקס. רק כשביקשה חנה, אשתו, את רשות הדיבור, הפסיק לרשום והביט בה.

אשתו אמרה בערך כך: חברים, אתם לא יודעים מה שאתם מדברים. כולכם שמעתם מה טוען ראלף בתיאוריה שלו. הוא טוען שעבודה גופנית מאפשרת לאדם אורור גופני החיוני להתפתחותו האינטלקטואלית. הוא טוען כי ללא עבודה סדירה דינו של האינטלקט להתנוון. ועכשיו, אחת מן השתיים. אם אתם חושבים שהוא צודק - הרי חתימה על החוזה תגרום לו רעה גדולה. באם אתם חושבים שהוא טועה, הרי חתימה על החוזה תהיה הונאה - קבלת הון תועפות תמורת לא-כלום. לדעתי, אתם בכלל לא חושבים. אני מציעה שנחליט שראלף לא חותם על החוזה, וממשיך לעבוד ברפת. ואולי כדאי שנקרא לפרופסור ריצ'מונד לבוא ולעבוד איתו ברפת 5 שנים, ולבדוק אז את הפרופסור ולא את ראלף. היא הייתה נרגשת מאוד - אמר ידידי - וראו כי כל העניין אכפת לה מאוד. אחרי שדיברה השתרר שקט, והמזכיר הציע שעכשיו יגיד ראלף את מה שיש לו להגיד.

דין ?

ניתן לקיים את הדיון באמצעות הדמיה של אספת חברים: חלוקת מדבקות - ראלף, מזכיר, מרכז משק, חבר קיבוץ וכן הלאה.
 ↩ כיצד על הקיבוץ לנהוג?
 ↩ יש כאן הזדמנות לגרוף רווחים יפים מאוד בהשקעה מינימלית - האם זה כדאי?
 ↩ הצבעה: לאשר / לא לאשר

הקראת סוף הסיפור והסקת מסקנות

הקריאו לחניכים את סוף הסיפור:

הוא אמר כי בחר לחיות בקיבוץ בגלל שזהו המקום היחידי בעולם בו אין קשר ישיר בין העבודה שהאדם עובד ובין התמורה שהוא מקבל. הוא אמר שנדהם לשמוע שרוב החברים מסכימים שהוא יתבטל 5 שנים ועוד יקבל על זה כסף. הוא אמר שהשיחה הזו תשמש לו בסיס למאמר נוסף, שלא יחמיא כל-כך לקיבוץ. הוא אמר שעדיין הוא סבור שעבודה גופנית - לא מוגזמת - מסייעת ליכולת האינטלקטואלית. אבל לזה צריך להוסיף, שלא בטוח אם היא עוזרת לאדם להיות יותר טוב, יותר הגון, יותר ישר. הוא אמר שלרגע לא התכוון לחתום על החוזה, אם-כי רצה לשמוע מה דעתם של החברים על-כך. הוא אמר כי לא היה חותם על החוזה גם אם היה באוניברסיטה, כדי לבדוק איך מגיב קיבוץ של שנות השבעים על פיתוי כספי שעומד בניגוד לעקרונות המוצהרים שלו.

כאן - אמר ידידי בחיור - קם רעש גדול באולם. חלק מן האנשים חמקו החוצה בבושה, וחלק הקימו רעש וצעקות, תבעו הסברים, והגיבו בפראות על מה שנראה להם כ"מכה מתחת לחגורה". ראלף עצמו נטל את אשתו ופנה בשקט אל חדרו, שהרי צריך לקום בארבע לתורנות חליבה.

ידידי עצר בסיפורו והביט בי בשאלה: נו, איך הסיפור? תוכל לעשות מזה משהו? - ואתה?, שאלתי, איך התנהגת אתה? - אני, צחק ידידי, אני הייתי הדוקטור המכופתר עם המזוודה שהביא את החוזה. תחפושתי כזו לא ראית בחיים שלך! - ואם לא היית יודע איך היית מגיב? שאלתי. ידידי הרצין. מאה אלף בחודש זה די הרבה, אתה יודע. למה לשאול שאלות היפותטיות. העיקר, תוכל לפרסם מזה משהו?

כתבה על העניין - לא פרסמתי. אבל כשהגעתי בחזרה אל העיר, התיישבתי וכתבתי את אשר סופר לי, כלשונו, והרי הוא לפניכם כאן.

דין ?

נדון בקצרה עם החניכים על המסקנות:
 ↩ האם אנחנו מסכימים עם ראלף או לא?
 ↩ מה ניסה ראלף לומר לקיבוץ?
 ↩ האם עבודה היא מטרה או אמצעי?

נסכם ונאמר כי בשנים האחרונות חלו שינויים בחברה הישראלית ביחס למקומה של העבודה כערך בפני עצמו. כיום העבודה איננה תופסת מקום מרכזי כפי שתפסה בעבר, אף כי בראשית הציונות היה זה מובן מאליו שלעבודה יש ערך בפני עצמו. כעת נחدد ונבדוק את העניין מן ההיבט הדתי.

4. תרבות יהודית - תפיסה דתית

נזכיר לחניכים כי ראינו שתי תפיסות ביחס לעבודה. נציג בפניהם את האיור הבא ונשאל: מה לדעתכם חושב האדם שבתמונה על הנושא שבו אנו עוסקים?

סביר להניח שהחניכים יאמרו שהאיש שבאיור אינו רואה ערך בעבודה, בדומה לתפיסה החרדית שהציג הרב חנוך גבהרד. האם מדובר בתפיסה דתית מובהקת, או שישנן גישות אחרות?

"כל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וגוררת עוון"

101 חז"ל

היחיד אבא בן יוסא היה מורה ליהודים בארץ ישראל.	הגליל ר' שמעון היה מורה ליהודים בארץ ישראל.	קטני בנים ר' יוחנן היה מורה ליהודים בארץ ישראל.
הגליל ר' יוסא היה מורה ליהודים בארץ ישראל.	הגליל ר' יוסא היה מורה ליהודים בארץ ישראל.	הגליל ר' יוסא היה מורה ליהודים בארץ ישראל.
הגליל ר' יוסא היה מורה ליהודים בארץ ישראל.	הגליל ר' יוסא היה מורה ליהודים בארץ ישראל.	הגליל ר' יוסא היה מורה ליהודים בארץ ישראל.

נציג לחניכים את התמונה מימין.

דין ?

נשאל את החניכים:
 ↩ מהו המסר שיוצר הכרזה ביקש להעביר?
 ↩ איזה מענה ייתן יוצר הכרזה לדברי הרב חנוך גבהרד שקראנו זה עתה?
 ↩ האם הדרך שבה נהגו חז"ל הייתה לכתחילה או בדיעבד?

5. אז למה לא כל יום שבת?

נקרא יחד את דבריו של הרב בן-ציון מאיר חי עוזיאל, הראשון לציון והרב הראשי לישראל בימי קום המדינה:

...כל יום שבתה ממלאכת עבודת יצירה, הוא יום אבוד בחיים. ותורת ישראל צוותה על חיוב העבודה, ואמרה: ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך ויום השביעי שבת לה' אלקיך, ודרשו רז"ל: כשם שברית לתורה (כלומר למצות שבת שבתורה) כך ברית למלאכה. זאת אומרת לעבודה בששת ימי החול...

(משפטי עוזיאל חלק ד, תשובה מב)

דין ?

- נשאל את החניכים:
- ↔ מה כותב הרב עוזיאל על יום שבו לא עבדנו ויצרנו?
- ↔ מדוע איננו עובדים בשבת?

כעת נקרא יחד את המקור הבא, ונבחין בין יום השבת לששת ימי המעשה. מתוך כך נבין את ערכו של כל אחד מהם:

ההימנעות ממלאכה ביום השבת אינה משקפת יחס שלילי כלפי עבודה ומלאכה. אדרבא, יש בהימנעות זו משום הדגשה מקדשת של ערכה ומעלתה של העבודה. איסור המלאכה ביום השבת בא לאחר שבני ישראל נצטוו: "ששת ימים תעבד ועשית כל מלאכתך ויום השביעי שבת לה' אלוהיך...": כשם שאנו מצויים לשמור את השבת, כך מצויים אנו לעסוק במלאכה - "אהוב את המלאכה". החובה לעסוק במלאכה בששת ימות השבוע היא חלק מהותי מהברית שנכרתה בין אלוהים לבין עם ישראל, כשם שמצווה להימנע ממלאכה ביום השבת היא חלק מברית זו.

(אברהם יהושע השל, השבת, עמ' 54)

↔ נשאל: לפי השל, למה לא כל יום שבת?

סיכום

העבודה מספקת לנו אתגר והזדמנות, ומעצימה את חשיבותו של יום השבת, יום המנוחה והקדושה. ללא יצירה ועשייה במשך ימות השבוע - במה תיבדל השבת משאר הימים? "אז למה לא כל יום שבת?" כי האדם והעולם זקוקים להתפתחות, ובכך הם משלימים את מלאכתו של הקב"ה. עם זאת, זכינו שיש לנו את השבת, כדי לזכור שבצד העבודה יש חשיבות למנוחה, להפסקה, לקדושת הזמן.

נסכם ונאמר כי כל חיינו איננו עובדים רק משום שעלינו להתפרנס, אלא משום שהתורה מצווה אותנו לעבוד, ורואה בכך חשיבות להתפתחות האדם, להתקדמותו ולתיקונו של העולם, דרך היצירה והעשייה.

מה תעשה כשתהיה גדול?

בפעולה זו נדון בערכה של עבודה יצרנית בימינו, והאם ניתן בכלל לדבר על ערך של עבודה יצרנית בעידן פוסט-תעשייתי, שבו תהליך הייצור מאבד ממרכזיותו.

הנושא הזה מעלה סימני שאלה בימים אלה יותר מאשר בימי ראשית הציונות. קשה לתרגם לדורנו את התלהבותם של החלוצים, שרצו להסיר מעליהם את אבק הגלות ולהתמסר לבנייתה של הארץ. עם זאת, נראה שדווקא בתקופתנו העבודה היצרנית מקבלת משמעות מחודשת.

במישור הפרטי, העבודה מחברת את העובד לטבע ולמחזוריותו, בעידן שבו האדם כבר לא מנהל את אורחות חייו על פי הטבע. במישור הלאומי, עבודות יצרניות עוזרות לבסס את הצרכים הבסיסיים שלנו על תוצרת מקומית, וגורמות לנו להיות פחות תלויים במדינות ובעמים אחרים.

מטרת הפעולה:

- א. החניך ישתתף בשיח על ערכה של עבודה יצרנית בימינו.
- ב. החניך יכיר בחשיבותה של עבודה יצרנית במישורים שונים.

מהלך הפעולה:

מה תהיה כשתהיה גדול

נחלק לכל החניכים פיסת נייר בגודל שווה, ונבקש מהם לחלק אותה לפי מידת רצונם לעבוד במקצוע מסוים (רופא/מהנדס/ עורך דין/מורה וכו').

נדביק על לוח את כל פיסות הנייר בצורה של קו אופקי, כך שנוצרת דיאגרמה. נבחן מהם המקצועות הנחשקים ביותר בקרב החניכים, ומהם המקצועות הפחות נחשקים.

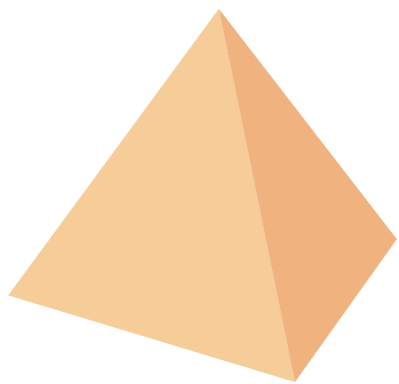
דין ?

- ↔ מדוע התוצאות הן כאלה? מה מאפיין את המקצועות המבוקשים?
- ↔ מה מאפיין את המקצועות הפחות מבוקשים?
- ↔ אילו מקצועות כלל לא מופיעים בסקר? מדוע?
- ↔ האם המקצועות 'חקלאי', 'בנאי' או 'מפתח תרופות' מופיעים בסקר? מהי מידת הפופולאריות שלהם על פי הסקר?

את הפעילויות הבאות מומלץ לעשות בצורה של תחנות שהחניכים עוברים ביניהן, אין בהכרח קשר כרונולוגי בין התחנות, אלא קשר רעיוני. המטרה היא לחשוף את החניכים להיבטים רבים ככל שניתן של ערך העבודה היצרנית, ולגרום להם להתחבר ולחשוב לפחות על אחד מהם.

תחנה 1: מי חשוב ממי? נחלק לחניכים את כרטיסיות המקצוע הבאות:

שופטים	חקלאים
חייטים	מהנדסי מזון
מהנדסי מכונות	מלך

נבקש מהחניכים לסדר פירמידת מקצועות - מהמקצועות הנחותים ביותר בעיניהם ועד למקצועות הנחשקים ביותר:

מהו העיקרון המנחה שעל פיו סידרתם את חשיבות המקצועות? (מעמד/יוקרה/הכנסה).

נקרא יחד את דרשתו של החת"ם סופר על הפסוק "ויתרון ארץ בכל היא, מלך לשדה נעבד" (קהלת ד, יא):

1. והשדה הנזכר, היינו כדור הארץ בכללו והארץ וכל אשר עליה. והאדם המושל בכל הוא בעל הארץ והשדה הזורע והחורש, הקוצר והנוטע, ומגדל ותולש, גוזז, טווה ורוקם. ואלה הם "יושבי הארץ". שהיו בקיאים ביישובה של ארץ. ואלמלא הם אין עולם.

2. ואחריהם כמותם, כל בעלי המלאכה, המתקנים כלים לחרוש ולזרוע, לגזז ולטוות, או המתקנים מאכלים ומלבושים. ובאלה נתייבשה הארץ ולא צריך יותר.

3. ואחריהם פחותים מהם, וכמדומה שגדולים מהם, הם השלוחים המכונים סוחרים, והם אינם יודעים לא לחרוש ולא לזרוע ולא לטוות ולא לארוג, אבל, הם שלוחים כוללים, משמע - סוחרים. אבל, סוחרים אלה אינם מעניקים לעולם כלום ואינם יודעים להעניק לעולם כלום והם הם הפחותים, אבל, נחשבים גדולים וחשובים.

4. ואחריהם - הפחותים מהם, שהם שלוחים של השלוחים והם השולחנים, המכונים "בנקאים", שאפילו סחורות הסוחרים אינם מבינים, אלה שלוחי הסוחרים להמציא להם מעות, והם פחות-פחותים ביישובו של עולם ונחשבים גדולי-גדולים.

5. ובאלה נתייבש כל העולם על בוריו ודי. אלמלא רמאים וגזלנים, לכן צריך לנוטרי כרמים, הם השרים היושבים על מדון, דיני גזלות ושוטרים לשפוט בין איש לרעהו, והם הגדולים אשר אימתם מוטלת על הבריות וכורעים ומשתחוים להם. ולענין קיומו של עולם אינם אפילו כשליח של השליח הנ"ל. אלא שהם שומרים מכל עוול, והעוול - מגביה אותם גבוה מעל גבוה.

6. והיה די בזה ביישוב המדינה. אך יש לחוש לבני מדינה אחרת, שיפשטו על מדינה זו ויגזלוה. על כן הוצרכו להעמיד צבא ושירי צבא. והם חשובים וגדולים מן הקודמים ואינם בקיאים אפילו במשפטי הארץ ונימוסיה, אלא ללחום, להרוס, ולאבד הם יודעים.

7. והמלך בגבורתו עולה ומשגיח על כל הנ"ל וצרכיו מרובים. וכל אלה לא זורעים ולא חורשים. ומאין יבוא הכסף? לכן, יש שרים אחדים שאינם לוחמים ולא שופטים והם רעי המלך, המתחכמים להוציא הוצאות הנ"ל מבני הארץ ולהטיל עליהם מיסים.

סוף כל סוף - "ותרון ארץ בכל הוא, מלך לשדה נעבד".

כעת נבקש מן החניכים לסדר שוב את פירמידת המקצועות, הפעם על פי הרעיון של החת"ם סופר.

דין ?

נשאל את החניכים:

- ← האם פירמידת המקצועות השנייה זהה לראשונה? מה ההבדלים ביניהן?
- ← מהו העיקרון המנחה שהחת"ם סופר מביא בחשבון? (יצרנות-יישוב הארץ-יצירת פרנסה).
- ← האם יש כיום היררכיה בין מקצועות יצרניים לאלה שאינם יצרניים? האם צריכה להיות היררכיה שכזו?

חשוב להזכיר שהחת"ם סופר חי בגולה, ולכן יש להבין דבריו מתוך ההקשר הזה.

לסיכום, ראינו כי עבודת הכפיים היא בעלת משמעות מעצם היותה יצרנית - פעולה המייצרת דבר בעל ערך ומוסיפה לעולם.

תחנה 2: במקום שבו תעבור המחרשה יקבע קו הגבול

נחלק את החניכים לשתי קבוצות ונקיים תחרות. כל קבוצה תקבל מפה אילמת ושמות יישובים (שנוסדו לפני תכנית החלוקה מ-1947). על כל קבוצה להציב את שמות היישובים במיקומם המדויק ביתר, במהירות הגבוהה ביותר:

ראשון לציון	ראש פינה	בני ברק
יבנאל	שדה יעקב	תל חי
חולדה	תל אביב	בית אלפא
עכו	מגדל	טבריה
תל עדשים	מוצא	קיבוץ כנרת
נהלל	טבריה	הרצליה

בסוף התחרות נכריז על המנצחים, ונציג בפני החניכים את מפת החלוקה שאושרה על ידי עצרת האו"ם ב-1947:

דין ?

- ↔ נשאל את החניכים:
- ↔ האם אתם רואים קשר בין המפות?
- ↔ איזה גורם משמעותי השפיע על חלוקת הארץ?
- ↔ האם אתם חושבים שלהתיישבות יש השפעה על קביעת גבולות גם בימינו (למשל באזורי הנגב והגליל)?

- ↔ לסיכום, ראינו כי עבודת הכפיים והחקלאות הן בעלות ערך ומשמעות טריטוריאלית מובהקת. נשאל את החניכים:
- ↔ האם ישנם תחומים נוספים שיכולים להיחשב כ"חקלאות של ימינו" מבחינה זו?
- ↔ האם הגז הטבעי שנמצא בגבולות הארץ מהווה גם כן "קביעת גבולות" מסוימת?
- ↔ האם שליטה על "יצור מוצרים בסיסיים מסוימים היא "קביעת גבולות"?

תחנה 3: מחוברים לחיים

נסדר תערוכה המבוססת על ארבע התמונות שבעמוד ממול. נבקש מהחניכים להסתובב בין התמונות לפרק זמן קצר. לאחר מכן נקיים אתם דיון, וננסה להבין מה משמעות התמונות:

דין ?

- ↔ האם לכל התמונות יש אמירה משותפת כלשהי? מהי?
- ↔ מהי הביקורת המובעת בכל אחת מן התמונות?
- ↔ האם אתם חשים הזדהות עם אחת מן התמונות?
- ↔ האם וכיצד ניתן ליצור שינוי בעקבות הביקורת המובעת בתמונות?
- ↔ כיצד כל זה קשור לעבודת כפיים ולחקלאות?

נסכם ונאמר כי עבודת האדמה מחברת את האדם אל מחזוריות הטבע. ניתוק ממנה הופך את האדם למנותק מהשפעות היום והלילה ומהשפעת עונות השנה. החיים המודרניים הוציאו את האדם אל מחוץ למחזוריות של הטבע, ואף גרמו לו לניכור לטבע ולאיכות הסביבה.

מקומה הטבעי של תורת ארץ ישראל

לתורת ארץ-ישראל אתה זקוק ולחדוש גופך ונשמתך. לשם כך עזבת אתה - או הוריך - את הגולה, את הנורון שבה, את המאוס ואמרת להתנער לחיים חדשים ולשאוב מחדש מן המעיינות הישראליים העתיקים, הקשורים ודבוקים לחיים טבעיים ובריאים. שם בגולה היית כעוף אשר תדפנו רוח, בריה ערטילאית חלשה, הנתונה לשבת הגויים אשר דשו את בשרך ונשמתך. וכאן באת להכות שרשים באדמה ולהיות כעץ שתול על פלגי מים.

המכיר אתה את העץ? הלמדת ממנו? ראה את האופיני שבו. הנה הוא מורכב משני חלקים, דבוקים זה בזה בקשר אמיץ, בלתי נפרדים. החלק התחתון הוא השורש והחלק העליון הגזע עם ענפיו הירוקים. העץ מקבל את חיותו מן האדמה, מן האוויר ומן השמש, אולם תנאי ראשון לחייו, שיהיה נאחז ע"י השורש באדמה ויונק את לשדה. וכשם שהצמח רוצה למצוא אחיזה חזקה בקרקע כך הוא עורג לפרוץ למעלה לקראת השמים, אל השמש. שאיפתו זו מוגבלת ע"י גורמים טבעיים שונים. אף כי רצונו עז להתרומם גבוה, גבוה, עולה הוא רק במידת מה וביחס מתאים לעומק השורש וחוסנו.

חיבור האדם אל הטבע

אליך אחי היושב בתל-אביב, בירושלים או בערים אחרות, אני פונה: עזוב את העיר וצא לכפר לזכות ברית עם אדמת המולדת. אכן, זה מה שחסר לך: היסוד הטבעי, הנותן בריאות הנפש ובריאות הגוף: הרטט הקדוש שתנשום מארזית האדמה החרושה, הצמח הפורח והעץ הרענן.

התנערות מעפר הגולה

לתורת ארץ-ישראל אתה זקוק ולחדוש גופך ונשמתך. לשם כך עזבת אתה - או הוריך - את הגולה, את הנורון שבה, את המאוס ואמרת להתנער לחיים חדשים ולשאוב מחדש מן המעיינות הישראליים העתיקים, הקשורים ודבוקים לחיים טבעיים ובריאים. שם בגולה היית כעוף אשר תדפנו רוח, בריה ערטילאית חלשה, הנתונה לשבת הגויים אשר דשו את בשרך ונשמתך. וכאן באת להכות שרשים באדמה ולהיות כעץ שתול על פלגי מים.

מקומו הטבעי של עם ישראל בארצו

ומפני חטאינו התרחקנו מאדמתנו ונותקנו מן היסוד הבריא שבחינו, אבל לא נכרתנו. מתוך רצון עז להתקיים נאלצנו למצוא מעמד לקיומנו בעולם הרוחני, הנפרד מן הטבע. ההגיון מחייב שבניה רוחנית כזו לא תחזיק זמן רב מעמד עלי אדמות. ובכל זאת התקיימנו בצורה מלאכותית זו דורות רבים. כי בה רבה היתה השמש שספגנו לתוכנו בימי קדם שהספיקה להחיות אותנו בדרך מלאכה-תית ימים רבים. אולם חיים ערטילאיים היו אלה, חיי נוון מחוסרים חדות היצירה. ורק התקוה הקבועה עמוק בלבבות העם, שעוד נחזור לארצנו ונכה שרשים באדמתנו, נתנה לנו את הכוח לסבול ולהמשיך. לא פעם היתה הסכנה צפויה לנו

להשרף מחוס השמש הרוחנית שבתוכנו באיזן מעמד טבעי לחינו. כי גט השמש שבנו בהתרחקה מאדמתה שינתה בהרבה את אופיה וגוונה המקורי הקודם, ומשום כך נחלשה היצירה המקורית שלנו וחדלה חדותה. רק השיבה למקור, לאדמתה, יכולה להחזיר לשמשנו את כוח היצירה המקורי ולחדש את רוחו וגופו של העם.

סיכום

בפעולה זו ניסינו 'לנער אבק' ולהחזיר את מושג היצרנות לשיח החינוכי, מושג שכבר נשכח מלבותיהם של חניכים רבים. ביקשנו להזכיר שטרם החמיץ ערכה של העבודה העצמית, ולהעלות מחדש את הדיון על נחיצותה ותרומתה. הן במישור הפרטי והן במישור הלאומי.

תנאי לגאולת הארץ ולקניינה

זאת התורה, להוציא לחם מן הארץ, השובה היא עד מאוד. עד שלא תלמד אותה למעשה בתלמי שדות הכפרים, רחוק תהיה מהבנת תורת ארץ-ישראל והכרת הדרך לגאולת האומה ותחילת הארץ. רק הזורעים בדמעה יזכו לקצור ברינה. ואתם היושבים בערים תקוו לקצור נוח בלי זריעה מיגעת? ושמה רוצים אתם שאחרים יזרעו ואתם תקצרו?

מתוך ראייה היסטורית זו, ניתן לפתח מסרים חינוכיים בעלי משמעות לימינו, במיוחד לאור המחלוקות השונות בין יהודים שומרי תורה ומצוות. מטרתה של פעולה זו היא לפתוח ולחדד עבור החניך את ההכרה שמרד בעולם הישן איננו דבר פסול. להפך: נראה שדווקא בשעה שבה שינויים חברתיים וערכיים מתחוללים לנגד עינינו בקצב מהיר ביותר, מרד הוא דבר הכרחי ונכון, בתנאי שהוא 'מרד קדוש' - מרד שמזקק בצורה כנה ואמתית את דמות העולם שקדמה לו, ואינו בועט בערכי הנצח ובמסורת העבר ככלי שאין חפץ בו. אבות הציונות הדתית הנחילו לנו שיטה ראויה של מרד, שראוי לתנך לפיה את הדורות הבאים.

מטרת הפעולה:

- א. החניך ישאב השראה מכך שרעיון 'תורה ועבודה' החל כתנועה מהפכנית שמרדה בדור הקודם.
- ב. החניך יבין את החשיבות של מהפכות ואת הצורך לעשותן תוך שימוש באבני הבניין הקודם.
- ג. החניך יכיר את הקשיים שבביצוע מהפכות ואת המורכבות שבהן.

מהלך הפעולה:

1. משחק המעמדות

נבחן את התנהגותו של החניך העומד מול מציאות מדומה שמזמינה מהפכה ושינוי חברתי. נפתח את הפעולה ונבקש מן החניכים להסתדר בשורה לפי תאריכי הלידה שלהם, וכל זאת בזמן הקצר ביותר. אם המשימה הזו בוצעה בהצלחה, ניתן להמשיך ולבקש מהם להסתדר על פי מספר הנעל ובהמשך על פי הגובה, וכן הלאה. בשלב מסוים נעצור ונחלק את הקבוצה לשלוש קבוצות קטנות יותר, שוות בגודלן.

כל קבוצה מקבלת מדבקה בצבע שונה: צהוב – כחול - אדום.
כל חניך מקבל חמש כרטיסיות של אותיות וחמש כרטיסיות של מספרים, על פי חלוקה שרירותית:

ה	ד	ג	ב	א
5	4	3	2	1

מטרתו של כל חניך בכל קבוצה היא להשיג רצף של מספרים ואותיות (א-ב-ג-ד-ה. 1-2-3-4-5). כל חניך שהשיג רצף כזה, עובר לשבת כצופה ב'היכל התהילה' – חצי גורן של כיסאות באמצע החדר.

החניכים יכולים להחליף ביניהם כרטיסים באופן הבא:
תמיד ינתן כרטיס בעד כרטיס. בכל שלב של המשחק צריך כל חניך להחזיק עשרה כרטיסים ביד.

- דרך העברת הכרטיסים מאחד לשני:
- צהוב יכול לדרוש כרטיסים מהכחול ומהאדום, אך ללא הסכמתם - והם חייבים לענות לו בחיוב.
 - הכחול יכול לדרוש כרטיסים רק מהאדום.
 - האדום אינו יכול לדרוש החלפה מאף אחד.
 - כל צבע יכול לבקש להחליף עם בן קבוצתו, בתנאי שהאחרון מסכים להחלפה.

הישן יתחדש והחדש יתקדש

מ'תורה ומלאכה' ל'תורה ועבודה' - מיצירה ליצירת עולם מתוקן

יחידה זו עוסקת ביסוד המרד והמהפכה המצוי במשנת 'תורה ועבודה'.

אנו רגילים לתפוס את המציאות שאנו נולדים לתוכה כמובנת מאליה, כאילו הייתה חלק מעולמנו מימים ימימה. זהו אחד הגורמים המקשים על מהפכים: העתיד המיוחל נראה לוט בערפל, לעומת ההווה, שנדמה כאילו שורשיו נעוצים היטב במסורת העבר. ניתן להפיג את החשש מפני המונוטוניות שבמציאות באמצעות חינוך לחשיבה ביקורתית ויצירתית ביחס אליה; על ידי חינוך לנטילת אחריות אישית כלפי הסביבה; על ידי חינוך לערכים ולנורמות התנהגות ראויים ומחייבות, ועל ידי חינוך לראייה היסטורית מדוקדקת.

בראשית המאה העשרים נשמעו בעם היהודי קולות מהפכניים, שקראו: "עולם חדש נבנה, עולם ישן עדי היסוד נחרימה" (נחריבה). ססמה זו לקוחה מהמנון התנועה הקומוניסטית, ה'אינטרנציונאל', שתורגם לעברית. יהודים שאימצו את הססמה הזו שאפו לזנוח את מאפייני הגלות ומסורת הדורות (הדתיים, התרבותיים והחברתיים) ולהקים דור עברי ארץ ישראל חדש, מנותק מן העבר היהודי וממחויבות למסורת היהודית.

לכאורה, עקרון המהפכה סותר את המסורת ואת הדת, המחייבות המשך רצוף ונאמן לעבר, מתוך שמרנות ודבקות בעבר. עם זאת, אנו מכירים שורה של מהפכות כבירות בליבת הקיום היהודי, מהפכות שנבעו משינויים מפליגים שהתחוללו בעולם כולו והובילו על ידי בני תורה, שלומי אמוני ישראל, שהיטיבו לזהות את התמורות המתרחשות בתרבות ולהגיב להן. חסידות הבעש"ט הייתה מהפכה אדירה בדמות העולם היהודי-הדתי כפי שהיה מוכר עד אמצע המאה השמונה-עשרה. הרש"ר הירש חולל מהפכה עמוקה בעולם היהודי כשהקים, באמצע המאה התשע-עשרה, תנועה שחרתה על דגלה "תורה עם דרך ארץ". הרב ריינס, מייסד התנועה הציונית-דתית 'המזרחי' בראשית המאה העשרים, חולל מהפכה מהותית בדמות היהודי הדתי שהייתה מקובלת בימיו. המהפכנים הללו לא אימצו את הססמה "עולם ישן עדי היסוד נחריבה", אלא שאפו להגשים את הפסוק "חדש ימינו כקדם" (איכה ה, כא). עם זאת, הם מרדו בעולם המוכר וחוללו בו שינויים מפליגים בעוצמתם. הם לא החריבו את העולם הישן עד היסוד, אלא התאימו אותו למציאות המשתנה. זאת מתוך אמונה עמוקה והכרה פנימית שעולם המסורת הדתי, העולם הישן, מגלם בתוכו אמת דתית נצחית ובלתי מעורערת. הרא"ה קוק היטיב לנסח את דרכם של מהפכנים אלו: "הישן יתחדש והחדש יתקדש" (**אגרות הראיה**, א. ירושלים תשכ"ב, עמ' ר"ד).

הוגי רעיון 'תורה ועבודה' - הרב ישעיהו שפירא, 'האדמו"ר החלוץ'; שח"ל, שמואל חיים לנדוי; ישעיהו ברנשטיין וחבריהם - היו מהפכנים דתיים שהמשיכו בדרך קודמיהם - מייסדי החסידות, הרש"ר הירש והרב ריינס. הם מרדו בעולם הישן וחתרו לבניין עולם יהודי חדש בארץ ישראל, עולם שנבנה כקומה עליונה על גבי הקומות שכבר נבנו. הם חתרו למהפכה בעולם הגלוי שקפא על שמריו מזה כמה דורות, ולהקמת חברה יהודית מתחדשת, נאמנה למסורת, ועם זאת תואמת את ההווה היהודית, ציונית, ארץ ישראלית וכלל עולמית החדשה.

תפקידו של המדריך לנסות להעביר את המשחק בשלום, מבלי שייוצר אנטגוניזם מצד הקבוצות המדוכאות. לשם כך, המדריך יספר סיפור מקדים האומר שהחלוקה על פי צבעים היא מסורת מימים ימימה, בסניף או בבית הספר, ואתם (החניכים) זכיתם להיות חלק מעולם הצבעים המקודש.

2. דיון

לאחר מספר דקות של משחק (הסיכוי שהחניכים יצליחו להשלימו הוא קלוש), מתיישבים לפי קבוצות הצבעים ומסכמים את המשחק.

דיון ?

- נשאל כל קבוצה:
- ← מה הייתה מידת ההנאה שלכם במשחק?
 - ← מהו אחוז המצליחים מקרב הקבוצה? (כמה אנשים מהצבע שלכם יושבים ב'היכל התהילה' ומי היו אלו שהתיישבו ראשונים?)
 - ← מה היה טיב היחסים בין הקבוצה בעלת המעמד הגבוה (הצהובים) לבין המעמדות הנמוכים יותר (הכחולים והאדומים)? האם הייתה תחושה של הרגשת עליונות כלפיהם? האם הופנה כלפיהם יחס מזלזל?
 - ← כיצד התייחסה קבוצת האדומים לקבוצות הנעלות יותר? האם התפתחו רגשות איבה?
 - ← כיצד בחרו האדומים להתמודד עם חוסר הצדק? האם נראו במשחק ביטויים של מחאה? (סינוני מילים, יציאה ופרישה של אדומים מהמשחק, חוסר שיתוף פעולה מצד האדומים וכו'...).
 - ← האם אתם יכולים להבחין בקבוצות כאלה במציאות הישראלית והעולמית שבה אנו חיים?
 - ← האם יש קבוצות שאינן מקבלות את אותן ההזדמנויות כמו קבוצות אחרות. ללא סיבה מוצדקת הנראית לעיון/מיעוטים, נשים, בעלי מעמד סוציו-אקונומי נמוך, וכן הלאה? כיצד מתמודדות הקבוצות הללו עם המצב הזה?
 - ← אדומים וכחולים, האם רעיון המרידה עלה בדעתכם תוך כדי המשחק? מה עשיתם כדי לקדם אותו? האם היה משהו שהגביל אתכם או הרתיע אתכם במרד שלכם?

! טיפ למדריך

נושא העל של הפעולה הוא עבודת כפיים והמרד הקדוש של הפועל המזרחי (הזרוע הארגונית של תנועת תורה-ועבודה שפעלה בארץ). לכן נכוון את הדיון לתחושותיהם של חברי קבוצת האדומים, ונגסה לנתח ולהעלות את הגורמים המקשים על מורדים למרוד:

- יציאה כנגד מסורת עבר המקובעת בחברה
- קושי להתאגד
- קושי לשנות את כללי המשחק הקיימים
- תחושת בדידות
- חוסר בהירות כלפי העתיד

3. הניסוי של אש

כעת נבחן את המציאות שבה החניך חושב בצורה מנוגדת לנורמה ולדעת הרוב. ננתח את ההתנהגות הזו על פי הניסוי הפסיכולוגי של אש. על פי אותו הרעיון: גם אנשים המורדים במוסכמות הקיימות במציאות חיהם מתמודדים לעתים עם דילמות ותחושות דומות.

ניסוי הקונפורמיות של סולומון אש נערך בשנת 1951.

אש הושיב שבעה אנשים בחדר, כאשר מתוכם אדם אחד הוא הנבדק והשאר הם משתפי פעולה עם החוקר. לאנשים הוצגו שלושה קווים אנכיים באורכים שונים, והיה עליהם לומר איזה מהקווים דומה ביותר באורכו לקו נוסף שהוצג

(המטלה הייתה קלה). האנשים נשאלו זה אחר זה לגבי תשובתם לכל סט קווים, כאשר הנבדק היה תמיד האחד לפני האחרון שענה את תשובתו, כך ששמע את תשובותיהם של חמישה אנשים אחרים.

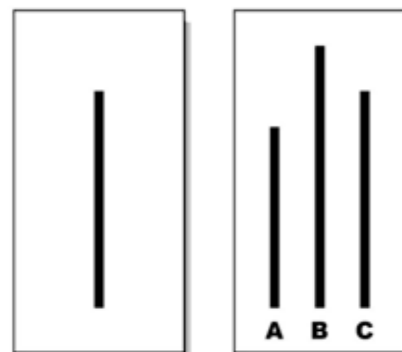
בפעמים הראשונות ענו כל המשתתפים את התשובה הנכונה, אך בשאר שלבי הניסוי, ענו משתפי הפעולה את התשובה הנכונה רק ברבע מהפעמים. בשאר הפעמים ענו כולם את אותה תשובה שגויה.

אש רצה לבחון האם הנבדק ישנה את התנהגותו לאור התנהגותם של שאר האנשים. חשוב לציין שהנבדקים לא

טעו בזיהוי הקו הדומה, כאשר שאר האנשים ענו נכון, אך כאשר משתפי הפעולה ענו תשובה שגויה, הנבדקים נטו לענות כמוהם. חצי מהנבדקים ענו תשובה שגויה כמו שאר המשתתפים לפחות במחצית מצעדי הניסוי. רק רבע מהנבדקים לא התנהגו בצורה קונפורמית (ציינתו, 'שחיה עם הזרם') באף אחד מהמקרים, ונתנו תשובה נכונה בכל הצעדים. אש שאל את נבדקיו מדוע ענו כפי שענו. התשובה הנפוצה ביותר הייתה שהנבדק ידע שהוא עונה תשובה שגויה, אך לא רצה לענות באופן שונה משאר הנוכחים סביבו. בנוסף, חלק מן הנבדקים הטילו ספק ביכולת השיפוט שלהם, ואילו אחרים טענו שהשתכנעו שהקו שעליו הצביעו יתר המשתתפים הכי דומה.

אש בחר משימה קלה שהתשובה שלה כל כך ברורה דווקא משום שרצה לחקור באופן טהור את הציינתו והקונפורמיות הציבורית. הוא ביקש לנטרל את האפשרות שהמשתתפים שינו את דעתם לגבי התשובה הנכונה, או טעו לגביה מלכתחילה.

מוציאים חניך אחד מהחדר וקובעים כמה עובדות שגויות, שכל הקבוצה תסכים עליהן מראש (ניתן להיעזר בשאלון המצורף, אך כמובן שעל כל מדריך להתאים את רמת השאלות ואופיין לחניכיו. (בצהוב – התשובה הנכונה):

1. באיזה אורך הקו הבא?
 - A. 1
 - B. 2
 - C. 3
2. מי היו המתמודדות בגמר אליפות העולם בכדורגל ב-98?
 1. איטליה וברזיל.
 2. איטליה וצרפת.
 3. ברזיל וצרפת.
3. מהי עיר הבירה של גרמניה?
 1. ברלין.
 2. מינכן.
 3. פרנקפורט.
4. באיזו שנה נחרב בית המקדש השני?
 1. 15 לספירה.
 2. 70 לספירה.
 3. 134 לספירה.
5. איפה נחתם התלמוד הירושלמי?
 1. בירושלים.
 2. בטבריה.
 3. ביבנה.

6. אילו מדינות חתמו על הסכם ריבנטרופ-מולוטוב?
 1. בריטניה וגרמניה.
 2. גרמניה וברית המועצות.
 3. בריטניה וברית המועצות.
7. באיזו עיר הכריזו על הקמת מדינת ישראל?
 1. באזל.
 2. תל אביב.
 3. ירושלים.
8. מהו ההר הגבוה ביותר בארץ?
 1. הר מירון.
 2. הר החרמון.
 3. הר הכרמל.

מכניסים את החניך ומספרים לכל הקבוצה שאנחנו עושים סקר בנושאים כלליים. כל אחד חייב להשתתף בסקר. כל חניך מקבל שלושה פתקים בשלושה צבעים שונים המסמנים את תשובות א-ב-ג:

כל חניך, על פי סדר ישיבתו בחצי הגורן, יענה על השאלה באמצעות הרמת הפתק המסמל את התשובה שוכנה לדעתו. מומלץ להתחיל עם שאלות שהתשובה השגויה עליהן לא מתואמת מראש, ורק בסוף לעבור לשאלות שהתשובה עליהן מוסכמת מראש כשגויה.

דין ?

לאחר סדרת השאלות נדון עם החניכים על התנהגותו של החניך המתנדב:

- ↔ האם דעת הרוב השפיעה על קבלת ההחלטות שלו?
- ↔ גם אם יצא כנגד דעת הרוב, מפני שידע שהרוב טועה - כיצד הרגיש? האם הוא היסס בתשובותיו? האם לא חשש לענות בשונה מכולם?
- ↔ האם אתם יכולים לתת דוגמאות מחיי היום יום שלכם על הליכה לפי דעת הרוב, אף שאינכם בטוחים בצדקתה, רק משום שהיא דעת הרוב?

נסכם את הדין ונאמר כי לעתים מרידה במוסכמות חברתיות היא מחויבת המציאות. לעתים אל לנו להשלים עם המציאות כפי שהיא, ועלינו להילחם על תפיסת עולמנו.

1 נושיב את המתנדב בערך בסוף השורה, כך שהשפעה הפסיכולוגית של דעת הרוב אכן תשפיע עלינו.

4. ספיד-דייטון

נושיב את החניכים בשני מעגלים - מעגל פנימי ומעגל חיצוני - כך שפניהם של היושבים במעגל הפנימי יהיו מופנים לפניהם של היושבים במעגל החיצוני.

נשמע ביחד את המנון האינטרנציונאל ונחלק אותו לחניכים:

נשאל שאלה לדיון, וכל חניך ידון בה במשך כמה דקות עם החניך שיושב מולו. כשתתחלף השאלה, יזוזו היושבים במעגל החיצוני כיסא אחד לצד שמאל, והזוגות יתחלפו. לאחר כל שאלה עושים 'סטופ', ומבקשים משניים או שלושה זוגות לענות בקצרה על השאלות.

שאלות:

- ↔ כיצד אתם מרגישים כשאתם שומעים את המנון וקוראים את מילותיו? האם אתם חשים הזדהות? סלידה? מהי לדעתכם סיבת המשיכה הזאת?
- ↔ מי לדעתכם יזדהה עם המנון הזה? אילו מעמדות? מדוע? אילו מילים בשיר מצביעות על כך?
- ↔ "מגב כפוף נפרוק העול" - איזה עול לדעתכם רוצים הפועלים לפרוק מעל גבם? מול אילו ממסדים מתקוממים הפועלים? ("אין רב ריבנו ומושיע לא אל, לא מלך, לא גיבור")
- ↔ 'האינטרנציונאל' פירושו 'הבינלאומי'. חזונו של השיר הוא ליצור איחוד בין פועלי כל העולם ולמחוק כל סממן אתני ודתי שמפריע לאיחוד שבין העמים השונים. מה דעתכם על איחוד זה, ועל מחיקת ההבדלים המפרידים בינינו לבין שאר העמים? האם זו הדרך היחידה להשיג אחווה ואחדות בין העמים?
- ↔ "עולם ישן עד היסוד נחרימה": המהפכה שרצו להנהיג הפועלים הקומוניסטים הייתה טוטאלית. הם רצו למחוק כל קשר עם העבר ("לא כלום אתמול - מחר הכל"). האם מהפכות חייבות להיות טוטאליות? האם כדי ליצור תרבות חדשה עלינו להתכחש לכל זיקה היסטורית שיש לנו עם תרבות העבר?

5. מהו המרד הקדוש?

נקרא יחד עם החניכים את הקטע הבא, המסביר את הרקע הדרוש להבנת משמעות המרד הקדוש:

האינטרנציונאל
תרגום: אברהם שלונסקי

קום התנערה עם חלכה
עם עבדים ומזי רעב
אש הנקמות הלב לחכה
לקראת אויב הכון לקרב.
עולם ישן עדי היסוד נחרימה
מגב כפוף נפרק העול
את עולמנו אָז נקימה
לא כלום אתמול,
מחר - הכל.

זֶה יְהִיָּה קָרֵב אַחְרוֹן בְּמַלְחַמַת עוֹלָם
עִם הָאֵינְטֶרנַצְיוֹנָל יְעוֹר, יִשְׁגֵּב אֲדָם!

רק לנו עמלי כפיים
רק לנו עמלי הקום
האדמה וברכותיה
ולכל הולכי בטל לא כלום
עבור הדרור ופדות הרוח
ופרק העל מגב העם
לבה האש והך בכוח
כל עוד ברזל עודנו חם
זֶה יְהִיָּה קָרֵב אַחְרוֹן בְּמַלְחַמַת עוֹלָם
עִם הָאֵינְטֶרנַצְיוֹנָל יְעוֹר, יִשְׁגֵּב אֲדָם!

אין רב ריבנו ומושיע
לא אל, לא מלך, לא גבור
בדרוע נטויה נבקייע
אנחנו דרך אל האור
וכי נעם אָבְדוֹן יִרְע
על ראש אוֹבֵינוּ לְהַסֵּם
עלינו שְׁמֵשׁ דְרֹר יִפְצִיע
לשפך את זְהָרָה הַחֵם
זֶה יְהִיָּה קָרֵב אַחְרוֹן בְּמַלְחַמַת עוֹלָם
עִם הָאֵינְטֶרנַצְיוֹנָל יְעוֹר, יִשְׁגֵּב אֲדָם!

בשנת תר"פ החלו לעלות לארץ ציונים דתיים שלא מצאו את מקומם במסגרות החלוציות הקיימות. מצד אחד, הפועלים הדתיים השתלבו בתנועת המזרחי, ששילבה ערכים דתיים וערכים לאומיים מודרניים, אך נתקלו בחשדנות כלפי דרכם הסוציאליסטית. מצד שני, נמשכו הפועלים הדתיים להסתדרות העובדים הכללית שנסודה באותה שנה. אך גם במסגרת זו התקשו הפועלים הדתיים להתאקלם, בשל דתם ואמונתם המנוגדת לחילוניות ששלטה.

מתיחות זו בין הקרבה למזרחי מחד ולהסתדרות מאידך, הביאה את הפועלים הדתיים להקים מסגרת ארגונית חדשה משלהם. מתוך מציאות היסטורית זו הניפו חברי הפועל המזרחי בגאון את נס 'המרד הקדוש' - למרוד ברחוב המתנכר לתורה ועבודה, ולבנות חיי פרט וחברה בישראל המבוססים על ערכים אלה.

נציג בפני החניכים קטע מתוך החלטות ועידת הפועל המזרחי הראשונה בניסן תרפ"ב (הפועל המזרחי, טז-יז אייר תרפ"ב), כדו-שיח בין שני חלוצים דתיים (ניתן גם לבקש מראש משני חניכים שיציגו את הקטע). חשוב להביא מספר תלבושות שישוו להצגה נופך רציני ומושקע:

רוצים אנו בחיים של עבודה ויצירה על יסוד היהדות המסורתית. אין אנו יכולים לעסוק רק ברוחניות ולהצטמצם ב-ד' אמות של הלכה בלבד, ומאידיך אין אנו יכולים להסתפק רק בלאומיות חיצונית של לשון וארץ בלבד ולעזוב את תורתנו שהיא יסוד תרבותנו הלאומית על האופי הלאומי שלנו.

אנו רוצים ביהדות של תורה ועבודה, שעל ידה תבוא היהדות במגע עם הטבע, החיים והלאום וחשוב להיות לא רק מסורה וסמל ירושה בלבד כי אם גם הרגשה חיה פנימית הנובעת מקרב הלב. אנו שואפים לשוב אל החיים העבריים הקדמונים, אל היהדות התנכ"ית המקורית המיוסדת על הצדק והיושר ועל המוסר.

דין ?

נשאל את החניכים:

- ← מהו המרד הקדוש? מתי התרחש, על ידי מי והיכן? מה היו מטרותיו?
- ← השוו בין המרד הקדוש לבין המהפכה שרצו הפועלים להנחיל, על פי המונח ה'אינטרנציונאל'. האם מורדי המרד הקדוש יזדהו עם המגמה של "עולם ישן עד היסוד נחרימה"?

סיכום

מייסדי הפועל המזרחי היו אנשים ש"אחזו בזה וגם מזה לא נחה ידם". הם הבינו שאי אפשר לחולל מהפכה שאיננה בנויה על אדני התרבות הלאומית.

נבקש מאחד החניכים לקרוא את דבריו של ברל כצנלסון בעיתון **דבר** משנת 1934, לאחר שמדריכי 'מחנות העולים' ערכו טיול ומחנה קיץ ביער בן שמן בתשעה באב:

חורבן ותלישות / ברל כצנלסון

שמעתי כי אחת מהסתדרויות הנוער קבעה את יציאת חבריה למחנה קיץ באותו לילה שבו מבכה ישראל את חורבנו, את שעבודו ואת מרי גלותו. אין להעלות על הדעת כי משהו עשה זאת במתכוון. אין להעלות על הדעת כי מדריכי נוער חלוצי, המחנכים אותו ל"חיי הגשמה", כלומר, למאמצי שחרור מן הגלות ותיקון הנגעים והמומים שחלו בנו בעקב החורבן - אין להעלות על הדעת כי הם עשו זאת מתוך ידיעה מה הם עושים. אולם אי-ידיעה זו כשהיא לעצמה היא המעוררת מחשבות נוגות על רמתם התרבותית ועל ערך פעולתם החינוכית של כמה ממדריכי הנוער.

מה ערכה ומה פרייה של תנועת שחרור שאין עימה שורשיות ויש עמה שכחה, אשר תחת לטפח ולהעמיק בקרב נושאה את הרגשת המקור ואת ידיעת המקורות, היא מטשטשת את זכרון נקודת המוצא ומקצצת בנימין, אשר דרכו יונקת התנועה את לשדה? כלום היינו עוד מסוגלים כיום הזה לתנועת-תקומה לולא היה עם ישראל שומר בליבו בקשיות עורף קדושה את זכר החורבן? לולא היה מייחד בזיכרוננו ובהרגשתנו ובהליכות - חיינו את יום החורבן מכל הימים? זהו כוחו של הסמל החיוני המגובש והמפורה בקורות עם. אלמלא ידע ישראל להתאבל במשך דורות על חורבנו ביום הזיכרון, בכל חריפות ההרגשה של מי שמתו מוטל לפניו, של מי שאך זה עתה אבדו לו חירותו ומולדתו, לא היו קמים לנו לא הס ולא פינסקר, לא הרצל ולא נורדוי, לא סירקין ולא בורוכוב, לא א.ד. גורדון ולא י"ח ברנר. ויהודה הלוי לא היה יכול ליצור את "ציון הלא תשאל" וביאליק לא היה יכול לכתוב את "מגילת האש"...

כצנלסון עמד על המתח שבין חידוש ומהפכה לבין אחיזה במסורת ובתרבות הקיימת. ניתן לקרוא קטע נוסף, בהתאם לסבלנותם של החניכים:

מקורות לא אכזב / ברל כצנלסון

שני כוחות ניתנו לנו: זיכרון ושכחה. אי אפשר לנו בלעדי שניהם. אילו לא היה לעולם אלא זיכרון, מה היה גורלנו?

היינו כורעים תחת משא הזיכרונות. היינו נעשים עבדים לזיכרוננו, לאבות אבותינו. קלסר פנינו לא היה אז אלא העתקה של דורות עברו. ואילו הייתה השכחה משתלטת בנו כליל - כלום היה עוד מקום לתרבות, למדע, להכרה עצמית, לחיי נפש?

השמרנות האפלה רוצה ליטול מאיתנו את כוח השכחה, והפסידו - מהפכניות רואה בכל זכירת עבר את "האויב", אך לולא נשתמרו בזיכרון האנושיות דברים יקרי ערך, מגמות נעלות, זכר תקופות פריחה ומאמצי חירות וגבורה, לא הייתה אפשרית כל תנועה מהפכנית, היינו נמקים בדלותנו בבערותנו, עבדי עולם.

דור מחדש ויוצר איננו זורק אל גל האשפה את ירושת הדורות. הוא בוחן ובודק, מרחיק ומקרב ויש שהוא נאחז במסורת הקיימת ומוסיף עליה, ויש שהוא יורד לגלי גרוטאות, חושף נשכחות, ממרק אותן מחלודתן, מחזיר לתחייה מסורת קדומה, שיש בה להזין את נפש הדור המחדש. אם יש בחיי העם משהו קדום מאד ועמוק מאד, שיש בו כדי לחנך את האדם ולחסן אותו לקראת הבאות, האם י'א בזה ממידת המהפכה להתנכר לו? השנה היהודית זרועה ימים, אשר אין כמותם לעומק בחיי כל עם. האם מעניינה או מתפקידה של תנועת הפועלים העברית לבזבז את הכוחות האצורים בהם?...

לסיכום הפעולה, ניתן להמשיך ולפתח את הדיון עם החניכים:

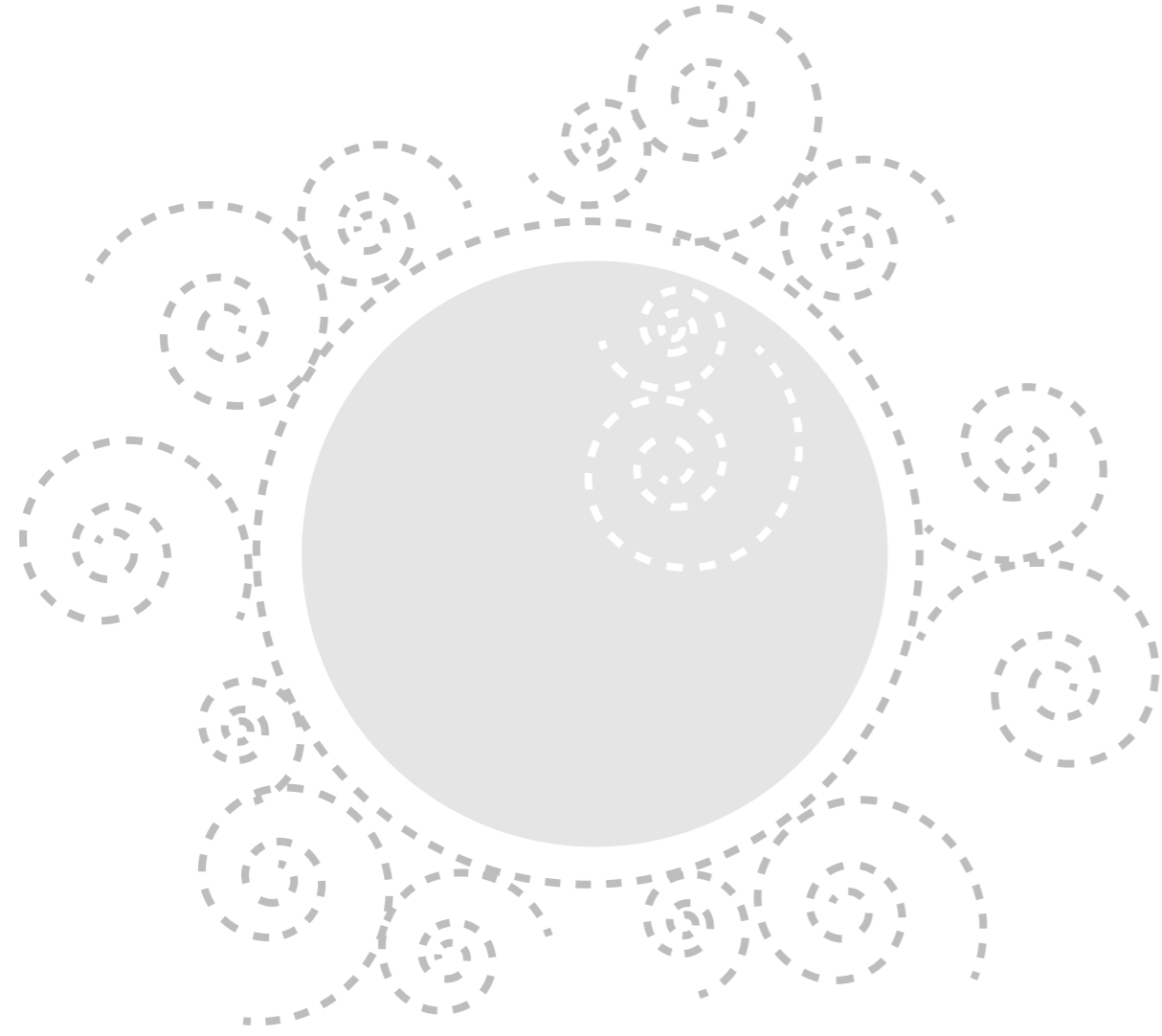
דין ?

- ← היכן הם מוצאים את המרד הקדוש בימינו?
- ← כיצד מתנהל אופיו של מרד קדוש?

ניתן להרחיב ולדבר על כך שכדי לבצע מרד קדוש, דרושה קודם כל למידה של המקורות לעומקם והקשבה מדויקת וכנה לצורכי הדור, בשילוב ענווה ופתיחות לקולות המחדשים ולקולות השמרניים כאחד.

ארכיון הקיבוץ הדתי. מתוך אתר פיקיוויקי

Etzah Laderech

Instilling Torah Va'Avoda Values in Future Generations

Why Work?

Job value and necessity in life purpose

Rabbi Dr. Uri Neuwirth

Most of those who identify themselves in the national-religious camp generally live according to the principle of dividing their time between Torah study and productive labor. This calls for some discussion: Is this done because of an ideal, or is it because labor is necessary to survive in our society? What is the value of career professions such as hi-tech? How can one combine Torah study with labor in his profession when most of the day is dedicated to work?

This pamphlet deals with such questions from the perception of various elements of our society. Experience today and the positive attitude of our Talmudic sages towards productive labor is summed up in the Talmudic maxim of "Labor is essential." What are the arguments for such a positive attitude? And what are the ramifications for religious life today?

The world outlook presented in this pamphlet – based on both Halakhic and Aggadic sources – views productive labor not only as a necessity, but as an ideal. According to this outlook, productive labor is most important and essential in following a normal life and in establishing a healthy and religious life style, founded on the principle of "Torah and Derech Eretz."

We have also appended suggestions for youth activities that complement and enrich the ideas of this booklet, written by **Midreshet Torah Va'Avoda**.

To order booklets:

Ne'emani Torah Va'Avoda

www.toravoda.org.il | www.kdati.org.il